

วัด : จากพุทธศรัทธาสู่พาณิชย์
กรณีศึกษาการจัดการพุทธสถาน

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

สารบัญ

วัด : จากพุทธศรัทธาสู่พหุศาสน์

วัดในกระแสเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๑. วัดกับการเป็นที่แสวงบุญและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
๒. บทบาทหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ด้านการดูแลรักษา ทำนุบำรุงพุทธสถาน (ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลโบราณสถาน ภายในวัด)
 - อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาโบราณสถาน
 - ขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์
๓. บริบทของการเปลี่ยนแปลงวัด สู่พุทธพหุศาสน์ในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา
๔. การอนุรักษ์ การพัฒนา และผลที่มีต่อพุทธพหุศาสน์
 - ๔.๑ วัดที่เป็นโบราณสถานที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อการแสวงบุญกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 - ตัวอย่างของการจัดการหารายได้เชิงพุทธพหุศาสน์กับวัดที่มีชื่อเสียง เช่น พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ หรือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
 - การห่มผ้าพระธาตุและพระพุทธรูป
 - การสงฆ์น้ำพระธาตุ
 - การสร้างศรัทธาที่แปลกใหม่
 - ๔.๒ วัดที่เป็นโบราณสถานที่มีพัฒนาเชิงพุทธพหุศาสน์ เพื่อการแสวงบุญกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
 - การสร้างวัดขนาดใหญ่ เจดีย์และพระพุทธรูปขนาดใหญ่และมีรูปแบบที่แปลกใหม่
 - ปรัชญาการณีนใหม่ของการสร้างที่มีขนาดใหญ่และหลากหลายรูปแบบ กับการหาจุดสนใจ เพื่อให้เกิดศรัทธาสำหรับผู้แสวงบุญ (การหาจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว)
 - การจำลองแบบเจดีย์จากต่างประเทศ

๔.๓ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ในสวนสาธารณะหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ งานในพุทธศตวรรษปัจจุบันกับแนวความคิดอย่างใหม่ที่ปรับเปลี่ยน

- การสร้างรูปเคารพ ขนาดใหญ่ ทั้งในพุทธศาสนาและนอกพุทธศาสนา วัดมุงคล เพื่อความเชื่อกับพุทธพาณิชย์
- การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในปัจจุบันที่เป็นกระแสนิยมที่เกิดขึ้นใหม่
- การสร้างพระเกจิอาจารย์ ขนาดใหญ่
- ผลกระทบต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๔.๔ กรณีศึกษา การจัดการวัดเชิงพุทธพาณิชย์

- การรื้อทำลายโบราณสถานเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่เหตุผลเชิงพุทธพาณิชย์

๔.๕ การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่บนโบราณสถาน

- แนวทางการแก้ไขและข้อเสนอแนะ

๔.๖ การสร้างวัดใหม่หรือการฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดใหม่

๔.๗ การบูรณปฏิสังขรณ์และสร้างเป็นวัดใหม่ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

๔.๘ การใช้โบราณสถานทำให้เกิดศรัทธาเชิงพุทธพาณิชย์

๕. ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์

๕.๑ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์กับการท่องเที่ยว

๕.๒ ประเพณีการบรรจุอัฐิในวัดกับพุทธพาณิชย์

๕.๓ การให้เช่าพื้นที่เป็นที่พักอาศัย ที่เช่า

๕.๔ สถานที่พักที่ปฏิบัติธรรม สำหรับผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยว ในรูปธุรกิจโรงแรม

๕.๕ ผลประโยชน์ของวัดในรูปแบบอื่น

๕.๖ ธุรกิจแผงพระพิมพ์พระเครื่องและเครื่องรางของขลัง

๕.๗ การสร้างรูปเคารพในศาสนาและลัทธิอื่น

๖. บทวิเคราะห์สรุป พุทธพาณิชย์กับผลกระทบทางศาสนา วัฒนธรรม การอนุรักษ์และการท่องเที่ยว

๖.๑ ปัญหาด้านการอนุรักษ์และการพัฒนา

๖.๒ การนำไปสู่พุทธพาณิชย์

๖.๓ แสดงถึงการอนุรักษ์และพัฒนาที่สร้างสรรค์บทบาทวัดใหม่ ๆ

- ผลต่อศรัทธาความเชื่อทางศาสนา
- ผลกระทบต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- ข้อเสนอแนะสร้างสรรค์

บทสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อกรมศิลปากร สำนักงานพุทธศาสนา (มหาเถรสมาคม)

- แนวคิดบทบาทและหน้าที่ในการดูแลรักษาศาสนสถานและโบราณสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- การสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมแก่พระภิกษุและผู้ดูแลวัด
- การให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปกรรมและแนวคิดในการสร้าง กับพระภิกษุและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร
- การปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานของกรมศิลปากรและสำนักงานพุทธศาสนา
- การปรับแนวคิดและวิธีการดำเนินงานใหม่ในการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด
- หน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาและกรมศิลปากรที่ต้องดำเนินการร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

๑. หน้าที่การดูแลโบราณสถานและศาสนสถาน ระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรเป็นหน่วยงานในกระทรวงเดียวกัน
๒. เรื่องศรัทธาความเชื่อ การท่องเที่ยวและพุทธพาณิชย์
๓. เรื่องการประชาสัมพันธ์ การจัดทำคู่มือการดูแลโบราณสถาน

วัด : จากพุทธศรัทธาสู่พุทธพาณิชย์ กรณีศึกษาการจัดการพุทธสถาน

วัดในกระแสเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านการอนุรักษ์ พัฒนาและและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๑. วัดกับการเป็นที่แสวงบุญและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

วัดเป็นศาสนสถานที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในอดีตผู้สร้าง คือ พระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางเป็นส่วนใหญ่ การสร้างเกิดจากความศรัทธาที่จะต้องใช้ช่างที่มีฝีมือ คือ ช่างหลวง ดังนั้นวัด วาอารามต่างๆ จึงมีงานศิลปกรรมอันวิจิตรงดงาม ตามความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า การสร้างวัดหรือการสร้างบุญกุศล โดยการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูปหรืองานศิลปกรรม ถือเป็น การสืบพระศาสนาให้คงอยู่และผู้สร้างจะได้บุญกุศลได้กลับไปเกิดในชาติใหม่ที่ดีขึ้น การสร้างวัดการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระราชภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ และเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในยุคใดยุคหนึ่ง

วัดจึงเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมา มีงานศิลปกรรมที่สำคัญจึงมีการประกาศเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ และเป็นโบราณสถานที่ซึ่งยังใช้งานอยู่ วัดที่เป็นโบราณสถานและมีงานศิลปกรรม จึงเป็นทั้งที่ประกอบศาสนกิจทางศาสนาและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามมา ในความหมายของการเข้าวัด หรือการท่องเที่ยววัด ต้องแยกเป็นการท่องเที่ยวประเภทการของการแสวงบุญ คือ การไปทำบุญกุศล เพื่อเข้าถึงพระพุทธศาสนา ในที่นี้ คือ การไปวัดเพื่อนมัสการพระธาตุ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เพื่อการขอพร ขอส่วนบุญกุศล นมัสการพระสงฆ์องค์สำคัญ ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือ การท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมความงามของงานศิลปกรรมของวัด ในส่วนของคนไทยหรือพุทธศาสนิกชนก็จะได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ประการ ส่วนที่เป็นชาวต่างชาติ หรือที่ไม่ใช่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็มาเพื่อการท่องเที่ยวชมงานศิลปกรรมโดยเฉพาะ

วัดมีสิ่งปลูกสร้างที่มีอายุเก่าแก่และมีงานศิลปกรรมประเภทของงานประดับตกแต่งซึ่งต้องการดูแลรักษา ดังนั้นวัดจึงต้องมีค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงการบูรณปฏิสังขรณ์อยู่ตลอดเวลา แต่วัดไม่มีรายได้หลักเพื่อการนี้ ด้วยเหตุนี้จึงได้ทุนทรัพย์จากเงินทำบุญตามศรัทธาของผู้มาทำบุญ วัดต่างๆ จึงมีตู้บริจาคสำหรับทำนุบำรุงวัด ค่าน้ำ ค่าไฟ ต่างๆ ในส่วนของการบูรณะครั้งใหญ่ ถ้าเป็นโบราณสถานก็จะได้รับงบประมาณแผ่นดินมาช่วย ผ่านมาทางกรมศิลปากรและสำนักงานพระพุทธศาสนา ส่วนหนึ่งเป็นเงินที่ได้จากการบริจาคของวัด หรือโดยผู้อุปถัมภ์วัดก็มี

ตั้งนั้นวัดที่เป็นศาสนสถานที่มีมาแต่เดิมและยังใช้งานมาจนถึงปัจจุบันจึงทำหน้าที่ความเป็นศาสนสถานในส่วนของกิจของสงฆ์ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งคือการเป็นสถานที่แสวงบุญและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๒. บทบาทหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ด้านการดูแลรักษา ทำนุบำรุงพุทธสถาน (ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลโบราณสถาน ภายในวัด)^๑

วัด คือ พุทธสถาน คือที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีพระสงฆ์ในฐานะผู้ปกครองจำพรรษา เป็นผู้ดูแลรักษาวัด พระสงฆ์จึงมีหน้าที่ในการดูแลรักษาพุทธสถานแห่งนั้นๆ หากวัดใดมีโบราณสถานและถาวรวัตถุที่ทรงคุณค่า เช่นพระพุทธรูปสำคัญ ศักดิ์สิทธิ์ ก็จะต้องเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่า พระสงฆ์มีหน้าที่ทำนุบำรุงรักษามรดกนี้ให้คงอยู่สืบต่อไป เมื่อครั้งอดีตกาลพระสงฆ์ทำหน้าที่ดังกล่าวได้เป็นอย่างดี เมื่อเกิดการชำรุดเสียหายก็สามารถซ่อมแซมด้วยวิธีการคงสภาพเดิม ทำให้รูปแบบของโบราณสถานนั้นๆ คงอยู่สืบมา ไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก

ในอดีตวัด คือ ศูนย์กลางของการศึกษาศิลปวิทยาการทุกแขนง เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ พระสงฆ์ที่มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้นเป็นครูผู้สอน และที่สำคัญคือพระสงฆ์ยังมีวิชากรรมหรือที่เรียกกันว่า “ช่าง ๙ อย่าง” ที่ศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์สมบัติของวัด โดยเฉพาะ ได้แก่ ช่างรัก ช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างเขียน ช่างหล่อ ช่างกระจก และช่างทาสี ฉะนั้นพระสงฆ์ในอดีตจึงมีความรู้เกี่ยวกับงานช่างเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาโบราณสถาน รวมไปถึงโบราณวัตถุและสิ่งมีค่าอื่นๆ ภายในวัดได้ด้วยตนเอง และยังสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงามอยู่เสมอ ทำให้ปัญหาในการทำลายหรือปล่อยให้ศาสนวัตถุในวัดผุพังเสียหายน้อยมาก

ในระยะต่อมาบทบาทของพระสงฆ์ในความเป็นช่างเริ่มลดน้อยลง เมื่อมีหน่วยงานของฝ่ายฆราวาสเข้ามาทำหน้าที่แทน โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการก่อตั้งกรมช่างสิบหมู่ ซึ่งรวบรวมผู้ที่มีความรู้เรื่องช่างเข้าด้วยกัน ส่งผลให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านช่างมีโอกาสในการใช้ความรู้ความสามารถน้อยลง เพราะการซ่อมแซมวัดเริ่มมีช่างหลวงมาทำหน้าที่แทนมากขึ้น การสืบทอดวิชาช่างในหมู่พระสงฆ์จึงค่อยๆ ขาดหายไป จนในปัจจุบันเหลือพระสงฆ์ที่มีความรู้เรื่องช่างอยู่น้อยมาก ทำให้การ

^๑ ปรับปรุงจาก ศักดิ์ชัย สายสิงห์, โครงการวิจัยเรื่อง การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน : อำนาจและวิธีการ. โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

บุรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานโบราณวัตถุไม่สามารถกระทำตัวเอง ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทางราชการ จึงทำให้เกิดปัญหาระหว่างพระสงฆ์กับหน่วยงานราชการอยู่เสมอๆ อันถือเป็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ต่อการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม^๒

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น บทบาทของพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ สืบเนื่องมาจากการปรับปรุงโยกย้ายสังกัดของกรมต่างๆ กล่าวคือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ มีการรวมกรมธรรมการ กรมสังฆการี กรมพยาบาล กรมพิพิธภัณฑสถาน และกรมศึกษาธิการ เป็นกระทรวงธรรมการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง โดยให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอน เพื่อให้ราษฎรมีความรับผิดชอบ และให้รู้จักการประกอบอาชีพในทางสุจริต พระสงฆ์จึงเริ่มมีบทบาทเปรียบเสมือนเป็นครูอย่างเด่นชัด และด้วยเหตุที่พระสงฆ์ต้องประพฤติตนให้เป็นเยี่ยงอย่างอันดีงาม ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑” ในบัญญัติยังได้กำหนดให้พระสงฆ์ทุกระดับมีหน้าที่บำรุงการศึกษาในวัด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ มีการปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ในกระทรวงธรรมการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยมีกองบัญชาการและแบ่งกรมใหญ่ๆ ออกเป็น ๒ กรม มีหัวหน้าเป็นอธิบดี คือ กรมธรรมการ และกรมศึกษาธิการ ซึ่งประกอบด้วยกรมเล็กๆ มีหัวหน้าเป็นเจ้ากรมอยู่ในสังกัด ได้แก่ กรมสังฆการี กรมพระอาราม กองอธิการณ์ ขึ้นอยู่กับกรมธรรมการ ส่วนกรมราชบัณฑิต กรมวิสามัญศึกษา กรมสามัญศึกษา ขึ้นกับกรมศึกษาธิการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้มีการเปลี่ยนชื่อ กระทรวงธรรมการ เป็นกระทรวงศึกษาธิการ และโปรดให้ย้ายกรมธรรมการไปรวมอยู่ในพระราชสำนักตามประเพณีเดิม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ มีการเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงธรรมการอีกครั้งหนึ่ง และย้ายกรมธรรมการซึ่งรวมกรมสังฆการีที่อยู่ด้วยกันไปสังกัดในกระทรวงธรรมการ ทั้งนี้ทรงพระราชดำริว่า “การศึกษาไม่ควรจะแยกจากวัด” นั้นหมายความว่าพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนราษฎรให้ดำรงอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม สังคมจะเกิดความสงบสุข และในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ มีการเปลี่ยนแปลงราชการในกระทรวงธรรมการ แต่ก็ยังคงจัดกรมสังฆการีและกรมธรรมการรวมเข้าไว้ในสังกัดกระทรวงธรรมการเรื่อยมาเช่นเดิม แม้ภายหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ตาม จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีประกาศพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ และเปลี่ยนชื่อกรมธรรมการเป็นกรมการศาสนา อีกทั้งยังมีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

^๒ ชูศักดิ์ แซ่เอี้ยะ และคณะ, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานโบราณคดี, (เอกสารอัดสำเนา), ๒๕๓๒.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีการออกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นอกจากนี้ในวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการแบ่งส่วนราชการกรมการศาสนาเดิม ออกเป็น ๒ หน่วยงาน คือ กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี ที่สำคัญคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาโบราณสถาน ซึ่งจะกล่าวถึงโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาโบราณสถาน และขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์ ดังนี้

อำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาโบราณสถาน

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐโดยการทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์ ค้ำครอง และส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งดูแล รักษา จัดการศาสนสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุนส่งเสริม พัฒนาบุคลากรทางศาสนา

จากภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่บางประการเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้แก่ การส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนดูแล รักษา และจัดการวัดร้างและศาสนสมบัติกลาง^๓ แต่ด้วยเหตุที่พระราชบัญญัติไม่ได้ระบุถึงรายละเอียดของการดำเนินงานทางด้านการอนุรักษ์ของพระสงฆ์อย่างชัดเจน จึงส่งผลให้การกระทำบางประการของพระสงฆ์ขัดแย้งกับข้อปฏิบัติของกรมศิลปากร

อันเนื่องด้วยการเกิดปัญหาที่มีความขัดแย้งเรื่องการรักษาโบราณสถาน มหาเถรสมาคม โดยคณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นว่า เจ้าอาวาสวัดต่างๆ บางวัดได้ทำการรื้อของเก่าในวัดนั้นๆ และในวัดร้างที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ ทำให้โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติเสียหาย เพื่อเป็นการรักษาของเก่าอันมีค่าของชาติไม่ให้ถูกทำลาย จึงมีประกาศคณะสงฆ์ลงวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๐๓^๔ กำหนดระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

^๓ ตามมาตรา ๓๒ ทวิ มาตรา ๓๗ และมาตรา ๔๐ คูใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ (เอกสารคู่มือว่าด้วยประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, ม.ป.ป.), หน้า ๘-๑๐.

^๔ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, หน้า ๑๕๕.

๑. ถ้าวัดใดจะเจาะ ขุดรื้อ ปูชนียสถาน เช่น เจดีย์ ปรางค์ ประติมา หรือภาพฝาผนัง อุโบสถ วิหาร ตลอดจนซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเก่าอื่นๆ ให้รายงานขออนุญาตต่อคณะกรรมการสงฆ์อำเภอและจังหวัดโดยลำดับ

๒. ให้ส่งภาพของเก่าที่จะเจาะ ขุดรื้อ หรือเปลี่ยนแปลงสภาพนั้น พร้อมประวัติของโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุนั้นมาด้วยโดยย่อ กับให้มีแผนผังแบบแปลนที่จะก่อสร้างเปลี่ยนแปลงใหม่แบบมาด้วย

๓. จะเจาะ ขุด รื้อ ปูชนียวัตถุ หรือซ่อมแซม เปลี่ยนแปลงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุอื่นๆ ได้ ต่อเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว

๔. ให้คณะกรรมการสงฆ์จังหวัดกับผู้ว่าราชการจังหวัด ร่วมกันพิจารณา แล้วแจ้งกรมการศาสนา

๕. ให้กรมการศานนากับกรมศิลปากรร่วมกันพิจารณา แล้วนำเสนอองค์การสาธารณูปการเพื่อพิจารณาสั่งการ ในบางกรณี que เห็นสมควรจะเสนอคณะสังฆมนตรีพิจารณาอนุมัติก็ได้

๖. ผู้ใดฝ่าฝืนลวงละเมิดประกาศนี้ ให้เจ้าคณะผู้บังคับบัญชาลงโทษตามควรแก่กรณี

๗. ประกาศฉบับนี้ให้ใช้บังคับเฉพาะวัตถุที่มีได้ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานแห่งชาติ

มติของมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๗/๒๕๓๙ ลงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๓๘ เรื่องการปรับปรุงหลักเกณฑ์การขอพระราชทานสมณศักดิ์^๕ ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ การบูรณะ และการสงวนรักษาโบราณสถานภายในวัด เข้าไว้ในหลักเกณฑ์พิจารณาด้วย ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์เล็งเห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของโบราณสถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น และ อาจเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนปฏิบัติตาม เพราะนอกจากพระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้สืบทอดศาสนาแล้ว ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับโบราณสถานและภาคประชาชน ฉะนั้น พระสงฆ์จึงมีความจำเป็นจะต้องทราบขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างถูกต้องเหมาะสม

นอกจากนี้ กระทรวงวัฒนธรรมยังทำหนังสือขอตกลงร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๗ เรื่องความร่วมมือด้านการศาสนา ด้านการศิลปะ ด้านการวัฒนธรรม และด้านบุคลากรและการวางแผน^๖ ทั้งนี้ น่าสนใจว่าข้อตกลงในความร่วมมือด้านการศิลปะ ซึ่งสัมพันธ์กับการปกครองคุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู และส่งเสริมในด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ ที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานมากยิ่งขึ้น จึงถือเป็นนิมิตหมายอันดี ที่ได้เริ่มวิถีทางร่วมกันดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย ให้ดำรงสืบไป

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^๖ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์, หน้า ๖๔-๖๕.

อย่างไรก็ดี การอนุรักษ์โบราณสถานภายในวัดของพระสงฆ์ ตามหลักการอนุรักษ์นั้นเป็นกระบวนการเบื้องต้นที่สำคัญและควรทำอย่างต่อเนื่อง หรือเป็นมาตรการที่ใช้สำหรับดูแลรักษาโบราณสถานที่ได้ผ่านการอนุรักษ์ขั้นสูงมาแล้ว เพื่อชะลออัตราการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน รวมไปถึงการพัฒนาโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่พระศาสนาหรือชุมชน ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่ถูกต้องและเหมาะสม จะเป็นการธำรงไว้ซึ่งสภาพโบราณสถานที่เป็นของแท้ดั้งเดิม พร้อมทั้งคงคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ เอาไว้ได้อย่างสัมฤทธิ์ผล

ในการดำเนินงานศิลปากรจึงจัดทำโครงการถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการ เกี่ยวกับการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม เพื่อทำนุบำรุงรักษาและสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป และที่สำคัญคือให้พระสงฆ์ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างถูกต้องและเหมาะสม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นตอนการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์^๗ ประกอบด้วย การศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

พระสงฆ์สามารถดำเนินการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมา หลักฐานทางโบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม หรือด้านอื่นๆ ที่เห็นเกี่ยวข้องกับโบราณสถานในการดูแลของวัด จากหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพถ่าย ภาพลายเส้น แผนที่ และแผนผัง พร้อมทั้งสามารถจำแนกประเภท จัดทำบัญชีวัดขนาด และถ่ายภาพส่วนประกอบของโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุที่พบร่วมกับโบราณสถานซึ่งเก็บรักษาไว้ได้

การอนุรักษ์ขั้นพื้นฐาน

พระสงฆ์สามารถดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ ต่อไปนี้

- การดูแลรักษา ได้แก่ ทำความสะอาดโบราณสถานและบริเวณโดยรอบอยู่เสมอ จัดเตรียมถังขยะในปริมาณที่เพียงพอสอดคล้องกับการใช้สอย และตกแต่งภูมิทัศน์โบราณสถานให้สวยงาม แต่จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพและคุณค่าของโบราณสถาน หากการกระทำใดเสี่ยงต่อความเสียหายของโบราณสถาน เช่น การทำลายวัชพืชในบริเวณตัวโบราณสถาน ก็ให้ดำเนินการภายใต้ข้อแนะนำของกรมศิลปากร

- การป้องกันคุ้มครอง พระสงฆ์สามารถดำเนินการควบคุมไม่ให้มีสิ่งกีดขวางทางสัญจรต่างๆ อันก่อให้เกิดความไม่สะดวกปลอดภัยแก่ประชาชนที่เข้าชมโบราณสถาน หมั่นสำรวจไม่ให้มีสิ่งบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ป้องกันไม่ให้สัตว์เข้ามาอยู่อาศัยหรือเหยียบย่ำโบราณสถาน ดูแลป้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุก

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕-๘๑.

ทำลายโบราณสถาน และหมั่นตรวจตราสภาพโบราณสถานอยู่เสมอ หากพบปัญหาให้รีบแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนกรณีที่โบราณสถานยังไม่มีกำหนดแผนหรือนโยบายในการดำเนินการอนุรักษ์ ควรหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- การเสริมความมั่นคง เมื่อพระสงฆ์จะดำเนินการใดๆ เกี่ยวกับการเสริมความมั่นคงของโบราณสถาน เช่น การทาสีใหม่ การซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหายหรือมีสภาพเสี่ยงต่อการพังทลาย ควรพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนดำเนินการ ไม่กระทำโดยพลการ หากมีข้อสงสัยให้สอบถามพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

- การใช้ประโยชน์โบราณสถาน ต้องมีการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจน ไม่กระทบต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของโบราณสถาน พร้อมทั้งหมั่นดูแลพื้นที่นั้นๆ ให้อยู่ในสภาพเป็นระเบียบ สะอาด ไม่ทรุดโทรม และควรจัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังสามารถให้บริการเพื่อการศึกษา ค้นคว้า วิจัยในทางวิชาการ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการอนุรักษ์เบื้องต้น

การอนุรักษ์ขั้นสูง

การอนุรักษ์ขั้นสูงจะต้องดำเนินการในขั้นตอนต่างๆ ภายใต้ข้อแนะนำของกรมศิลปากรทั้งสิ้น กล่าวคือ

- การป้องกันการเสื่อมสภาพ ได้แก่ การควบคุมสภาพแวดล้อม เพื่อป้องกันการผุพังเสียหายต่างๆ ควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น แสงสว่าง การป้องกันอัคคีภัย และลดมลภาวะ

- การสงวนรักษา เป็นการดูแลรักษาโบราณสถานให้คงอยู่ ชะลอการเสื่อมสภาพ โดยอาจใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และการใช้วัสดุค้ำยันเสริมเข้าไปในเนื้อวัสดุ เพื่อให้โครงสร้างมีความมั่นคงแข็งแรง สามารถดำเนินการอนุรักษ์ในขั้นต่อไปได้

- การจำลองแบบ เป็นการลอกเลียนแบบงานศิลปกรรม ส่วนตกแต่ง หรือองค์ประกอบสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่มีคุณค่า ไม่ให้ถูกรบกวนหรือคุกคามให้เสื่อมสภาพ เนื่องจากจำเป็นจะต้องเคลื่อนย้ายส่วนนั้นๆ ไปเก็บรักษาหรือจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

- การบูรณะ เป็นการซ่อมแซมโบราณสถาน เพื่อฟื้นฟูแนวความคิดหรือลักษณะเดิมของโบราณสถานที่ค้ำจนถึงวัสดุดั้งเดิม หลักฐานทางด้านโบราณคดีและด้านอื่นๆ ในกรณีที่จำเป็นต้องเสริมส่วนที่ขาดหายไป ต้องทำให้กลมกลืน ในขณะเดียวกันต้องแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากวัสดุเดิม

- การปฏิสังขรณ์ เป็นการนำโบราณสถานกลับไปสู่สภาพเดิมให้ใกล้เคียงมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยการก่อสร้างขึ้นใหม่บนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และข้อมูลเกี่ยวกับโบราณสถาน โดยไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม ไม่ว่าจะใช้วัสดุเดิมหรือวัสดุใหม่

- การประกอบคืนสภาพ เป็นการสร้างขึ้นใหม่ โดยใช้วัสดุตั้งเดิมของโบราณสถานนำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิมด้วยวิธีการก่อสร้างแบบเดิม หรือการย้ายไปยังที่ตั้งใหม่ที่เรียกว่า “การย้ายสิ่งก่อสร้างของโบราณสถาน”

- การประยุกต์การใช้สอย เป็นการปรับโบราณสถาน เพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยมีพื้นฐานแนวคิดที่ยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่ การใช้ประโยชน์ใช้สอยนั้นอาจใช้แตกต่างไปจากอดีต แต่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า และสามารถแก้ไขกลับคืนสู่สภาพเดิมได้ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบน้อยที่สุด

การพัฒนาโบราณสถาน

การพัฒนาโบราณสถานเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอย อาจส่งผลกระทบต่อทั้งในแง่บวกและแง่ลบต่อโบราณสถาน ฉะนั้นเพื่อให้การพัฒนาโบราณสถานสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ พระสงฆ์ควรดำเนินการดังนี้

- การให้บริการด้านข้อมูลข่าวสาร พระสงฆ์สามารถนำเสนอข้อมูลทางวิชาการแก่สาธารณชน โดยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานความถูกต้อง ส่วนการจัดทำป้ายสื่อความหมายต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีแผนแม่บทควรมีการเร่งรัดให้มีการกำหนดเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ทั้งนี้ป้ายต้องมีความถูกต้องในเนื้อหา อ่านเข้าใจง่าย สื่อสารได้ชัดเจน รูปแบบ ขนาด และตำแหน่งที่ตั้งมีความเหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดการกีดขวาง บดบังทัศนียภาพโบราณสถาน ไม่ตั้งบนแนวแกนสำคัญหรือสร้างทับบนโบราณสถาน และถ้ามีการปรับปรุงข้อมูลโดยจัดทำป้ายใหม่ ควรถอดถอนป้ายเดิมออกก่อนทุกครั้ง

- การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้นว่า การก่อสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกในพื้นที่โบราณสถาน งานระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ต้องทำแบบเพื่อขออนุมัติกรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อน และควรยึดหลักความเพียงพอต่อการใช้สอยเท่าที่จำเป็น ไม่สร้างปัญหาการกีดขวาง บดบังทัศนียภาพโบราณสถาน

การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานด้วยไม้ดอกไม้ประดับ ให้จำกัดพื้นที่เฉพาะส่วนบริการเท่านั้น สำหรับบริเวณโบราณสถานควรรักษาบรรยากาศที่เป็นไปตามธรรมชาติ หรือจัดภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องมีข้อมูลทางวิชาการถึงภูมิทัศน์ดังกล่าวในอดีตเป็นหลักฐานยืนยัน และควรหลีกเลี่ยงการปลูกต้นไม้รอบอาคารหรือฐานโบราณสถาน เพราะความชื้นและรากพืชจะทำให้โบราณสถานเกิดความเสียหายได้ อีกทั้งควรหลีกเลี่ยงการสร้างถนนในบริเวณโบราณสถาน เนื่องจากการสัญจรทำให้เกิดการสั่นสะเทือน และรูปลักษณะของถนนที่ไม่เหมาะสมอาจทำลายบรรยากาศของโบราณสถาน นอกจากนี้ การขุดหรือถมดินบริเวณโบราณสถาน ควรแจ้งกรมศิลปากรก่อนดำเนินการทุกครั้ง

อย่างไรก็ดี หากยังไม่มีข้อกำหนดนโยบายในเรื่องการจัดตั้งอำนาจความสะดวกในพื้นที่โบราณสถาน นั้นๆ ควรเร่งรัดให้มีการจัดทำแผนแม่บท เพื่อให้การทำแผนอย่างรัดกุมและเป็นประโยชน์ต่อโบราณสถาน

จากอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมไปถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ไม่มีกฎระเบียบใดระบุถึงการอนุรักษ์โบราณสถานโดยละเอียด กล่าวแต่เพียงให้พระสงฆ์มีหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการโบราณสถาน อันเป็นศาสนสมบัติกลางและศาสนสมบัติของวัด แต่ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดศาสนา ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับโบราณสถานและภาคประชาชน จึงจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงบริบทแห่งการเป็นผู้ดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อเป็นแบบอย่างในแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ประชาชน และดำรงไว้ซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่คงคุณค่าของโบราณสถาน อันเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปอำนาจในการบริหารจัดการดูแลวัดต่างๆ จะเป็นอำนาจของเจ้าอาวาสของวัดนั้นๆ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ (มาตรา ๓๗ (๑)) แต่ถ้าวัดใด หรือพุทธสถานใดเป็นโบราณสถานแม้ว่าจะขึ้นทะเบียนหรือไม่ขึ้นทะเบียนก็ตาม จะถือว่าเป็นโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ แล้ว การที่เจ้าอาวาสนั้นจะบริหารจัดการกิจการภายในวัด ไม่ว่าจะเป็นการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย วัดที่เป็นโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของวัด หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลุกสร้างอาคารภายในบริเวณวัดดังกล่าวก็ตาม จะไม่สามารถกระทำได้ เว้นแต่จะเป็นการกระทำตามคำสั่งของอธิบดีกรมศิลปากร หรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมศิลปากร และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใด ก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย (มาตรา ๑๐ ของ พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ) ทั้งนี้หากมีการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม ก็จะมีผลความผิดตามกฎหมาย คือ โทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือปรับไม่เกิน ๓๐๐,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (มาตรา ๓๕ แห่ง พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ) สำหรับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง หากละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตาม พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ก็อาจจะมีผลความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ด้วย

การประกาศใช้ พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ก็เพื่อประโยชน์ในด้านการคุ้มครองดูแลรักษา การบูรณะและการซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ อันจะทำให้ชาติสามารถอนุรักษ์คุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งที่ผ่านมาก็ได้มีการแก้ไขหลายครั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และสภาวะในขณะนั้นๆ จึงสามารถกล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ ในปัจจุบันนี้ มีความเหมาะสมและรัดกุมเพียงพอที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการคุ้มครองดูแลรักษา และอนุรักษ์ศิลปะ

ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ส่วนกรณีที่มีการกล่าวอ้างว่า กรมศิลปากรไม่อาจใช้กฎหมายอย่างเต็มที่ เช่น กรณีที่กล่าวอ้างข้อกฎหมายที่ระบุว่า “ผู้ใดทำให้โบราณสถานเสียหายหรือเสื่อมค่าผู้นั้นมีความผิด” นั้น ไม่ครอบคลุมไปถึงผู้สั่งการด้วย กรณีเช่นนี้น่าจะถือเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน เพราะการที่ตัวแทนกระทำการใดๆ ไปตามคำสั่งของตัวการย่อมถือเสมือนว่าตัวการดังกล่าวได้กระทำการด้วยตนเอง จึงมีความรับผิดชอบตาม พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ด้วยเช่นกัน

๓. บริบทของการเปลี่ยนแปลงวัด สู่พุทธพาณิชย์ในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา

เรื่องของความศรัทธาในพุทธศาสนานั้นแต่เดิมเป็นเรื่องของความศรัทธาที่เกิดจากความบริสุทธิ์ เพราะถือว่าการทำบุญในพุทธศาสนานั้นเป็นการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา เป็นการสืบพระศาสนาให้คงอยู่ ด้วยการทำนุบำรุงศาสนสถาน ศาสนสมบัติและเพื่อกิจของพระสงฆ์ เพราะถ้าไม่มีผู้อุปถัมภ์ พระ เณร ก็ไม่สามารถอยู่ได้ วัดก็อยู่ไม่ได้ ศาสนาก็เสื่อมไปในที่สุด ส่วนหนึ่งของความศรัทธามากน้อย แต่เดิมไม่มีการวัดกันด้วยจำนวนปัจจัย แต่ก็เป็นที่ธรรมดา ที่วัดที่มีชื่อเสียง มีสิ่งศรัทธา เช่น มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีพระอาจารย์ที่เป็นที่เคารพศรัทธาก็ย่อมมีคนเข้าวัดมาก และปัจจัยที่เกิดจากความศรัทธาก็จะมีมากตามมา และจากจุดนี้เองน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการนำศรัทธาความเชื่อ มาใช้ในการกระตุ้นให้มีการบริจาคมากขึ้น ทั้งมีตู้บริจาคมากขึ้น มีการถวายปัจจัยหลากหลายรูปแบบ ทั้งการขายดอกไม้ ธูปเทียน การถวายสังฆทาน ประพรมน้ำมนต์ การเลี้ยงเสียมซี การสะเดาะเคราะห์ การสร้างพระพิมพ์ พระเครื่อง เพื่อให้เช่าบูชา เป็นต้น อย่างไรก็ตามประเพณีและความเชื่อ ความศรัทธาเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในกรอบของแบบแผนประเพณีที่สืบต่อกันมา

การเปลี่ยนแปลงของวัด ที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทั้งรูปแบบของวัดและพิธีกรรมทางศาสนา เท่าที่สืบค้นได้ในราว ๓๐-๔๐ ปีมาแล้ว แต่ในยุคแรกๆ ของการเปลี่ยนแปลงวิถีพุทธจากแบบแผนดั้งเดิม คือ พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การออกแสวงบุญ การแสวงหาแนวทางปฏิบัติ เช่น สำนักปฏิบัติธรรม ในสายพระอาจารย์ พระเกจิที่มีชื่อเสียง เช่น หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ ในสายของพระวัดป่าต่างๆ จากจุดนี้เองทำให้เกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมแนวใหม่เกิดขึ้น เช่น สันติอโศก สำนักปฏิบัติธรรม ธรรมกาย อย่างไรก็ตามในยุคแรกนี้ยังเป็นเรื่องของ การปฏิบัติธรรม การแสวงหาลูกศิษย์และผู้ศรัทธา (สาวก) เรื่องการเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเรื่องพุทธพาณิชย์ยังไม่ชัดเจนนัก ในส่วนที่เป็นพัฒนาการของความศรัทธาสู่พุทธพาณิชย์ ก็น่าจะค่อยๆ เริ่มขึ้นแล้ว เมื่อเริ่มมีปรากฏรูปแบบการทำบุญแบบใหม่ๆ เกิดขึ้น ที่เป็นกิจจะลักษณะ เช่น ในรูปของการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม การสร้างสิ่งปลูกสร้างอาคารศาสนสถานที่ใหญ่โต รูปแบบพิเศษ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หรือรูป

เคารพผู้อื่น ที่เกี่ยวกับความเชื่อ ความศรัทธา เพื่อให้คนได้ร่วมบริจาคสร้างรวมทั้งให้มีผู้แสวงบุญหรือรวมไปถึงนักท่องเที่ยวมาร่วมบุญคราวละมากๆ อันหมายถึงจะมีรายได้จากเงินบริจาคและเงินทำบุญ

รูปที่ ๑ วัดพระธรรมกาย อ.คลองหลวง จ. ปทุมธานี

ที่มา : มูลนิธิพระธรรมกาย

ตัวอย่างที่เห็นชัดและเป็นรูปธรรมมากที่สุด และน่าจะเป็นต้นแบบที่ทำให้พัฒนาการในเรื่องของศรัทธามาสู่พุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง คือ วัดพระธรรมกาย อําเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี (รูปที่ ๑) ที่เริ่มก่อตั้งมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ ที่เป็นเพียงสำนักปฏิบัติธรรมในสายของหลวงพ่อดล วัดปากน้ำ เริ่มพัฒนาเป็นวัดที่มีแนวความคิดเรื่องการใช้พุทธ

ศาสนาและศรัทธาความเชื่อในเรื่องของพุทธพาณิชย์ ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมาได้เปลี่ยนจากศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม เป็นวัดพระธรรมกาย และกลายเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เข้าถึงชนชั้นกลาง นักเรียน นักศึกษา จนทำให้มีผู้ศรัทธาเป็นสาวก ศาสนุศิษย์เป็นจำนวนมาก หลักการเผยแผ่แนวความคิด ได้มีโครงการหลายโครงการ เช่น โครงการธรรมทายาท สนับสนุนชมรมพุทธศาสนาในสถาบันการศึกษาต่างๆ เมื่อเริ่มต้นโครงการ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ จนถึง พ.ศ. ๒๕๓๐ มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการราว ๕๐,๐๐๐ คน มีสถาบันหลายสถาบันรองรับ และมีการขยายสาขาไปยังต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น และไต้หวัน จนมีศูนย์ปฏิบัติธรรมในต่างประเทศ เกือบ ๑๐๐ แห่ง เป็นต้น

การขยายตัวของวัดพระธรรมกาย ได้สร้างสิ่งปลูกสร้างที่มีความยิ่งใหญ่ที่สุดในพุทธศาสนาในประเทศไทยก็ว่าได้ คือ วัดที่มีขนาดใหญ่โตมโหฬาร จนได้รับฉายาว่าเป็นอาณาจักรพระธรรมกาย เช่น การสร้างมหาธรรมกายเจดีย์ที่ใหญ่มาก เส้นผ่าศูนย์กลางราว ๒๐๐ เมตร สูง ๓๒ เมตร เป็นรูปโดม ที่ผู้สร้างบอกว่ามีที่มาจากสถูปสาญจี ในอินเดีย แต่ความเข้าใจของคนทั่วไปว่าหมายถึงงานบินมากกว่า ภายนอกประดิษฐานพระธรรมกาย ๓๐๐,๐๐๐ องค์ ภายใน ๗๐๐,๐๐๐ องค์ (รูปที่ ๒) สถานที่นี้สามารถบรรจุผู้คนในการทำพิธีกรรมได้หลายแสนคน นอกจากนี้ยังมีอุโบสถ อาคารสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่ปฏิบัติธรรมที่พักรูปฏิบัติธรรม อีกหลายหลัง

รูปที่ ๒ วัดธรรมกาย
ที่มา : มูลนิธิพระธรรมกาย

แนวทางการปฏิบัติ ศาสนกิจ คือการทำกิจกรรมทาง พุทธศาสนา การรับบริจาคเงิน สำหรับผู้มาร่วมปฏิบัติธรรม ทั้งนี้จะอยู่ในความดูแลของ มูลนิธิวัดพระธรรมกาย กิจกรรม ที่ดำเนินการที่สำคัญ คือ การจัด งานเนื่องในโอกาสต่างๆ ที่วัดจัด ขึ้น โครงการเผยแผ่พุทธศาสนา โครงการธรรมทายาท การจัด เติมนุถงค์ โรงเรียนพระปริยัติ ธรรม มีช่องโทรทัศน์เป็นของ

ตนเองสำหรับการเผยแผ่หลักธรรม

วัดพระธรรมกายจึงถือเป็นตัวอย่าง การเริ่มต้นคิดในการใช้ศรัทธาทางศาสนามาเป็นแนวทางอันได้มา ซึ่งผลประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะจากการดำเนินการในรูปแบบต่างๆ ทำให้มูลนิธิมีรายได้เข้ามายังวัด มากมายมหาศาล จนไม่สามารถประเมินได้ เช่น รายได้หลักจากสาวกกิตติมศักดิ์ซึ่งประกอบด้วยนักธุรกิจ นักการเมือง ชนชั้นกลาง ข้าราชการ นอกจากนี้กรรมการวัดยังมีความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของสำนักพุทธ ศาสนาแห่งชาติ และ พระสงฆ์ยังเป็นสายเดียวกับวัดปากน้ำ ซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ในกรรมการมหาเถรสมาคม และมีบทบาทต่อคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เพราะฉะนั้นกิจกรรมของวัดพระธรรมกายจึงสามารถดำเนินการได้เป็น อย่างดีแม้ว่าหลายสิ่งหลายอย่างไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย เช่นเรื่องใหญ่ๆ ที่มีการวิเคราะห้แล้ว คือ การสอนหลักธรรมที่ผิดไปจากพระไตรปิฎก การโฆษณาชวนเชื่อเรื่องสวรรค์ หรือการทำบุญที่ทำมากได้มาก และมีหลายเรื่องเข้าข่ายลักษณะของการพนัน ก็มี แต่ประเด็นสำคัญ ของวัดธรรมกายที่จะเป็นคดีความและ แสดงให้เห็นถึงการใช้ศรัทธาในเรื่องของพุทธพาณิชย์ คือ คดีฟอกเงินอย่างมหาศาลซึ่งเป็นแหล่งฟอกเงิน คือ การออกไปเสร็จปลอม เช่น กรณี สหกรณ์คลองจั่น หลายคดี รวมทั้งมีหลักฐานท่านอดีตเจ้าอาวาส คือ พระ ไซยบุญย์ ธรรมชโย มีการนำเงินบริจาคไปซื้อที่ดินเป็นสมบัติส่วนตัว ซึ่งถือเป็นการผิดทางวินัยสงฆ์

จากกรณีวัดพระธรรมกาย อาจนับเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สำคัญมากที่แสดงให้เห็นยุคของการเปลี่ยนแปลง ทางศาสนา ความเชื่อ ในส่วนที่สามารถนำความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนามาเป็นพุทธพาณิชย์ จึงเป็นเหตุ ทำให้เกิดการสร้างศรัทธาในลักษณะนี้ขึ้น อาจแยกออกเป็นหลายกลุ่มรูปแบบ เช่น

รูปแบบที่ ๑ ศรัทธาในเรื่องของการแสวงหาหลักธรรมอันแท้จริง เช่น การสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม การฝึกกรรมฐาน ตามวัดต่างๆ หรือวัดที่เป็นสายวัดป่า สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ดี เพราะสังคมได้พัฒนาขึ้น คนต้องการความเชื่อ หรือพิธีกรรมทางศาสนาที่สูงขึ้นกว่าแบบแผนประเพณีดั้งเดิมจึงต้องมีการแสวงหาสิ่งใหม่ๆ ศูนย์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นในเชิงพุทธพาณิชย์ เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรมพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น

รูปแบบที่ ๒ ในลักษณะเดียวกับแบบแรก ยังเป็นเรื่องของการตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรม หรือมูลนิธิขึ้นแต่มีเรื่องของความศรัทธาเชิงพุทธพาณิชย์แฝงอยู่ด้วยบ้าง อาจเป็นรูปแบบที่ชัดเจนหรือไม่ชัดเจนก็ได้ แต่กลุ่มนี้ก็ยังอยู่ในรูปแบบของการใช้ความเชื่อ ศรัทธาทางศาสนาเป็นหลัก อาจจะเป็นเรื่องของการทำบุญด้วยศรัทธา ในรูปแบบของการมีค่าใช้จ่าย หรือการแสวงบุญโดยกลุ่มญาติธรรมที่จัดตั้งขึ้นเองในลักษณะของทัวร์แสวงบุญ ก็มี

รูปแบบที่ ๓ การใช้ศรัทธาความเชื่อทางศาสนาแหล่งท่องเที่ยวสำหรับนักแสวงบุญในเชิงพุทธพาณิชย์ ลักษณะนี้เองที่เป็นที่มาให้แต่ละวัด ได้แสวงหาความโดดเด่นของวัดนำมาโฆษณาชวนเชื่อ โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์ของรูปเคารพ วัดดุมงคล ความยิ่งใหญ่ของศาสนสถาน และเริ่มมีการจัดการเชิงพุทธพาณิชย์ เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การสร้างวัดดุมงคล การจัดระบบการขายดอกไม้ธูปเทียน ร้านขายของที่ระลึก ที่จอดรถ เป็นต้น การดูแลรายได้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของมูลนิธิ กรรมการวัด ส่วนใหญ่วัดในกลุ่มนี้จะเป็นวัดสำคัญที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่ศรัทธาอยู่แล้ว เช่น วัดโสธรธรรมาราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก วัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา

รูปแบบที่ ๔ การสร้างใหม่ให้ใหญ่โตและอลังการ สำหรับวัดที่ไม่มีทรัพยากรทางด้านการท่องเที่ยว ก็มี การสร้างใหม่ เช่น เจดีย์ขนาดใหญ่ รูปแบบแปลกใหม่ที่ไม่เหมือนใคร พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในโลก พระเกจิอาจารย์ ที่ใหญ่ที่สุด และมีจำนวนมากที่สุดในโลก เป็นต้น เหล่านี้ถือเป็นกระบวนการคิดเชิงพุทธพาณิชย์ทั้งสิ้น เช่น วัดโสธรธรรมาราม ที่สร้างปราสาท (อุโบสถ) ประดิษฐานหลวงพ่อโสธร ให้ใหญ่โตอลังการ วัดสมาน ฉะเชิงเทรา สร้างพระพิฆเนศ ที่ใหญ่ที่สุด วัดม่วง อ่างทอง สร้างพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในโลก เป็นต้น

รูปแบบที่ ๕ ในลักษณะเดียวกับแบบที่ ๔ คือการสร้าง เจดีย์ พระพุทธรูปหรือรูปเคารพอื่นๆ ที่สามารถดึงดูดผู้คนให้เข้ามาได้ แต่ไม่ใช่วัด อาจสร้างขึ้นโดยคนคนเดียว กลุ่มบุคคล หรือมูลนิธิ ผู้สร้างอาจสร้างด้วยพลังศรัทธา แต่ในส่วนที่ตามมาล้วนเป็นเรื่องของพุทธพาณิชย์ทั้งสิ้น เพราะส่วนใหญ่จะดูแลโดยมูลนิธิ ซึ่งในกลุ่มนี้นับเป็นกระแสที่เกิดขึ้น จนมาถึงปัจจุบันก็ยังมี การสร้างเพิ่มมากขึ้น อาจเริ่มมาจาก วิหารหลวงพ่อดៅที่

ใหญ่ที่สุด ของ สรพงษ์ ชาตรี นักแสดงที่ได้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เพราะศรัทธาในหลวงพ่อดโต วัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี แต่มาสร้างขึ้นที่ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งไม่ใช่วัด และมีการสร้างปราสาทใหญ่โตจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของการสร้างรูปเคารพที่เป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงอันเป็นที่ศรัทธาของผู้คนโดยทั่วไป ผู้สร้างก็เป็นดาราที่มีชื่อเสียง และรูปแบบของสิ่งปลูกสร้างและการประดับตกแต่งสถานที่ ในลักษณะของอุทยาน จึงทำให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญขึ้นมา จึงถือเป็นตัวอย่างหนึ่งของการใช้ศรัทธาในเชิงพุทธพาณิชย์ ทำให้เกิดการสร้างเลียนแบบอีกหลายแห่ง เช่น มีการสร้างหลวงพ่อดโตที่ใหญ่กว้างเพื่อเป็นองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก การสร้างหลวงพ่อดโตที่ใหญ่ที่สุดในโลก เช่น ที่พระนครศรีอยุธยา และที่อำเภอปากช่อง นครราชสีมา ซึ่งปัจจุบันยังอยู่ในช่วงการดำเนินการยังไม่แล้วเสร็จ เป็นต้น

พัฒนาการจากการสร้างเจดีย์ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ มาสู่ พระเกจิอาจารย์ขนาดใหญ่ และหลายองค์แล้ว ยังได้มีการนำรูปเคารพในศาสนาอื่นๆ มาสร้างเพื่อให้คนบูชา เช่น พระพิฆเนศ พระโพธิสัตว์กวนอิม พระพรหม เป็นต้น ซึ่งปรากฏหลายแห่งและได้รับความนิยมอย่างสูงด้วย เช่น ที่วัดสมานรัตนาราม ฉะเชิงเทรา

สำหรับรูปแบบแบบที่ ๓-๕ นี้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธพาณิชย์ซึ่งจะได้นำมากล่าวอย่างละเอียดต่อไป

๔. การอนุรักษ์ การพัฒนา และผลที่มีต่อพุทธพาณิชย์

๔.๑ วัดที่เป็นโบราณสถานที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อการแสวงบุญกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

รูปที่ ๓ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

ราชวราราม (รูปที่ ๓) วัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน) วัดพระธาตุคอกยสุเทพ (เชียงใหม่) วัดพระธาตุลำปางหลวง (ลำปาง) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิชณุโลก (พิชณุโลก) วัดพระธาตุพนม (นครพนม) วัดพระบรมธาตุ (นครศรีธรรมราช) เป็นต้น

วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นวัดที่ได้รับการอนุรักษ์ การทำนุบำรุงรักษาให้คงอยู่สืบต่อมาและส่วนหนึ่งได้มีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ให้ความสำคัญกับการคงอยู่ของสิ่งปลูกสร้างในลักษณะของความเป็นของแท้และดั้งเดิม ทั้งเรื่องของแผนผัง แนวคิด คติการสร้างและที่สำคัญ คือ ความทรงคุณค่าของงานศิลปกรรม จึงทำให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและมีส่วนหนึ่งที่ตามมา คือ รายได้ที่เกิดจากการบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาและนักท่องเที่ยว

วัดกลุ่มหนึ่งจึงเริ่มมีการเก็บค่าเข้าชมวัดจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ซึ่งก็ถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งของการทำนุบำรุงวัดในเรื่องของการจัดการดูแลรักษาสถานที่ ตามหลักสากล ส่วนใหญ่ที่เป็นศาสนสถานและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวก็มีการเก็บค่าเข้าชมด้วยเช่นกัน แต่ในประเทศไทยยังมีการเก็บค่าเข้าชมน้อยมาก เฉพาะที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชาวต่างชาติเป็นจำนวนมากเท่านั้นเอง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม หรือต่างจังหวัดมีเพียงบางวัดเท่านั้นซึ่งถือว่าน้อยมาก แต่ส่วนหนึ่งรายได้ของวัดเหล่านี้มาจากศรัทธาที่ถวายบัจจายในตู้บริจาคมากกว่า

ตัวอย่างวัดที่มีรายได้จากการเก็บค่าเข้าชมและถือว่ามีรายได้เข้าวัดมากที่สุดในประเทศ คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์ เพราะถือเป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวมากที่สุด เป็นแหล่งท่องเที่ยวอันมีชื่อเสียง

ในส่วน of วัดที่มีความสำคัญ ที่มีขนาดใหญ่ มีงานศิลปกรรมที่มีชื่อเสียง มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ จะเป็นวัดที่มีผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนมาก วัดจึงมีการพัฒนาเป็นศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดในกลุ่มนี้ยังเป็นวัดที่มีการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไว้เป็นอย่างดี ยังรักษาสภาพแวดล้อมทางศิลปกรรม แนวคิดในการออกแบบวัด รักษางานศิลปกรรมดั้งเดิมให้คงอยู่ จึงทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางมรดกวัฒนธรรมที่ยังทรงคุณค่า มีการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางมรดกวัฒนธรรม ส่วนใหญ่เป็นวัดหลวงทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ในกลุ่มวัดที่มีพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ พระธาตุประจำเมือง หรือประกาศเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณ

ของประเทศไทย ควบคู่กับพระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในทำนองว่าถ้าใครมาถึงเมืองไทยถ้าไม่ได้ไปวัดโพธิ์ ก็ถือว่ายังไม่ถึงประเทศไทย จำนวนผู้เข้าชมวัดในช่วงที่เป็นฤดูกาลท่องเที่ยวสูงสุดเป็นจำนวนเรือนแสนคนต่อวัน ค่าเข้าชม ๒๐๐ บาทต่อคน เพราะฉะนั้นจึงเป็นตัวอย่างของวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสูงสุด

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถือเป็นวัดสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ ที่สถาปนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการบูรณะ สร้างเพิ่มเติมครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และมีการทำนุบำรุงสืบต่อมาทุกรัชกาล วัดนี้จึงมีการทำนุบำรุงรักษารูปแบบแผนผังดั้งเดิมไว้ได้ดีที่สุดวัดหนึ่ง ทั้งเรื่องของแผนผังวัดที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างเพิ่มเติม มีงานศิลปกรรม อย่างมากมายให้ศึกษา ทั้งสถาปัตยกรรม ประเภทเจดีย์ พระอุโบสถ วิหาร พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ และพระพุทธรูปสำคัญสมัยต่างๆ ที่ได้มีการอนุรักษ์เอาไว้ที่วัดแห่งนี้ งานจิตรกรรมฝาผนัง ภาพสลักเรื่องราวเกียรติ ประติมากรรมอื่นๆ เช่น ฤๅษีตัดตน ตำรายา ดังที่ได้รับการกล่าวขานกันว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย คือ เป็นแหล่งเรียนรู้สรรพวิทยาการทั้งหมด

รูปที่ ๔ วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ

วัดอรุณราชวราราม ธนบุรี (รูปที่ ๔) ถือเป็นอีกวัดหนึ่งที่มีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก รongลงมาจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพราะถือเป็นวัดที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ที่นักท่องเที่ยวมาถึงเมืองไทยแล้วต้องมาวัดนี้ มีการเก็บค่าเข้าชมวัด และมีรายได้รongลงมาจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดที่ยังทำนุบำรุงรักษาสภาพดั้งเดิมของงานศิลปกรรมได้ค่อนข้างดี

สำหรับสองวัดนี้คือตัวอย่างของวัดที่มีมรดกทางวัฒนธรรม มีการอนุรักษ์ในสภาพเดิมและใช้ความเป็นของแท้ดั้งเดิมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในส่วนของการพัฒนา คือ เรื่องของการทำนุบำรุงรักษาและอนุรักษ์ให้คงความเป็นของแท้ดั้งเดิมมากที่สุด การพัฒนาน่าจะเป็นเรื่องของการ

จัดการ ให้มีความเหมาะสมกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทวัดมากกว่า

ส่วนวัดในกลุ่มเดียวกันนี้ที่ไม่ได้เก็บค่าเข้าชม แต่มีผู้คนศรัทธาเข้าวัดเป็นจำนวนมาก วัดเหล่านี้จะมีรายได้มาจากการบริจาค ส่วนหนึ่งเป็นเงินทำบุญเพื่อค้ำจุนพระพุทธศาสนา เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าบำรุงวัด ค่าบำรุงการศึกษาของพระ เณร เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเป็นเงินบริจาคเข้าวัดจากนักท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งของความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จึงกลายเป็นเชิงพุทธพาณิชย์ ด้วยเหตุที่คนไทยนิยมการบูชาพระพุทธรูปและ

การทำบุญตามแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่เดิม ยิ่งพระพุทธรูปสำคัญ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นจำนวนมาก พร้อมการถวายปัจจัย อีกทั้งทางวัดได้จัดดอกไม้ ธูปเทียน สำหรับจำหน่ายหรือแล้วแต่กำลังศรัทธา มีตู้รับบริจาคหลายตู้ ทั้งค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าบูรณปฏิสังขรณ์ นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปจำลอง พระพิมพ์ หลายรุ่น หลายแบบให้เช่า ซึ่งส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนที่มายังวัดดังกล่าวบางครั้งมาจากต่างถิ่น หรือครั้งหนึ่งในชีวิตที่ได้มานมัสการ ย่อมต้องทำบุญตั้งแต่ดอกไม้ธูปเทียน (๑๐ ถึง ๒๐ บาท) การบริจาคต่าน้ำค่าไฟ (อย่างน้อย ๑๐ บาท ไปจนถึง ๑๐๐ บาท) นอกจากนี้ยังมีการบริจาคพระประจำวันเกิด การถวายสังฆทาน การเช่าพระพุทธรูปและพระเครื่อง เป็นต้น เพราะฉะนั้นการเข้าวัดครั้งหนึ่งๆ ของคนไทยมักมีการทำบุญอย่างน้อยประมาณ ๕๐ - ๑๐๐ บาทต่อคน ถ้ามีการทำบุญอื่นๆ วันหนึ่งๆ ถ้าเป็นพระพุทธรูปสำคัญมาก เช่น หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม ฉะเชิงเทรา พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ที่มีพุทธศาสนิกชนมานมัสการทุกวัน ทุกเวลา และเพิ่มขึ้นเป็นหลายเท่าในช่วงเทศกาล และวันสำคัญทางศาสนา วันละหลายหมื่นคน คำนวณแล้วน่าจะมีเงินทำบุญเข้าวัดเป็นหลักแสนบาทต่อวัน

เงินบริจาคเหล่านี้นำไปทำประโยชน์อะไรบ้างต่อวงการพระศาสนา ส่วนหนึ่งคงคืนให้กับสังคมในเรื่องของการทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนา คือ การบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุในภายในวัด การดูแลรักษาทำความสะอาด เป็นต้น อย่างน้อยก็ให้เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนหนึ่งได้นำกลับมาบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเรื่องของวัดและกรรมการวัดที่จะจัดการส่วนนี้ จากการตรวจสอบข้อมูลในปัจจุบันมีข้อสังเกตว่าการจัดการเรื่องเงินบริจาคทั้งหลายของวัด มักมีคณะกรรมการในการจัดการหรือกรรมการวัดกับพระภิกษุที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันดำเนินการ บางครั้งมีการดำเนินการในรูปแบบของธุรกิจจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน ตั้งแต่การผลิตวัตถุมงคล การประมูลหรือการยินยอมให้กลุ่มผู้ให้เช่าพระมาดำเนินการในวัดและจัดสรรผลประโยชน์ให้วัด เป็นต้น ลักษณะนี้จึงน่าจะเป็นเรื่องของพุทธพาณิชย์มากกว่าการสร้างศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนา

ตัวอย่างของการจัดการหารายได้เชิงพุทธพาณิชย์กับวัดที่มีชื่อเสียง เช่น พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ หรือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์

การห่มผ้าพระธาตุและพระพุทธรูป

ประเพณีการห่มผ้าพระธาตุศักดิ์สิทธิ์นั้นไม่ใช่ประเพณีที่เกิดขึ้นในพระพุทธรูปศาสนาโดยทั่วไป เท่าที่สืบค้นได้จะมีเฉพาะพระธาตุศักดิ์สิทธิ์บางองค์เท่านั้นที่มีประเพณีนี้ เช่น ภูเขาทอง วัดสระเกศ กรุงเทพฯ พระสมุทระเจดีย์ วัดพระสมุทระเจดีย์ สมุทระปราการ พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งประเพณีการห่มผ้าพระธาตุถ้ามีจะเกิดขึ้นปีละครั้ง หรือสองครั้ง ตามงานบุญประเพณีที่แต่ละแห่งกำหนดขึ้น เช่น ภูเขาทอง จะมีงานนมัสการ ภูเขาทอง ปีละครั้ง พร้อมกับงานลอยกระทงของทุกปี พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช จะมีปีละ ๒ ครั้ง ในวันวิ

สาขานูชา และมานูชา ถือเป็นงานบุญประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของคนนครศรีธรรมราชและคนใต้ คือ ประเพณี“แห่ผ้าขึ้นธาตุ” เป็นต้น

รูปที่ ๕ พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

มานูชาด้วยเหตุนี้จึงมีประเพณีปีละ ๒ ครั้ง

สำหรับการห่มผ้าพระธาตุของแห่งอื่นๆ นั้นน่าจะมีคติมาจากพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชพระธาตุ คือ เพื่อเป็นพุทธบูชาและการไหว้พระธาตุอย่างใกล้ชิด โดยทั่วไปน่าจะมีที่มาจากการสร้างศรัทธาต่อการไหว้พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ภายใน การห่มผ้า น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของการคุ้มครองให้ร่มเงาต่อพระธาตุนั่นเอง น่าจะคล้ายกับประเพณีการสงฆ์น้ำพระในวันสงกรานต์ว่าปีหนึ่งจะมีการสงฆ์น้ำพระ คือการทำความสะดวกพระพุทธรูปเพื่อเป็นสิริมงคล

ที่มาของประเพณีการถวายผ้าพระธาตุเท่าที่สืบค้นได้ เช่น พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช (รูปที่ ๕) ที่มีตำนานมาจากการที่มีชาวบ้านที่จะนำผ้า (พระบฏ คือ ผ้าที่เขียนเรื่องราวพุทธประวัติ) ไปถวายพระเขี้ยวแก้ว ที่ประเทศศรีลังกา แต่เรือได้ล่มลงพระบฏจึงได้มาขึ้นฝั่งที่เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้นำพระบฏไปถวายองค์พระบรมธาตุเพื่อเป็นพุทธบูชา จึงเป็นประเพณีที่ชาวเมืองได้นำผ้า (ผ้าสีต่างๆ) ร่วมกันไปถวายพระธาตุ ตามความเชื่อว่าเป็นเครื่องพุทธบูชาหรือการที่ได้บูชาพระธาตุอย่างใกล้ชิด และเท่าที่ปรากฏหลักฐานประเพณีนี้เกิดขึ้นแล้วอย่างช้าในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เพราะได้ปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีการกำหนดการแห่ผ้าในวันวิสาขบูชา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการกำหนดขึ้นอีกวันหนึ่งในวัน

รูปที่ ๖ วัดพระธาตุลำปางหลวง จ. ลำปาง

รูปที่ ๗ การทำบุญและเขียนชื่อลงบนผ้าและคำอุทิศถวาย
วัดพระธาตุลำปางหลวง จ. ลำปาง

ปัจจุบันได้มีประเพณีการห่มผ้าพระธาตุแพร่หลายไปหลายแห่งโดยเฉพาะพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุลำปางหลวง (รูปที่ ๖,๗) ซึ่งหลายแห่งไม่เคยปรากฏหลักฐานว่ามีประเพณีนี้มาก่อน น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งไม่มีงานประจำปีหรือมีประเพณีอะไร ได้มีการกำหนดให้มีการถวายผ้าพระธาตุขึ้น ในส่วนที่เห็นว่าน่าจะเป็นเรื่องของพุทธพาณิชย์ คือ มีการห่มตลอดเวลาทั้งปี โดยมีการตั้งโต๊ะให้เขียนชื่อลงบนผ้า คล้ายกับการถวายกระเบื้องมุงหลังคาในการสร้างอุโบสถ วิหาร และมีการบริจาคปัจจัยเพื่อสร้างบุญกุศลในการบูชาพระธาตุ ซึ่งลักษณะนี้ถ้ามองเป็นเรื่องของศรัทธาในศาสนา เป็นจุดหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้มีกิจกรรม นอกจากท่องเที่ยวแล้วยังได้บุญกุศลก็ไม่น่าจะขัดอะไรต่อพุทธศาสนา แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องเชิงพุทธพาณิชย์ การห่มผ้าพระธาตุประจำหรือห่มผ้าเป็นจำนวนมากอาจเป็นส่วนหนึ่งของการทำลายความเป็นโบราณสถานก็ได้ อีกส่วนหนึ่งทำให้ดูไม่งดงามทางด้านศิลปะเพราะถูกบดบังด้วยผ้า ถ้าเป็นประเพณีที่มีขึ้นปีละครั้ง ๒ ครั้งคงไม่มีปัญหาแต่อย่างไรแต่ก็ไม่ควรทำกันตลอดทั้งปี

รูปที่ ๘ การอัญเชิญผ้า เพื่อห่มองค์พระธาตุ วัดพระธาตุลำปางหลวง จ. ลำปาง

มาซื้อผ้าถวายหรือเขียนชื่อลงบนผ้า ลักษณะนี้มาจากเรื่องของพุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง

การสงฆ์น้ำพระธาตุ

รูปที่ ๙ การสงฆ์น้ำพระธาตุ วัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง
มีสายรอกสำหรับการสงฆ์น้ำพระธาตุ

ส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเข้าวัด สร้างบุญกุศลและทำนุบำรุงพุทธสถานให้ดูเป็นที่น่าเลื่อมใสเจริญศรัทธา

ในปัจจุบัน มีหลายแห่งที่มีการให้สงฆ์น้ำพระธาตุ ได้ตลอดเวลา มีการตั้งนั่งร้าน ติดตั้งรอก สำหรับชักน้ำขึ้นไปสงฆ์พระธาตุ เหตุผล คือ ให้ผู้ที่ผ่านไปผ่านมาที่มาวัดได้สงฆ์น้ำพระธาตุ เพราะเวลาทีมงานประจำปี ผู้คนเหล่านี้อาจไม่มีโอกาสได้มา หรือ เพื่อความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว เพื่อการสร้างบุญกุศล ตัวอย่างเช่น วัดเจดีย์

ซึ่งการห่มผ้าพระธาตุนี้ได้เกิดเป็นกระแสขึ้นอย่างมากในรอบ ๑๐ ปีมานี้ มีการถวายผ้าต่อพระธาตุ เจดีย์ต่างๆ เป็นจำนวนมากและแพร่หลายไปทั่วประเทศไทย รวมทั้งในสวนที่เป็นโบราณสถานด้วยก็มี มีทั้งที่ผู้คนศรัทธานำไปถวายเองหรือส่วนหนึ่งวัดต่างๆ สร้างวัฒนธรรมการถวายผ้าขึ้นใหม่ และมีรายได้จากการที่มีผู้ศรัทธา

ประเพณีการสงฆ์น้ำพระธาตุ ก็ถือเป็นประเพณีสำคัญ อย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในภาคเหนือ ก็คือ การดูแลรักษา ซ้ำระลั้งองค์พระธาตุ ลักษณะเดียวกับการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป ก็คือ การทำความสะอาด ซ้ำระลั้งพระพุทธรูป ส่วนใหญ่จะกระทำในวันสงกรานต์ คือ ปีหนึ่ง กระทำครั้งหนึ่งหรือบางแห่งอาจจะกำหนดวันสงฆ์น้ำพระธาตุขึ้นเองตามประวัติความเป็นมาของพระธาตุ นับเป็นพิธีกรรม

หลวง วัดโลกโมฬี เมืองเชียงใหม่ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น (รูปที่ ๘,๙) วัดอุประสงค์ใน การนี้ก็น่าจะเป็นลักษณะเดียวกับการห่มผ้าพระธาตุซึ่งน่าจะมีส่วนของพุทธพาณิชย์แฝงอยู่ด้วย

ในส่วนของประเพณีนั้นจะทำให้ความศักดิ์สิทธิ์หรือความศรัทธาลดลงมากกว่า การจัดงานบุญ ประจำปี ซึ่งจะเห็นการมีส่วนร่วมของผู้คน ที่มีต่อศาสนามากกว่า กับอีกส่วนหนึ่งผลเสียที่ตามมาคือ การสงฆ์ น้ำพระธาตุตลอดปี การติดตั้งรอก ก็ต้องตรงกับเจดีย์ และน้ำที่สงฆ์ถ้ามีมาก ๆ ทำให้โบราณสถานส่วนใหญ่ที่ก่อ ด้วยอิฐ โดยเฉพาะอย่างเช่น เจดีย์วัดเจดีย์หลวงและวัดโลกโมฬี เป็นโบราณสถานที่ไม่ได้ห่มทอง มีเพียงอิฐกับ ปูน เมื่ออิฐและปูนโดนน้ำอยู่ตลอดเวลา ก็จะเกิดชำรุด เสื่อมสภาพได้ จึงนับว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องนัก ทั้งเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาและทางด้านกายภาพ

การสร้างศรัทธาที่แปลกใหม่

นอกจากการห่มผ้าพระธาตุแล้วยังมีการถวายผ้าต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ทั้งพระพุทธรูปสำคัญ ตามวัดต่างๆ และมีการถวายพระพุทธรูปที่เป็นโบราณสถานก็มี

ในการถวายผ้าจีวรแต่พระพุทธรูปสำคัญนั้นมีประเพณีการถวายอยู่สำหรับพระพุทธรูปสำคัญ เท่าที่ ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สืบค้นได้ ในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชศรัทธา มี การถวายผ้าหรือสังฆาฬแต่พระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธานุชา เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ ครั้งเสด็จเมืองพิษณุโลกทรงมีพระราชศรัทธาพระพุทธรูปชินราชอย่างมากทรงถวายสังฆาฬคล้ององค์พระพุทธรูป ชินราช ต่อมาจึงมีประเพณีถวายสังฆาฬหรือผ้าแพรคล้ององค์พระพุทธรูปในลักษณะเดียวกับสังฆาฬ (คล้ายผ้า สไบ) ในภายหลังจึงมีประเพณีการถวายผ้าให้กับพระพุทธรูปประธานตามวัดต่างๆ เกิดขึ้นโดยเฉพาะวัดหลวง มีการถวายผ้าโดยพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินีและพระบรมวงศานุวงศ์ และการถวายนั้นสืบเนื่องใน วิกฤตสำคัญ ในคราวที่มีพระราชพิธีเท่านั้นและไม่ได้มีการถวายเป็นประจำทุกปี

แต่ในปัจจุบันพระพุทธรูปหรือเจดีย์หลายแห่งได้มีการห่มผ้ากันเกือบตลอดเวลา ไม่ใช่เฉพาะช่วง ประเพณีที่สำคัญแต่ประการใด นับเป็นการหาวิธีการสร้างศรัทธาอย่างหนึ่งเพื่อให้มีการบริจาค มีการเขียนชื่อ ลงบนผ้า เป็นต้น ลักษณะนี้จึงน่าจะเป็นพุทธพาณิชย์อย่างหนึ่งเช่นกัน บางครั้งมีการห่มผ้าพระพุทธรูปที่อยู่ กลางแจ้งหรือเจดีย์ที่เป็นโบราณสถานร้าง มีการห่มผ้าซ้ำๆ กันหลายชั้นตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้อาจเป็นสาเหตุ หนึ่งที่จะเป็นปัญหาในการพังทลายของโบราณสถานและพระพุทธรูปได้ เพราะเป็นที่สะสมความชื้น วิธีการคือ จะต้องมีการกำหนดระยะเวลาในการห่มและมีการนำออก เพราะถ้าเป็นประเพณีที่มีมาแต่เดิมน่าจะเป็นปีละ ครั้งไม่ใช่ห่มผ้าไว้ตลอดเวลา

มีตัวอย่างการห่มผ้าพระพุทธรูปแห่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการสร้างศรัทธาต่อ พระพุทธรูปศาสนาที่ผิดเพี้ยนไปได้แก่การห่มผ้าหลวงพ่โต วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ ๑๐) ซึ่ง

เมื่อไม่กี่ปีมานี้ได้เริ่มมีการห่มผ้าเหลืองหลวงพ่อดโต โดยผู้ที่มีความประสงค์บริจาคเงินเป็นค่าผ้าเหลือง การห่มผ้าในช่วงก่อนหน้านี้เป็นเพียงการโยนผ้าขึ้นไปและมีคนที่ยืนอยู่บนพระเพลาของหลวงพ่อดโตคอยรับและทยอยครองผ้าให้ ซึ่งก็มีการห่มผ้ากันทั้งวันและเชื่อว่าการนำผ้าเดิมหมุนเวียนกลับมาให้เข้าบริจาคและห่มขึ้นไปใหม่ เพราะหลวงพ่อดโตเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่มากต้องใช้ผ้าเป็นจำนวนมาก การบริจาคและห่มผ้ากันทั้งวันก็น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งของพุทธพาณิชย์เช่นเดียวกัน

ในปัจจุบันได้มีการเพิ่มพิธีกรรมอีกส่วนหนึ่งเข้าไปคือ ขั้นตอนการถวายผ้า ผู้ที่ศรัทธาบริจาคเป็นค่าผ้าจีวรพร้อมกันในวิหาร ทุกคนมีผาดผ้าในมือและได้ผ้าต้องเตรียมปัจจัยไว้สำหรับผู้ที่โยนผ้า พอถึงเวลาผู้ที่โยนผ้าก็จะทำพิธีโยนผ้ามือหนึ่งอีกมือหนึ่งก็จะหยิบปัจจัย หลังจากโยนผ้าครบทุกคนแล้ว ก็จะเริ่มทำพิธีห่มผ้าโดยผู้ที่อยู่ข้างบนจะนำปลายผ้าข้างหนึ่งมารวมกันและโยนปลายผ้าอีกข้างหนึ่งไปคลุมบนศีรษะผู้ที่มาร่วมพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีจะต้องใช้มือยึดไว้หลังจากนั้นก็เริ่มดึงผ้าขึ้นให้ผ้าค่อยๆ ผ่านศีรษะของผู้ร่วมพิธี พร้อมกับมีผู้นำอธิษฐาน หรือขอพร เช่น ให้ร่มเย็นเป็นสุข ให้มีกิจการค้าที่ดี เฮง เฮง เฮง รวย รวย รวย เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่การสวดมนต์แต่ประการใด เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะเริ่มพิธีรอบต่อไป

รูปที่ ๑๐ พิธีกรรมการถวายและการห่มผ้า หลวงพ่อดโต วัดพญ์เชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พิธีกรรมดังกล่าวนี้ไม่น่าจะจัดเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอันเหมาะสมนัก เป็นการกระทำในลักษณะของการปลุกเสกเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เป็นพิธีกรรมของพวกเข้าทรงหรือพวกหมอผี อันแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความหลง ซึ่งตรงกับช่วงที่เกิดสภาวะปัญหาทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ทำให้พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่งที่ประสบปัญหา โดยเฉพาะพวกพ่อค้าที่เป็นชาวจีน หันมาเข้าหาพระพุทธรูป การกระทำดังกล่าวน่าจะเป็นพุทธพาณิชย์ที่ทางวัดหรือผู้จัดการผลประโยชน์วัดคิดขึ้น ส่วนหนึ่งก็อาจจะช่วยได้ทางด้านจิตใจ แต่อีกส่วนหนึ่งพระภิกษุในฐานะเป็นที่พึ่งของคนในสังคม ได้ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งจริงหรือไม่ หรือเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์บนความทุกข์ยากของผู้คนหรือการสร้างศรัทธาในลักษณะของความมกมาย

ดังนั้นกรมการศาสนา มหาเถรสมาคม ควรจะได้มีการตรวจสอบพิธีกรรมและพฤติกรรมของพระภิกษุหรือฆราวาสการแสวงหาผลประโยชน์กับวัดในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เพื่อเป็นการค้ำจุนพระพุทธศาสนาให้ดำรงสถานภาพต่อไป มิเช่นนั้นวงการพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวงการพระสงฆ์ก็จะค่อยๆ เสื่อมลง

ในความหมายของพระพุทธรูปคือรูปที่ใช้แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา เป็นการรำลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ อันมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือทำให้ยึดมั่นในหลักธรรมด้วยเหตุนี้เองจึงมีการสร้างพระพุทธรูปสืบต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย จนกลายเป็นคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปถวายในพระพุทธศาสนา จากจารึกที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปส่วนใหญ่มักกล่าวถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างบุญกุศล ทั้งอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับและกับตัวผู้สร้าง อันเป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อให้ไปเกิดในชาติที่ดีขึ้น ได้ไปอยู่ในยุคของพระศรีอาริยมุตไตรัย และสุดท้ายขอให้ถึงซึ่งนิพพาน คติดังกล่าวนี้ได้สืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน

๔.๒ วัดที่เป็นโบราณสถานซึ่งมีการพัฒนาเชิงพุทธพาณิชย์ เพื่อการแสวงบุญกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การสร้างวัดขนาดใหญ่ เจดีย์และพระพุทธรูปขนาดใหญ่โดยมีรูปแบบที่แปลกใหม่

ปรากฏการณ์ใหม่ของเจดีย์แบบร่วมสมัยในปัจจุบัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา การสร้างเจดีย์ให้มีการออกแบบใหม่เป็นเจดีย์ในศิลปะร่วมสมัย คือ การสร้างเจดีย์ในที่สาธารณะ ในสถานที่ที่ไม่ใช่วัด เจดีย์มีรูปแบบศิลปกรรมแบบใหม่เป็นเจดีย์ในศิลปะร่วมสมัย เช่น เจดีย์บนยอดดอยอินทนนท์ หรือมีการประยุกต์เจดีย์สมัยต่างๆ มาใช้ เช่น มีการนำแบบอย่างพระธาตุศักดิ์สิทธิ์จากต่างภูมิภาคไปสร้างหรือการย้อนยุค เช่น การนำรูปแบบเจดีย์ภาคอีสานไปสร้างในภาคเหนือ จากภาคเหนือมาสร้างในภาคอีสานหรือภาคกลาง หรือการย้อนยุค เช่น มีการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่วัดในเขตกรุงเทพฯ หรือปริมณฑล เป็นต้น

ลักษณะของงานออกแบบเจดีย์แบบร่วมสมัยสามารถสรุปในภาพรวมได้ คือ

เป็นงานที่สร้างขึ้นเฉพาะกิจ ตามที่มีการให้สร้างทั้งโดยราชการ หรือ กลุ่มชาวบ้าน คณะศรัทธาร่วมกัน สร้างขึ้นและให้สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบ สำหรับแบบผู้ให้สร้างและผู้ออกแบบมีการตกลง ทั้งแนวคิด วัตถุประสงค์ รวมทั้งงบประมาณในการก่อสร้าง^๔

๑. ลักษณะโดยรวมของรูปแบบเจดีย์มาจากการศึกษารูปแบบเจดีย์ที่มีความสำคัญในท้องถิ่น เป็นแหล่งบันดาลใจที่สำคัญในการออกแบบ

๒. เป็นงานออกแบบของสถาปนิกที่ได้ผนวกความคิดของงานช่างเข้าไว้ภายใน ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลทางศิลปะ โดยการประยุกต์รูปแบบศิลปกรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ มาใช้ และมีงานตกแต่งสมัยใหม่ เป็นต้น

๓. มีการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยของอาคาร คือ มักมีการสร้างอาคารไว้ส่วนล่างของเจดีย์ เพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย อาจจะมีชั้นเดียว หรือ ๒ ถึง ๕ ชั้น ส่วนหนึ่งมีการประดิษฐ์ฐานรูปเคารพทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป รอยพระบาท พื้นที่ส่วนที่เหลือใช้เป็นอาคารอเนกประสงค์

๔. เป็นงานก่อสร้างโดยใช้ระบบคอนกรีตเสริมเหล็ก ไม่ใช่งานปูนปั้นแบบโบราณ เพราะฉะนั้นลักษณะของงานจึงมีเส้นโค้งที่ดูคม แข็งกระด้างเป็นระบบระเบียบ ไม่ดูกลมกลืนแบบงานโบราณ

เจดีย์ที่สร้างใหม่นี้มีรูปแบบพิเศษที่แตกต่างออกไปจากแบบแผนประเพณีนิยมนั้น ส่วนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเชิงพุทธพาณิชย์ คือ กลุ่มที่มีการออกแบบอย่างยิ่งใหญ่อลังการ ส่วนหนึ่งของผู้สร้างต้องการแสวงหาจุดที่น่าสนใจเพื่อให้เกิดศรัทธา เช่น เจดีย์ที่ใหญ่ที่สุด สูงที่สุด มีการอธิบายแนวคิดหลักธรรมที่ซับซ้อน มีการสร้างสิ่งบูชา เช่น พระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากสถานที่สำคัญ อย่างในอินเดีย ลังกา หรือแม้แต่ระยะหลังมีการจำลองแบบเจดีย์พุทธคยา บุโรพุทโธ และรวมทั้งเจดีย์ที่อยู่บนยอดอาคารต่างๆ หรืออาคารทรงประหลาดแบบจวนบินก็มี เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงเจตนาของผู้สร้างที่ต้องการความแปลกใหม่เพื่อเป็นการสร้างศรัทธา และส่วนหนึ่งแฝงด้วยพุทธพาณิชย์ในการสร้างศรัทธาและการเข้าพุทธศาสนา หรือการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานตามกระแสนิยม

^๔ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ในประเทศไทย รูปแบบพัฒนาการและพลังศรัทธา**, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๖๐, หน้า ๗๑๘.

ตัวอย่าง กระแสนิยมในการสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ วัดถุนิยม และพุทธพาณิชย์

รูปที่ ๑๑ ปราสาท (วิหาร) หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ. ฉะเชิงเทรา

รูปที่ ๑๒ ปราสาทหลวงพ่โต พรหมรังสี รู้จักกันในนามวัดสรรพพงษ์

อ. สี่คิ้ว จ.นครราชสีมา

ที่มา : จากเว็บไซต์ www.cltthai.com

การสร้างเจดีย์หรืออาคารพุทธสถานขนาดใหญ่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ พบทั้งภายในวัดและตามสถานที่สาธารณะ เช่น ปราสาทหลวงพ่โต (รูปที่ ๑๑) มณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปทองคำ วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร หรือการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มาก ประดิษฐานกลางแจ้งตามวัดและตามจุดผ่านและที่พักรถคนเดินทาง เช่น พระพุทธรูปวัดม่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ถือว่าเป็นพระพุทธรูปกลางแจ้งที่มีขนาดใหญ่สุดในขณะนี้ มณฑลประดิษฐานหลวงพ่โต (พรหมรังสี) ซึ่งรู้จักกันในนามของวัดสรรพพงษ์ สร้างขึ้นในที่ดินส่วนบุคคล ไม่ใช่วัด โดยสรรพพงษ์ ชาตรี คารานักแสดงที่มีชื่อเสียง สำหรับประดิษฐานหลวงพ่โต (สมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี) สร้างขึ้นบริเวณอำเภอบางปะกง จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๑๒) และยังมีการสร้างหลวงปู่ทวด ที่ใหญ่ที่สุดในโลก วัดวชิรธรรมมาราม พุทธอุทยานมหาราช จังหวัดอ่างทอง นอกจากนี้ยังมีการสร้างรูปเคารพในศาสนาอื่น ๆ เช่น พระพิฆเนศ เจ้าแม่กวนอิม เป็นต้น

กระแสในการสร้างรูปเคารพและเจดีย์

เหล่านี้มักบ่งบอกสมัยในปัจจุบันที่เป็นเรื่องของวัดถุนิยมเชิงพุทธพาณิชย์ จากหลักฐานที่ส่วนหนึ่งของการสร้างมาจากกลุ่มบุคคลคณะกรรมการวัด มูลนิธิต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น การสร้างแต่ละครั้ง ทางวัด หรือผู้สร้างจะมีเงินทุนส่วนหนึ่ง แต่ส่วนสำคัญมาจากการบริจาคปัจจัยในการสร้าง ขณะสร้างก็มีการรับบริจาคอย่างต่อเนื่อง เพราะฉะนั้นการสร้างเจดีย์ พระพุทธรูปขนาดใหญ่ต้องใช้เวลาในการก่อสร้างหลายปีกว่าจะเสร็จ ระยะเวลาที่จะเป็นส่วนหนึ่งของรายได้ที่เข้ามา ส่วนหนึ่งงบประมาณในการสร้าง แต่แต่ละครั้งจะมีการหมุนเวียนและทำให้เกิดรายได้ในคณะของผู้สร้าง เช่น การสร้างสิ่งปลูกสร้างในวัดส่วนหนึ่งอาจได้งบประมาณมาจากแผ่นดิน ส่วนที่ ๒

อาจมีงบประมาณของวัดเอง ส่วนที่ ๓ จึงมาจากการบริจาค ถ้าเป็นวัดที่มีชื่อเสียง ถ้ามีพระพุทธรูปสำคัญ หรือ การสร้างสิ่งปลูกสร้างที่อลังการ และส่วนหนึ่งในกรณีนี้สร้างเพื่อการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสต่าง ๆ จะต้องใช้งบประมาณที่สูงมาก ศรัทธาผู้คนก็จะมาก เป็นสาเหตุหนึ่งที่ต้องมีการก่อสร้างในวัด และต้องมีความอลังการเพราะจะได้มีการใช้งบประมาณในการก่อสร้างมาก ๆ ส่วนหนึ่งทางวัดหรือคณะผู้สร้างต้องการจะนำปัจจัยที่ได้จากการสะสมหรือการบริจาคต่าง ๆ มาใช้ เพื่อให้เกิดรายได้ในขณะที่กำลังก่อสร้าง เช่น คณะกรรมการผู้สร้างอาจมีบริษัทรับเหมาก่อสร้าง ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากการทำงบประมาณให้สูง ค่าวัสดุให้สูงแต่ตัวเลขที่จ่ายจริงอาจไม่ถึงก็ได้ ตัวอย่างเช่น การสร้างปราสาทวัดโสธรวราราม งบประมาณตอนออกแบบก่อนการก่อสร้างประมาณ ๙๒ ล้านบาท แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้วจ่ายโดยประมาณ เกือบ ๒,๐๐๐ ล้านบาท นอกจากนี้ยังมีรายได้ที่ได้รับจากการบริจาคในขณะที่ทำการก่อสร้างอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถประเมินได้^๙ หรือตัวอย่าง "พระมหาเจดีย์มหารัชมงคล" วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

รูปที่ ๑๓ เจดีย์วัดวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ฐานมีความสูง ๕ ชั้น โดยที่ชั้น ๕ เป็นที่ประดิษฐานของเจดีย์แก้วที่จำลองมาจากพระมหาเจดีย์ฯ ทำจากกระจกที่นำมาวางซ้อนกันจำนวน ๘๐๐ ชั้น และแกะสลักด้วยมือ ส่วนยอดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนยอดเป็นเจดีย์ทองคำครอบบนยอดของเจดีย์แก้ว

พระมหาเจดีย์มหารัชมงคล วัดปากน้ำ (รูปที่ ๑๓) สร้างขึ้นโดย สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นเจดีย์ที่มีความสูงมาก คือ ๘๐ เมตร กว้าง ๕๐ เมตร อาจเรียกได้ว่าเป็น “เจดีย์คอนกรีต” เสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยได้รูปแบบมาจากเจดีย์ของวัดโลกโมฬี อำเภอมะนัง จังหวัด เชียงใหม่ โดยมีส่วนที่เพิ่มมาคือส่วน

^๙ ดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย. “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน : กรณีศึกษาวัดโสธรวราราม วรวิหาร” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖, หน้า ๑๙.

รูปที่ ๑๔ พระพุทธรูปวัดวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ที่มา : ไทยรัฐออนไลน์

ปัจจุบันกำลังสร้าง
พระพุทธรูปขนาดใหญ่ กลางแจ้งคู่
กัน ซึ่งน่าจะเป็นพระพุทธรูป
กลางแจ้งที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ
(รูปที่ ๑๔)

ปรากฏการณ์ใหม่ของการสร้างวัดที่มีขนาดใหญ่และหลากหลายรูปแบบ กับการหาจุดสนใจเพื่อให้เกิดศรัทธาสำหรับผู้แสวงบุญ (การหาจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว)

ส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์การสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ ส่วนหนึ่งเกิดจากความนิยมสร้างที่เริ่มกลับมาใหม่ ส่วนหนึ่งย้อนกลับไปสร้างตามรูปแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อความศรัทธาของคนในภูมิภาคนั้นๆ แต่ส่วนหนึ่งกลับไปแสวงหารูปแบบใหม่ ที่มีรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากแบบแผนประเพณีนิยม เช่นการจำลองพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ของภูมิภาคหนึ่งไปสร้างยังอีกภูมิภาคหนึ่ง หรือการไปจำลองรูปแบบศาสนสถานสำคัญมาจากต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ในวงการพระพุทธศาสนาและคตินิยมเรื่องการสร้างศรัทธา การแสวงบุญ ที่สำคัญส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเรื่องเชิงพุทธพาณิชย์

การสร้างเจดีย์รุ่นใหม่ในยุคนี้พบมากในเขตภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคกลาง ในเขตภาคเหนือส่วนใหญ่การสร้างเจดีย์ใหม่ยังคงเป็นแบบแผนประเพณี เช่น การจำลองพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ คือ พระธาตุหริภุญชัย และไม่ได้สร้างใหญ่โตมากมายนัก มีเพียงบางแห่งที่เริ่มมีการจำลองพุทธคยามาสร้าง เช่น วัดที่อำเภอแม่แตง เป็นต้น ส่วนภาคกลางก็มีการสร้างไม่มากนัก ภาคที่มีการสร้างอย่างมากและมีรูปแบบแปลกใหม่ที่แตกต่างคือ ภาคอีสาน

ในภาคอีสานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มีการกลับมาสร้างธาตุขนาดใหญ่ขึ้นและส่วนใหญ่ย้อนกลับไปสร้างพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำอีสาน ได้แก่ พระธาตุพนม เป็น ธาตุที่ใช้เป็นการดิงพลังศรัทธา พระธาตุพนมถือเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องของตำนานที่มีความสำคัญทางศาสนา เกี่ยวข้องกับผู้สร้างและผู้บูรณะ คือ สร้างครอบเจดีย์องค์ที่เชื่อว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดีในภาคอีสาน มีการปรับเปลี่ยนเป็นปราสาทเขมรและจามในยุคต่อมา จนในสมัยอาณาจักรล้านช้าง พระเจ้าไชยเชษฐาได้ทรง

ปฏิสังขรณ์จนกลายเป็นพระธาตุที่มียอดเป็นเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ในรุ่นหลังมีการบูรณะโดยพระครูโพนสะเม็ด ด้วยเหตุนี้พระธาตุพนมจึงกลายเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ ของชาวลาวทั้งสองฝากแม่น้ำโขง จึงมีการจำลองแบบตามคติการสร้างพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ไปยังเมืองต่าง ๆ มาตลอดทุกยุคทุกสมัยนับแต่อดีต คือตั้งแต่สมัยอาณาจักรล้านช้าง มาจนถึงยุคปัจจุบัน

เจดีย์ที่มีการจำลองพระธาตุพนมตั้งแต่สมัยล้านช้างลงมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น พระธาตุวัดมหาธาตุ เมืองนครพนม พระธาตุท่าอุเทน วัดท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม พระธาตุสี่แก้ว จังหวัดร้อยเอ็ด พระธาตุ วัดพระพุทธรบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี^{๑๐} (รูปที่ ๑๕, ๑๖) ซึ่งเจดีย์ในรุ่นนี้ยังถือเป็นรุ่นที่มีการถ่ายแบบได้ใกล้เคียงพระธาตุพนมมากที่สุด

รูปที่ ๑๕ พระธาตุเรณูนคร จ.นครพนม

รูปที่ ๑๖ เจดีย์วัดพระพุทธรบาทบัวบก
อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

ในส่วนที่มีการสร้างขึ้นใหม่และเลียนแบบพระธาตุพนมรุ่นใหม่ ส่วนหนึ่งเป็นเจดีย์สมัยใหม่ที่มีการประยุกต์โดยการเพิ่มพื้นที่ใช้สอยส่วนล่างเป็น โบสถ์ หรือ อาคารอเนกประสงค์ คล้ายกับเจดีย์รุ่นใหม่ในภูมิภาคอื่น ๆ ส่วนเรือนธาตุและส่วนองค์ระฆังที่เป็นบัวเหลี่ยม และการประดับลวดลายยังใกล้เคียงกับต้นแบบ ส่วนที่พัฒนาการไปจากต้นแบบ คือ สัดส่วนที่ยืดสูงชันอย่างมาก องค์ระฆังมีขนาดเล็ก ในปัจจุบัน ตัวอย่างที่

^{๑๐} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวอีสาน**, (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕), หน้า ๙๑.

สำคัญ คือ พระธาตุสี่จุฬะ วัดลาดปู่ทรงธรรม อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย (สร้าง ๒๕๑๙-๒๕๒๓)^{๑๑} วัดสระพังทอง อำเภอเมือง ร้อยเอ็ด (พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๓๑)^{๑๒} วัดเวฬุวัน อำเภอเมือง ร้อยเอ็ด

ต่อมาได้พัฒนามาเป็นเจดีย์แบบประยุกต์ เช่น พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง จ. ขอนแก่น (รูปที่ ๑๗)

รูปที่ ๑๗ พระมหาธาตุ วัดหนองแวง
อ.เมือง จ.ขอนแก่น

วัดหนองแวง (พระอารามหลวง) ซึ่งมีพระมหาธาตุแก่นนคร หรือ พระธาตุเก้าชั้น เรือนยอดทรงเจดีย์ (จำลองแบบจากพระธาตุขามแก่น) จัดสร้างขึ้นเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี และมหามงคลानุสรณ์ ๒๐๐ ปี

ความสูงขององค์พระธาตุ ๘๐ เมตร มีพระจุลธาตุ ๔ องค์ ตั้งอยู่ ๔ มุม ชั้นบนสุดของพระธาตุเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุกลางบุษบก

^{๑๑} ถิชชัย ยอดพิชัย, เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

รูปที่ ๑๘ เจดีย์วัดไชยาราม อ.เมือง จ.ภูเก็ต
ที่มา : จากเว็บไซต์ www.cltthai.com

นอกจากพระธาตุพนมจะเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในการจำลองแบบในภูมิภาคอีสานแล้ว ยังพบว่ามีการนำแบบไปสร้างยังภูมิภาคอื่น ๆ อีก เช่น พระมหาธาตุเจดีย์พระจอมไทยบารมีประกาศ วัดไชยาราม (วัดฉลอง) อำเภอเมืองจังหวัดภูเก็ต (รูปที่ ๑๘) สร้างโดยนักการเมืองท้องถิ่นเริ่มสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ผู้ออกแบบ คือนายเสมียน สุวรรณรัตน์ โดยออกแบบตามความประสงค์ของท่านเจ้าอาวาสที่ต้องการให้เหมือนกับพระธาตุพนมที่ถือเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งโดยการถ่ายแบบมาสร้าง^{๑๓} และยังพบว่าพระธาตุพนมเป็นพระธาตุองค์สำคัญที่ชาวลาวและชาวไทยในภูมิภาคอื่น นำไปเป็นต้นแบบสถาปัตยกรรมประจำตระกูล ซึ่งจะพบเห็นอยู่โดยทั่วไปตามวัดต่าง ๆ และเป็นแบบหนึ่งของเจดีย์สำเร็จรูปที่สร้างขึ้นตามความนิยมและศรัทธา

รูปที่ ๑๙ เจดีย์มหาเมฆคัล (บัว) เมืองร้อยเอ็ด
ที่มา : เกศินี ศรีวงศ์ศา

ตัวอย่างเจดีย์ในภาคอีสานที่เลียนแบบมาจากพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่อื่น เช่น เจดีย์มหาเมฆคัลบัว ตำบลหนองแวง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (รูปที่ ๑๙) ชื่อเจดีย์และการสร้างมาจาก หลวงตามหาบัว ซึ่งเป็นพระอาจารย์ในสายวัดป่าที่มีชื่อเสียงในภาคอีสาน

รูปแบบเจดีย์เลียนแบบมาจากธาตุหลวง นครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป. ลาว) โดยการเพิ่มส่วนล่างเป็นพื้นที่ใช้

สอยตามแนวความคิดในการออกแบบเจดีย์ร่วมสมัย ไม่ได้เป็นวัดแต่เป็นเจดีย์ที่ระลึกหรือคล้ายกับอนุสรณ์สถานโดยเป็นอาคารอเนกประสงค์ ๔ ชั้น ชั้นล่างสุดจะมีห้องอนุรักษ์เพลงพื้นบ้านไทยอีสาน ซึ่งรวบรวมเพลงพื้นบ้านไทยอีสานไว้ ชั้นที่ ๒ จะเป็นห้องสมุด ซึ่งรวบรวมหนังสือธรรมะที่แต่งโดยหลวงตามหาบัวทั้งหมดไว้ ชั้นที่ ๓ เป็นรูปเหมือนหลวงตาและเป็นที่นั่งภาวนาสำหรับผู้ต้องการความสงบ ชั้นที่ ๔ ชั้นบนสุด เป็นที่ประดิษฐานพระประธาน และรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์ในสายวัดป่าในภาคอีสานที่มีชื่อเสียง ได้แก่ รูปเหมือน

^{๑๓} ถิษฐ์ชัย ยอดพิชัย, เจดีย์ในประเทศไทยหลัง พ.ศ. ๒๕๓๕, หน้า ๑๑๑.

หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น หลวงตามหาบัว และหลวงปู่หล้า โดยมีพระอัฐิธาตุของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ให้กราบไหว้ด้วย

การจำลองแบบเจดีย์จากต่างประเทศ

รูปที่ ๒๐ วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ

(เจดีย์แบบวิหารพุทธคยา) จ. นครสวรรค์

ทั่วประเทศไทยแล้วเกือบ ๒๔ แห่ง ตัวอย่างเช่นที่จังหวัดนครสวรรค์มี ถึง ๒ แห่งคือ วัดป่าสิริวัฒนวิสุทธิ (รูปที่ ๒๐) วัดเทพนิมิตโฆษิตาราม ในภาคอีสาน เช่น พระธาตุหนองบัว จังหวัดอุบลราชธานี ในภาคเหนือมีหลายแห่ง เช่น วัดหนองกาย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ วัดอนาลโย จังหวัดพะเยา เป็นต้น

รูปที่ ๒๑ วัดป่ากุง อำเภอศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด

ที่มา : เกศินี ศรีวงศ์ศา

ปรากฏการณ์ใหม่ของการสร้างพลังศรัทธาปัจจุบันในยุคของโลกไร้พรมแดน โลกได้เปิดกว้างมากขึ้นทั้งเรื่องของการท่องเที่ยว การแสวงบุญซึ่งพระหรือคณะกรรมการวัดต่าง ๆ ได้เดินทางไปท่องเที่ยวโดยเฉพาะสายสังฆะนิยมสถานในอินเดีย หรือสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่เป็นพุทธสถาน ทำให้ผู้ที่ได้ไปพบเห็น ที่พระสงฆ์เอง และผู้ศรัทธา ที่มีแนวความคิดในการสร้างเจดีย์ได้สร้างขึ้น ประกอบกับยุคสมัยของการแข่งขันการตั้งศรัทธาประชาชน หรือแต่ละวัดต้องการหาเอกลักษณ์และความโดดเด่นให้กับวัด จึงมีการสร้างสิ่งแปลกใหม่ทั้งพระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุด เจดีย์ที่ใหญ่ที่สุด หรือมีรูปแบบที่แปลกกว่าที่อื่นมากที่สุด จึงกลายมาเป็นการจำลองแบบเจดีย์จากอินเดีย โดยเฉพาะพุทธคยา มาสร้างขึ้นหลายแห่ง จากจำนวนตัวเลขวัดสร้างใหม่ที่เป็นแบบพุทธคยาเกิดขึ้นในปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีบางวัดได้จำลองแบบบุโรพุทโธซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธมหายาน ในศิลปะชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย มาสร้างก็มี เช่น วัดป่ากุง อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น (รูปที่ ๒๑) ทั้งนี้ น่าจะเป็นเรื่องของความแปลกใหม่และเรื่องของการท่องเที่ยวในเชิงแหล่งมรดกโลกเป็นสำคัญ

รูปที่ ๒๒ วัดพระบาทปู่ผาแดง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

ที่มา : inn new

การขึ้นไปถึงก็ลำบากด้วยเช่นกัน คล้ายๆ กับพระธาตุดินแวนในประเทศพม่า เมื่อขึ้นไปแล้วก็จะสามารถชมทิวทัศน์เมืองลำปางได้ ๓๖๐ องศา จึงเป็นที่มาของแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของเมืองลำปาง นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นในการสร้างวัดในปัจจุบัน ทั้งเรื่องของการลงทุนสร้างอย่างมหาศาล กับการสร้างพลังศรัทธาในการหารายได้เข้าวัดเพื่อการทำนุบำรุง เหล่านี้คือเรื่องของพุทธพาณิชย์ที่น่าจะเกินความจำเป็น

ยังมีตัวอย่างของการสร้างวัดที่หาความแปลกใหม่ ใหญ่โตอลังการอีกเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างที่รวบรวมไว้ในชุด วัดอันซีน ๓๐ (unseen) แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งก็จะหาความแปลกใหม่ ยิ่งใหญ่ทั้งเรื่องของรูปแบบเจดีย์ วิหาร ปราสาท สีฉันทัน งานประดับตกแต่งที่แตกต่างกันออกไป เช่น วิหารเทพวิทยาคม วัดบ้านไร่ (วัดหลวงพ่อกุณ) อำเภอด่านขุนทด จังหวัด นครราชสีมา วัดที่มีภาพวาดก ๕๒๓ พระชาติ ที่ทำจากเครื่องเคลือบ โปสทีททอง วัดปากน้ำใจใจ จังหวัดฉะเชิงเทรา ปราสาททอง วัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี พระมหาเจดีย์ ภัคดีประกาศ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โปสทีทสีขาว วัดร่องชุ่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

ตัวอย่างล่าสุดของความแปลกใหม่ที่เป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยว คือ วัดพระบาทปู่ผาแดง (วัดเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง (รูปที่ ๒๒) ที่สร้างขึ้นบนยอดเขาหลายยอด โดยมีจุดที่น่าสนใจ คือ รอยพระพุทธรูปที่เป็นรอยธรรมชาติ เป็นหลัก แต่สิ่งที่สร้างขึ้นมาก และกลายเป็น อันซีน (unseen) ด้านการท่องเที่ยว คือ “เจดีย์ลอยฟ้า” เป็นการสร้างเจดีย์ไว้ตามยอดเขา ซึ่งสร้างได้ลำบากและ

๔.๓ การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ในสวนสาธารณะหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ งานในพุทธศตวรรษปัจจุบันกับแนวความคิดอย่างใหม่ที่ปรับเปลี่ยน

การสร้างรูปเคารพ ขนาดใหญ่ ทั้งในพุทธศาสนาและนอกพุทธศาสนา วัดถุมงคล เพื่อความเชื่อกับพุทธพาณิชย์

รูปที่ ๒๓ พระอจนะ วัดศรีชุม สุโขทัย

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ปรากฏหลักฐานแล้วตั้งแต่เมื่อแรกเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปบุคคลและปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนในสมัยศิลปะคุปตะของอินเดีย เช่น ภาพสลักตามถ้ำ อย่าง ถ้ำอชันดา เป็นต้น ในดินแดนไทยได้พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่มาตั้งแต่สมัยทวารวดี เช่น พระพุทธรูปศิลาขาวและศิลาเขียว เป็นต้น จนมาถึงสมัยอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นอย่างมาก ตั้งแต่สมัยสุโขทัย เช่น พระอจนะ วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย (รูปที่ ๒๓) ตามข้อสันนิษฐานที่ว่า พระอจนะเป็นองค์เดียวกับที่กล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ ๑ แสดงให้เห็นว่าพระอจนะสร้างขึ้นแล้วใน

สมัยของพ่อขุนรามคำแหง นอกจากนั้นในสมัยสุโขทัยได้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปูนปั้นและพระพุทธรูปสำริด กลุ่มปูนปั้น เช่น พระพุทธรูปยืนที่เรียกว่า “พระอัฐฐารส” (พระพุทธรูปสูง ๑๘

รูปที่ ๒๔ พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมค้ำพะเยา

ศอก) พระพุทธรูปสี่อิริยาบถ เป็นต้น กลุ่มพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ได้แก่ พระศรีศากยมุนี พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศรีศาสดา และอีกหลายองค์ซึ่งได้อัญเชิญมาเป็นพระพุทธรูปประธานตามวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ เช่น วัดพิชัยญาติ เป็นต้น

ในสมัยล้านนามีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ด้วยเช่นกัน พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่ พระเจ้าตนหลวง วัดศรีโคมค้ำเมืองพะเยา (รูปที่ ๒๔) ตามประวัติเชื่อว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาทุกยุคสมัย ที่เป็นศิลปกรรมแบบพื้นบ้านแล้ว พระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ในล้านนา พบเพียงส่วนพระพักตร์เท่านั้นคือ พระแสนแซ่ว ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ซึ่ง

กำหนดอายุได้ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑^{๑๔}

รูปที่ ๒๕ พระพุทธไตรรัตนนายก (หลวงพ่โต)
วัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา

ในสมัยอยุธยา มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่มาก อาจใหญ่ที่สุดกว่าทุกสมัย แต่เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ได้แก่ หลวงพ่พนัญเชิง (พระพุทธไตรรัตนนายกหรือหลวงพ่โต) (รูปที่ ๒๕) และพระมงคลบพิตร สำหรับหลวงพ่พนัญเชิงตามประวัติกล่าวว่า สร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาประมาณ ๒๖ ปี โดยรูปแบบจัดเป็นพระพุทธรูปแบบอู่ทองรุ่นที่ ๒ น่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนพระมงคลบพิตร ทั้งรูปแบบและประวัติการสร้างระบุไว้ชัดเจนว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒^{๑๕}

พระพุทธรูปสำริดที่ใหญ่ที่สุดแต่พบเพียงส่วนพระเศียรเท่านั้น คือ เศียรธรรมิกราช การพบพระพุทธรูปสำริดที่มีขนาดใหญ่สุดนี้น่าจะแสดงให้เห็นถึงศรัทธา ทั้งที่เกิดจากความรุ่งเรืองทางศาสนาและเศรษฐกิจของอาณาจักรรวมทั้งบุญบารมีของกษัตริย์ผู้สร้างได้เป็นอย่างดี

^{๑๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “เศียรพระแสนแฉ่ : พระพุทธรูปที่ถูกตรึงพระโอษฐ์ไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่,” **ศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ ๒๓, ฉบับที่ ๙ (กรกฎาคม ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๒-๑๔๔.

^{๑๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะอยุธยา กรณีศึกษาพระพุทธรูปที่พบในองค์พระมงคลบพิตร,” **เมืองโบราณ**, ปีที่ ๓๔, ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๒-๑๔๑.

รูปที่ ๒๖ พระพุทธไตรรัตนนายก
วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ

รูปที่ ๒๗ พระศรีศากยมุนี
วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ตามแบบอย่างสมัยอยุธยา เช่น สร้างพระโต หรือพระพุทธไตรรัตนนายก วัดกัลยาณมิตร (รูปที่ ๒๖) ให้เหมือนกับ พระพุทธไตรรัตนนายกหรือหลวงพ่อบัญเฑียร และทรงมีพระราชศรัทธาปณิธานในการสร้างวัดประการหนึ่งคือ การสร้างขึ้นให้เหมือนเมื่อครั้ง “บ้านเมืองยังดี”^{๑๖} คือ ให้เหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยารุ่งเรืองนั่นเอง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธานตามวัดต่างๆ ที่โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นใหม่หลายองค์ อีกสิ่งหนึ่งที่พระองค์น่าจะทรงได้รับอิทธิพลมาจากอยุธยา คือ การสร้างพระนอนหรือพระพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่ ๒ องค์ ได้แก่ วัดราชโอรสาราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในแต่ละยุคสมัยจึงสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางศาสนา บ้านเมืองมีความสุข มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีและอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย เช่น ในสมัยสุโขทัย ที่มีการสร้างพระศรีศากยมุนี (รูปที่ ๒๗) สันนิษฐานว่าสถาปนาขึ้นในสมัยของพญาลิไท^{๑๗} ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าพุทธศาสนารุ่งเรืองอย่างมาก และมีหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างวัดวาอารามและพระพุทธรูปจำนวนมาก หรือในสมัยล้านนา การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่และสร้างเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นในยุคทองของล้านนา ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชและพระเจ้าเมืองแก้ว เป็นต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๓ มีการสร้างวัดวาอารามและพระพุทธรูปโดยเฉพาะพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าเป็นยุครุ่งเรืองทางศาสนาอย่างแท้จริงและมีผลมาจากบ้านเมือง

^{๑๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๗.

^{๑๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและงานศิลปกรรม, (นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

เกิดความสงบสุข ร่มเย็นไม่มีภัยสงคราม และมีเศรษฐกิจดีจากการค้าขายกับจีน จึงทำให้มีเงินทองที่ได้มาจากการค้าขายมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นต้น

รูปที่ ๒๘ พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์
ประดิษฐานบริเวณพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ประติมากรชาวอิตาลี ที่เข้ามารับราชการในประเทศไทย และนายสาโรจ จารักษ์ จากกรมศิลปากร เป็นผู้ควบคุมการปั้นและขยายแบบ ได้หล่อขึ้นแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๒๕

รูปที่ ๒๙ “หลวงพ่อโต” หรือ “พระพุทธมหามิมพ์”

วัดไชโย อำเภochaโย จังหวัดอ่างทอง

พระพุทธรูปในกลุ่มนี้เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นตามสวนสาธารณะ หรือตามสถานที่สำคัญของเมือง ตามประวัติการสร้างเกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา อาจมีแหล่งบันดาลใจในการสร้างมาจากการสร้างพุทธมณฑล สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จัดให้มีการฉลองพุทธศตวรรษครบ ๒๕ ศตวรรษ และกำหนดให้มีการสร้างพุทธมณฑลขึ้นที่อำเภอพุทธมณฑล นครปฐม พร้อมทั้งสร้างพระพุทธรูปประธานคือ **พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์** ประดิษฐานบริเวณพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม (รูปที่ ๒๘) เป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ หล่อด้วยทองสำริดหนัก ๑๗,๕๔๓ กิโลกรัม สูง ๑๕.๘๗ เมตร ถือเป็นพระพุทธรูปลีลาหล่อด้วยสำริดที่มีลักษณะงดงามและมีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปองค์นี้ออกแบบโดย

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นตามสวนสาธารณะ หรือสถานที่สำคัญของบางจังหวัดทั่วไป โดยเฉพาะทางภาคอีสานและทางภาคใต้ เกิดขึ้นมากกว่าแหล่งอื่นๆ ส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของผู้บริหารในระดับรัฐบาลที่ เป็นผู้สร้าง โดยสร้างในดินแดนบ้านเกิดของตัวเอง ส่วนหนึ่งเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา หรือผู้ที่มีความศรัทธาก็มักจะกลับมาทำบุญโดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างเนื่องในพระพุทธศาสนา ย่างถึงกำเนิดของตัวเอง เช่น จอมพลประภาส จารุเสถียร สร้างพระมงคลมิ่งเมือง ที่วนอุทยานพนมสวาย เมืองสุรินทร์ บางแห่งผู้ว่าราชการจังหวัดสร้างขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเรื่องของการสร้างบุญกุศล รวมทั้งอาจเกี่ยวข้องกับการสร้างบารมีในด้านการบริหาร และอาจรวมถึงการหาเสียงเพื่อการเลือกตั้งในอนาคตถ้าผู้ว่าหรือผู้สร้างต้องการเล่นการเมืองในภายหลังก็อาจเป็นไปได้ เช่น

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นริมฝั่งแม่น้ำโขง บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ เมืองเชียงแสน เป็นต้น ซึ่งการใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการเรียกศรัทธาประชาชนนั้น มีมาแล้วตั้งแต่ในอดีต โดยการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของผู้ปกครองที่มีอำนาจมากจึงสร้างวัดหรือพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ได้ เช่น พระศรีศากยมุนี ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพญาลิไท พระแสนแซวในศิลปะล้านนา สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช เป็นต้น

รูปที่ ๓๐ พระพุทธปฏิภาคมัธยมพุทธกาล
เขาพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

การสร้างยังเป็นเรื่องของศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่น ผู้สร้างเป็นพระภิกษุที่มีผู้ศรัทธาเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก เช่น พระสมเด็จพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่บ้านเกิด วัดไชโยวรมหาวิหาร อำเภอไชโยจังหวัดอ่างทอง เรียกว่า “หลวงพ่โต” หรือ “พระพุทธมหาพิมพ์” (รูปที่ ๒๙) องค์หนึ่ง และหลวงพ่โตวัดอินทริวิหาร เขตบางลำพู กรุงเทพฯ อีกองค์หนึ่ง เป็นต้น ในปัจจุบันมีเกจิอาจารย์ชื่อดังหรือคณะศรัทธา เป็นผู้บอกบุญและสร้างเอง

เป็นจำนวนมาก เช่น “**พระพุทธปฏิภาคมัธยมพุทธกาล**” หมายถึงพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในวาระถึง ๕,๐๐๐ ปีแห่งพุทธกาล หรือเรียกว่า “พระงาม” ประดิษฐานอยู่ที่ใหญ่เขาพระงามสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท วัดบรมนิवास กรุงเทพฯ) (รูปที่ ๓๐)

ตัวอย่างพระพุทธรูปขนาดใหญ่พบอยู่โดยทั่วไป ในปัจจุบันกลับมาเป็นที่นิยมอย่างมากและสร้างทั่วทุกภูมิภาค ที่พบมากที่สุด ได้แก่ ในภาคอีสาน รองลงมาคือ ในภาคกลาง ภาคใต้และพบค่อนข้างน้อยในภาคเหนือ ตัวอย่างในภาคอีสาน เช่น พระพุทธโคดมอุดมโชค ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พระพุทธชัยภูมิพิทักษ์ วัดชัยภูมิพิทักษ์อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ พระสุภัทรบพิตร วนอุทยานเขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ พระพุทธรัตนมงคลมหายุณี วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด พระพุทธสุรินทรมงคล วนอุทยานพนมสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พระมงคลมิ่งเมือง พุทธอุทยาน (เขาดานพระบาท) อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ สร้างในปี พ.ศ. ๒๕๐๘

การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในปัจจุบัน กระแสนิยมที่เกิดขึ้นใหม่

ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นตามวัดต่างๆ ส่วนหนึ่งของงานสร้างน่าจะเกิดจากพลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อสืบศาสนา ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาที่มีมากเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา แต่อีกส่วนหนึ่งที่แฝงมา คือ เรื่องของการใช้พลังศรัทธาในรูปแบบของพุทธพาณิชย์ เช่นการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่เพื่อดึงคนให้เขามาร่วมกันสร้างบุญกุศลในการสร้าง ตั้งแต่เริ่มสร้างจะมีการเริ่มเรียไรเงินทำบุญในการสร้างพระพุทธรูปสร้างไว้ให้ยังไม่สำเร็จ หรือเริ่มสร้างองค์ขนาดใหญ่ เตรียมพระเศียรไว้เพื่อให้องค์พระสำเร็จและจะได้มีพิธีต่อเศียรเมื่อศรัทธาเห็นเศียรตั้งอยู่ดูแล้วอาจไม่เหมาะสม จึงได้ร่วมกันทำบุญมากๆ เพื่อองค์พระจะได้สำเร็จโดยเร็ว ก็เป็นแนวทางหนึ่งในการหาปัจจัยเข้าวัด

รูปที่ ๓๑ พระพุทธมหานวมินทรศากยมุนีศรีวิเศษชัยชาญ
อ. วิเศษชัยชาญ อ่างทอง

ส่วนหนึ่งจึงมีการแข่งขันกันสร้างพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุด (ในประเทศหรือในโลก) เพื่อจะได้เป็นสิ่งแปลกใหม่ เพื่อเป็นสื่อให้คนได้มาร่วมบริจาคหรือได้มาเข้าวัดนั้นๆ มากขึ้น กระแสการทำบุญก็จะมากขึ้นตามมา หรือบางศรัทธามีการหล่อพระพุทธรูปสำริด ปางต่างๆ ที่ใหญ่ที่สุด จะมีการเวียนไปทำพิธีกรรมตามวัดต่างๆ ให้ช่วยกันหล่อองค์ประกอบของพระพุทธรูป เพราะพิธีการหล่อพระพุทธรูปถ้าใครได้ร่วมจะได้บุญกุศลมาก พระใหญ่ มีความสำคัญ ตามความเชื่อก็จะได้นุญมากและก็ต้องถวายปัจจัยมากตามมา ลักษณะนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของพุทธพาณิชย์ เพราะการดำเนินงานจัดสร้างล้วนมีทีมงาน คณะกรรมการ หรือมูลนิธิ ที่อาจมีในรูปของบริษัทเพื่อหาผลประโยชน์นี้เป็นผู้ดำเนินการ ในการดำเนินการแต่ละครั้งจะมีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงเป็นผู้นำ และในพิธีปลุกเสกก็สำคัญ ต้องมีพระเกจิอาจารย์องค์

สำคัญมาทำพิธี ซึ่งก็จะสร้างพลังศรัทธามากขึ้นตามลำดับ

ตั้งอย่างพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่และมีขนาดใหญ่มาก

ในภาคกลาง เช่น พระพุทธมหานวมินทรศากยมุนี ศรีวิเศษชัยชาญ วัดม่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง (รูปที่ ๓๑) ซึ่งถือว่ามีขนาดใหญ่มากที่สุดในประเทศไทยในปัจจุบัน ในภาคใต้ เช่น พระพุทธทักษิณมิ่งมงคล วัดเขาถ้ำมิ่งมิตรปฏิฐานราม อำเภอมะนัง จังหวัดนราธิวาส ส่วนในภาคเหนือ เช่น พระพุทธบารมีศรีสุโขทัย วัดโสภาราม อำเภอสรีสำโรง จังหวัดสุโขทัย พระพุทธรูปที่บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอยางสัก จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

การสร้างพระเกจิอาจารย์ ขนาดใหญ่

รูปที่ ๓๒ หลวงพ่อโต พรหมรังสี รู้จักกันในนามวัดสรพงษ์

อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา

ที่มา : จากเว็บไซต์ www.wongnai.com

ศรัทธากันอย่างมาก ตัวอย่างเช่น หลวงพ่อโต ที่กล่าวว่าใหญ่ที่สุดในโลก ที่ปราสาทสรพงษ์ ชาติรี (มักเรียกว่า วัดสรพงษ์) อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๓๒) วัดตาลเจ็ดยอด อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (ถือเป็นองค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ตามคำโฆษณา) อีกแห่งหนึ่ง คือ ที่มูลนิธิพุทธคยา อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี (ในโฆษณาก็บอกว่าใหญ่ที่สุดในโลก) ในกรุงเทพฯ ก็มีการสร้างแต่ไม่ใหญ่มากนัก เช่น วัดระฆังโฆสิตาราม วัดศรีสุทธาราม เขตธนบุรี ส่วนหลวงปู่ทวด นั้นมีการสร้างหลายแห่งเช่นเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคใต้ เช่นที่ วัดห้วยมงคล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ต่อมามักสร้างในลักษณะของสวนหรืออุทยาน และมีขนาดใหญ่มาก ในปัจจุบันนี้มี ๒ แห่งที่ใหญ่มาก คือ พุทธอุทยานอาณาจักรหลวงปู่ทวด อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา และที่กำลังสร้าง คือ วัดวชิรธรรมาราม พุทธอุทยานมหาธาตุพระนครศรีอยุธยา

นอกจากการสร้างพระเกจิอาจารย์ ๒ องค์ที่กล่าวถึงแล้ว ส่วนหนึ่งก็จะมีการสร้างพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงองค์อื่นๆ อีกหลายองค์เพื่อให้คนได้บูชา เรียกว่า การรวมพระเกจิอาจารย์ดังทั่วประเทศ ที่มีขนาดใหญ่ให้ผู้คนได้เคารพบูชาก็มี

นอกจากการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่แล้ว ยังมีการสร้างพระเกจิอาจารย์ คือ พระสงฆ์ผู้มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ เช่น หลวงปู่ทวด วัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี หลวงพ่อโต (สมเด็จพระพุฒาจารย์ โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ กรุงเทพฯ ส่วนในต่างจังหวัด เช่น ครูบาศรีวิชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้น โดยเฉพาะ หลวงพ่อโต และหลวงปู่ทวด มีการสร้างเป็นจำนวนมาก และมีขนาดใหญ่มาก หลายวัด รวมทั้งมีการแข่งขันการสร้างด้วยว่าใครมีขนาดใหญ่สุด เพราะทั้ง ๒ ท่านนี้เป็นที่เคารพ

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการสร้างพระเกจิอาจารย์ ขนาดใหญ่

มีข้อสังเกตที่สำคัญของกรสร้างพระเกจิอาจารย์ขนาดใหญ่ หลายแห่งไม่ได้สร้างขึ้นในวัดและพื้นที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติของพระเกจิรูปนั้นๆ ตัวอย่างที่สร้างขึ้นหลายแห่งไม่ใช่วัด มีการเลือกสถานที่ที่เป็นจุดที่พักคนเดินทางและสร้างเป็นลักษณะของสวนหรืออุทยาน หรืออาจมีวัดเป็นส่วนประกอบ แต่เน้นความใหญ่โตของพระเกจิอาจารย์และความเป็นอุทยานเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และสร้างในรูปของมูลนิธิ โดยใช้ความมีชื่อเสียงของพระเกจิและศรัทธาที่ผู้คนมีต่อพระเกจิต่างๆ มาสร้างเพื่อการพุทธพาณิชย์อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น หลวงปู่ทวด ท่านอยู่ในภาคใต้ แต่มาสร้างที่พระนครศรีอยุธยา หรือที่นครราชสีมา หลวงพ่อโต ไปสร้างที่นครราชสีมา เป็นต้น และภายในบริเวณก็จะมีธุรกิจการค้าครบวงจร ทั้งศูนย์การค้า วัดถ้ำมงคล ของที่ระลึก รวมทั้งอาหารการกินของฝากกลับบ้าน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น วัดวชิรธรรมาราม พุทธอุทยานมหาราช พระนครศรีอยุธยา พุทธอุทยานอาณาจักรหลวงปู่ทวด อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่) ขอกกล่าวถึง วัดวชิรธรรมาราม พุทธอุทยานมหาราช พระนครศรีอยุธยา

ประการแรก วัดหรือพุทธอุทยานแห่งนี้ไม่ได้เคยเป็นวัดมาก่อน สร้างโดยมูลนิธิแห่งใดแห่งหนึ่ง ตามปรกติกการสร้างวัดแห่งใดแห่งหนึ่งย่อมเกิดจากศรัทธาของชาวบ้านในสถานที่นั้นๆ ร่วมกันสร้างขึ้นในชุมชนของตนเองเพราะต้องการศาสนสถานเพื่อการประกอบศาสนกิจ

ประการที่ ๒ มีการเลือกทำเลที่ตั้งติดกับถนนใหญ่ ที่อยู่ในเขตนครประวัติศาสตร์ คือ พระนครศรีอยุธยา

ประการที่ ๓ มีการเลือกรูปเคารพทางศาสนาที่เป็นอดีตพระสงฆ์ พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ คือหลวงปู่ทวด วัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี และมีขนาดใหญ่มาก ตามประกาศในการสร้างบุญของทางวัด คือ ถือเป็นหลวงปู่ทวดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในโลก (เพื่อสร้างพลังศรัทธา) ซึ่งหลวงปู่ทวดนั้นเป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงของทางภาคใต้ ถึงแม้ว่าคนทั่วไปจะรู้จัก แต่ก็ไม่ใช่สถานที่ซึ่งสมควรสร้าง

รูปที่ ๓๓ วัดวชิรธรรมาราม พุทธอุทยานมหาราช
พระนครศรีอยุธยา

ประการที่ ๔ มีการใช้ชื่อวัดและศาสนสถานอิงกับ ชื่อ และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ วัดวชิรธรรมาราม พุทธอุทยานมหาราช พระนครศรีอยุธยา (รูปที่ ๓๓) อาจทำให้ผู้เข้าใจว่าวัดนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ประการที่ ๕ มีการออกแบบศาสนสถานเป็นอุทยาน ในรูปแบบของสวนสาธารณะ ไม่ใช่ลักษณะของวัด ถือว่าเป็นเจตนาที่สร้างขึ้นเป็นสถานที่พักผ่อนตามแนวความคิดอย่างใหม่ที่เกิดขึ้น คือ การเข้าถึงศาสนาแบบสถานที่ท่องเที่ยว ได้แวะพักที่พักริมทาง ได้ไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ เช่าและซื้อของที่ระลึก แวะชิม ซึ่งถูกกับจิตคนไทยรุ่นใหม่ อันเป็นรูปแบบของพุทธพาณิชย์อย่างสมบูรณ์แบบ

รูปที่ ๓๔ พุทธอุทยานอาณาจักรหลวงปู่ทวด อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา : www.paiduaykan.com

อีกแห่งหนึ่ง คือ พุทธอุทยานอาณาจักรหลวงปู่ทวด อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๓๔) ซึ่งมีรูปแบบแนวความคิดและการบริหารจัดการในลักษณะเดียวกัน พร้อมป้ายโฆษณา องค์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก บริเวณภายในจัดเป็นสวนดอกไม้ ในลักษณะของการพักผ่อนท่องเที่ยวอย่างชัดเจน

ผลกระทบต่อการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

การสร้างพระพุทธรูปเป็นศรัทธาของชาวพุทธที่มีมาแล้วตั้งแต่อดีต และดังที่กล่าวแล้วว่าการสถาปนาพระพุทธรูปขนาดใหญ่แสดงให้เห็นว่ายุคสมัยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของผู้ปกครองที่สร้างศรัทธาประชาชนด้วยเช่นกัน แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ได้สะท้อนความเป็นไปของสังคมในทุก ๆ ด้าน หลายแห่งสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง รวมทั้งการสร้างเพื่อเป็นพุทธพาณิชย์ ในลักษณะของการสร้างศรัทธาประชาชนในการร่วมบริจาคขณะทำการก่อสร้างและหวังผลให้เกิดภายหลังการสร้างที่จะมีศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนมากราบไหว้บูชาในความยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปเพื่อให้มีรายได้เข้าวัดจากผู้บริจาคปัจจัย เป็นต้น

ส่วนหนึ่งของการสร้างสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ หากวัดเหล่านั้น มีการวางแผนและออกแบบสิ่งปลูกสร้างให้เหมาะสม เพราะเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ย่อมต้องมีมุมมองทางศิลปะ ความงาม ได้แก่รูปแบบศิลปกรรม ความสง่างามและความเหมาะสมของสถานที่ แต่บางแห่งไม่ได้คำนึงถึงในส่วนนี้ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ดูไม่เหมาะสม เช่น ประดิษฐานข้างถนน มีสายไฟฟ้ารุงรัง หรือบางแห่งสร้างให้มีขนาดใหญ่โตมากและสร้างไม่สำเร็จ อาจจะทำให้ขาดศรัทธา ขาดงบประมาณ ทำให้ดูแล้วเกิดความไม่งดงาม

รูปที่ ๓๕ พระพุทธรัตนมงคลมหามุนี
อ. เมือง ร้อยเอ็ด

รูปที่ ๓๖ พระพุทธรูปที่สร้างริมแม่น้ำโขง บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ

ตัวอย่างพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นแล้วดูไม่เหมาะสมในเรื่องของสถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อมและที่สำคัญ ขาดความงามทางด้านศิลปกรรม คือพระพุทธรูปไม่ได้สัดส่วน เช่น พระพุทธรัตนมงคลมหามุนี ที่จังหวัดร้อยเอ็ด (รูปที่ ๓๕) ที่สร้างเป็นพระพุทธรูปยืนที่สูงที่สุด เป็นพระพุทธรูปที่ผอมบาง เปรี้ยวอย่างมาก เน้นถึงความสูงที่ต้องการให้สูงที่สุด แต่ก็นับเป็นตัวอย่างหนึ่งของงานช่างแบบท้องถิ่น และศรัทธาที่เกิดจากการสร้างโดยพระเกจิอาจารย์ ร่วมกับศรัทธาที่เป็นชาวบ้าน

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ พระพุทธรูปที่สร้างริมแม่น้ำโขง บริเวณสามเหลี่ยมทองคำ (รูปที่ ๓๖) ซึ่งสร้างเป็นพระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิ่งหนึ่ง ประดิษฐานบนเรืออยู่กลางแจ้ง ซึ่งไม่มีความเหมาะสมเรื่องสถานที่ตั้ง โดยประการแรก บริเวณนี้ไม่ใช่วัด เป็นส่วนที่สัญจรผ่านทั้งทางบกและทางน้ำ และที่สำคัญคือการสร้างบนบริเวณที่บดบังทัศนียภาพทางธรรมชาติ แต่เดิมมีมุมมองที่เห็นดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ เป็นเขตแดนของทั้ง ๓

ประเทศที่มีความงดงามอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีการสร้างตำนาน ความเชื่อ สร้างสิ่งเคารพบูชาที่ปะปนกันหลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการให้พระพุทธรูป สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อประโยชน์ทางพุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง

๔.๔ กรณีศึกษา การจัดการวัดเชิงพุทธพาณิชย์

การรื้อทำลายโบราณสถานเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ด้วยเหตุผลเชิงพุทธพาณิชย์

ปัญหาที่มักเกิดขึ้นมากในปัจจุบันที่เกี่ยวกับศาสนสถานและโบราณสถานที่อยู่ในวัดที่ยังมีการใช้งานในปัจจุบัน คือ การรื้อทำลายโบราณสถานเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ ปัญหาสำคัญมาจากหลายๆ ด้าน เช่น

- ทางวัดต้องการสิ่งปลูกสร้างใหม่แทนของเดิม หรือต้องการใช้พื้นที่สร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ซึ่งเกิดประโยชน์มากกว่าโบราณสถาน หรือไม่ต้องการจะดูแลรักษา โดยอ้างว่าเป็นของเก่าและไม่ได้ใช้ประโยชน์อื่นใด

- วัดไม่มีงบประมาณในการดูแลรักษา ถ้าเป็นโบราณสถานจะอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากรหรือเป็นสมบัติของชาติ ทางวัดไม่ได้ประโยชน์อะไร

- วัดต้องการสิ่งปลูกสร้างใหม่ เช่น การรื้อโบสถ์ที่เป็นของเก่าที่มีมาแต่เดิม โดยอ้างว่าโบสถ์เดิมมีขนาดเล็ก ต้องการสร้างโบสถ์ใหม่ บางแห่งก็สร้างโบสถ์ใหม่ ณ สถานที่ใหม่ แต่ส่วนหนึ่งต้องการสร้าง ณ สถานที่เดิม (รูปที่ ๓๗) เพื่อที่จะไม่ต้องถอนความเป็นวิสุทธิคามสีมา แต่ต้องการให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิมหรือต้องการรูปแบบใหม่ จึงต้องรื้อของเดิมทิ้ง โดยมีความประสงค์สำคัญ คือ ต้องการของใหม่ที่มีขนาดใหญ่กว่าและมีรูปแบบที่สวยงามกว่า

- ส่วนหนึ่งต้องการให้มีกิจกรรมในการสร้างเพื่อการบริจาคปัจจัย และใช้ความเป็นโบราณสถานเพื่อเป็นสื่อในการชักจูงให้ผู้ศรัทธาเข้าวัด

รูปที่ ๓๗ การสร้างพระอุโบสถใหม่ บนฐานอาคารเดิมที่เป็นโบราณสถาน

วัดใหญ่ชัยมงคล จ. พระนครศรีอยุธยา

ชาติ

ผลที่ตามมาคือ การสร้างโบสถ์ใหม่มักมีศรัทธาในการบริจาคมากกว่าการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ และกรณีนี้เองที่เป็นปัญหาการรื้อโบสถ์เก่าอย่างมาก คือ เรื่องของการสร้างใหม่ทางวัดสามารถดำเนินการได้เอง ออกแบบเอง จ้างผู้รับเหมาเอง และการใช้งบประมาณของทางวัดจากผู้บริจาค จึงมีการไหลเวียนของเงินเข้าวัด ถ้าเป็นการอนุรักษ์โดยกรมศิลปากรผู้ดำเนินการ คือ กรมศิลปากรทางวัดจะไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกรณีนี้ ปัญหานี้จึงเป็นไปอย่างแพร่หลาย ส่วนใหญ่มักเป็นส่วนที่กรมศิลปากรยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของ

- กรณีการรื้อโบราณสถานเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ เช่น การรื้อเจดีย์ทิ้ง หรืออาคารขนาดเล็กทิ้ง เชื่อว่าไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่สร้างสิ่งปลูกสร้างแทน เช่น ตึกหลายชั้น เพื่อเป็นกุฏิหรืออาคารอเนกประสงค์ เพราะได้ใช้ประโยชน์มากกว่า เช่นตัวอย่างที่เป็นคดีล่าสุด วัดกัลยาณมิตร ที่รื้อเจดีย์บรมจุลฑีเจ้านายพระองค์หนึ่งทิ้ง หรือ วัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่) กรุงเทพฯ ที่รื้อเจดีย์ตระกูลของผู้อุปถัมภ์วัด เป็นต้น

กรณีศึกษาวัดกัลยาณมิตรที่รื้อเจดีย์บรมจุลฑีเจ้านายทิ้ง

วัดกัลยาณมิตร (รูปที่ ๓๘) เป็นพระอารามหลวง ชั้นโทชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในแขวงวัดกัลยาณ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร วัดนี้สร้างใน พ.ศ. ๒๓๖๘ สมัยรัชกาลที่ ๓ ผู้สร้างคือ เจ้าพระยาวิเศษดินทร์ (โต ต้นตระกูลกัลยาณมิตร) ตำแหน่งสมุหนายก ได้อุทิศที่บ้านกับซื้อที่ดินเพิ่มเติมสร้างขึ้นแล้วถวายเป็น พระอารามหลวง รัชกาลที่ ๓ จึงได้พระราชทานนามวัดว่า “วัดกัลยาณมิตร” ตามนามผู้ที่รัชกาลที่ ๓ ทรงยกย่องว่าเป็นกัลยาณมิตรของพระองค์ท่าน

รูปที่ ๓๘ วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ

วัดกัลยาณมิตรนี้เลือกพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ซึ่งถือว่าใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ เป็นพระประธานของวัดนี้ใกล้เคียงกับพระโตที่วัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา ดังนั้นการที่รัชกาลที่ ๓ ทรงร่วมสถาปนาพระพุทธรูปองค์นี้ด้วยนั้นอาจเกี่ยวข้องกับพระราชศรัทธาของพระองค์ตามคำกล่าวที่ว่า ทรงมีพระประสงค์จะสร้างกรุงเทพฯ ให้เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดีในสมัยอยุธยา ก็อาจเป็นได้

รูปที่ ๓๙ พระพุทธไตรยรัตนนายก (พระโต)
วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ

ความสำคัญของวัดกัลยาณมิตร คือ เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก มีพระพุทธรูปสำคัญคือ **พระพุทธไตรยรัตนนายก (พระโต)** (รูปที่ ๓๙) มีประวัติการสร้างพระโตปรากฏในหมายรับสั่งรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระวิหารหลวง พระราชทานช่วย พร้อมกับเสด็จพระราชดำเนินก่อพระฤกษ์พระโต เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๓๘๐ พระราชทานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระนามว่า "พระพุทธไตรยรัตนนายก"^{๙๔} พระพุทธรูปนี้เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๕ เมตร

สาเหตุการบูรณะของทางวัดมาจาก ท่านเจ้าอาวาส มีนโยบายปรับปรุงและพัฒนาวัดใหม่ทั้งหมด คือ การปรับปรุงภูมิทัศน์ แต่เดิมอยู่ในสภาพค่อนข้างเสื่อมโทรม แต่จากข้อมูลจากกรมศิลปากรได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือสิ่งปลูกสร้างทั้งหลาย เช่น เขามอ ที่เป็นงานตกแต่งวัด มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ หรือการบูรณะปรับเปลี่ยนเจดีย์ประจำตระกูลบางองค์ ซึ่งทางวัดมักดำเนินการโดยพลการ คือ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไม่ได้ขออนุญาตจากกรมศิลปากร และทางญาติต้นตระกูลผู้สร้างวัดก็ไม่เห็นด้วย แต่ท่านเจ้าอาวาสอ้างสิทธิความเป็นผู้ดูแลวัด

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้มีการรื้อเจดีย์บรรจุกุฏิเจ้าจอมมารดาเข้มทิ้ง เพื่อสร้างกุฏิสงฆ์สูงหลายชั้น เพราะเจดีย์องค์นี้อยู่ในแผนผังอาคาร ซึ่งการกระทำดังกล่าวทางวัดอ้างว่าเจดีย์องค์ดังกล่าวกรมศิลปากรไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน และทางวัดก็ไม่ได้แจ้งกับกรมศิลปากรแต่ประการใด ชาวบ้านได้ร่วมกันประท้วงการกระทำของทางวัด กรมศิลปากรจึงแจ้งให้ทางวัดระงับการก่อสร้างและแจ้งความว่า ทางวัดกระทำผิดพระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ ซึ่งในการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาตินั้นแต่เดิมที่มีการดำเนินการนั้น มักมีการประกาศรวมทั้งวัด ไม่ได้มีการแบ่งเป็นส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งวัดกัลยาณมิตรนั้นมีการประกาศขึ้นทะเบียนทั้งวัดอยู่แล้ว ในความเป็นโบราณสถานนั้นจะมี ๒ ประเภท คือ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนและไม่ได้ขึ้นทะเบียน เพราะฉะนั้นการที่ทางวัดอ้างว่ากรมศิลปากรไม่ได้ขึ้นทะเบียนจึงไม่ถูกต้องทั้ง ๒ กรณี เพราะเจดีย์

^{๙๔} ราชบัณฑิตยสถาน, *ตำนานวัดอุษถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา* (พระนคร : โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, ๒๕๑๒), หน้า ๔๓.

องค์นี้มีอายุเกินกว่า ๑๐๐ ปี และเป็นเจดีย์ของเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ ย่อมมีความสำคัญต่อวงศ์ตระกูลและประวัติศาสตร์

ในการดำเนินงานของกรมศิลปากรได้อาศัย พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ แจ้งทางวัดว่ามีความผิดตาม พระราชบัญญัติ ขอให้ระงับการก่อสร้างดังกล่าว จนถึงขณะนี้คดีดังกล่าวอยู่ในชั้นศาล ซึ่งถือเป็นกรณีที่สำคัญมากของกรมศิลปากร เพราะแต่เดิมมักไม่มีการฟ้องร้องถึงศาลแต่ประการใด ส่วนใหญ่จะเป็นการเจรจากับทางวัด โดยเฉพาะยังวัดสำคัญที่มีเจ้าอาวาสมีสมณศักดิ์ชั้นสูง ก็มักจะมีการขอความร่วมมือให้ดำเนินการให้ถูกต้องตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ โดยกรมศิลปากรแจ้งความดำเนินคดีกับทางวัดที่กระทำผิด พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุฯ ปรากฏว่ามีคดีฟ้องร้อง รวบรวม ๔๐ เรื่อง ด้วยสาเหตุมาจาก คดีหลักเรื่องแรก คือ การรื้อทำลายโบราณสถานซึ่งมีหลายแห่งหลายคดี เรื่องที่ ๒ คือการสร้างสิ่งปลูกสร้างโดยไม่ได้รับอนุญาตตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุฯ ซึ่งกำลังอยู่ระหว่างการพิจารณาคดี และเริ่มมีบางคดีที่ศาลพิจารณาแล้วตัดสินว่าท่านเจ้าอาวาสมีความผิดหลายคดี เช่น คดีการทุบทำลายโบราณสถานคดีหนึ่งมีความผิดต้องโทษจำคุก ๒ ปี และรอลงอาญา

กรณีดังกล่าวนี้ น่าจะมีวิธีการแก้ไขคือ วัดกัลยาณมิตรต้องปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ ด้วยเหตุผลที่ว่าเจดีย์ดังกล่าวเป็นเจดีย์บรรพชัฏฐิเจ้านายผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้สถาปนาวัด มีประวัติความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เหตุผลที่วัดนำมาอ้างว่ากรมศิลปากรไม่ได้ขึ้นทะเบียนนั้นไม่ควรเป็นเหตุผลที่สมควร แม้ว่าการขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรจะประกาศขึ้นทะเบียนเฉพาะองค์??? แต่การประกาศขึ้นทะเบียนในรอบปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จะประกาศรวมทั้งวัดและแนบแผนผังผังวัดไว้ด้วย และถ้าอ้างว่าเจดีย์องค์นี้อยู่นอกเขตแผนผังหรือไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน นั้นก็ไม่น่าเป็นเหตุผล เพราะความเป็นโบราณสถานมี ๒ ประเภท คือ โบราณสถานที่ประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว กับโบราณสถานที่ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียน เพราะฉะนั้นเจดีย์บรรพชัฏฐิเจ้านายอย่างไรเสียก็ถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะฉะนั้นในกรณีที่ศาลตัดสินนั้นก็พิจารณาจากความเป็นโบราณสถานเป็นหลัก เมื่อมีความเป็นโบราณสถานแล้วใครทุบทำลายหรือสร้างสิ่งปลูกสร้าง ดัดแปลง โดยไม่ได้รับอนุญาตย่อมมีความผิดตาม พระราชบัญญัติ ดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ทางวัดควรยุติโครงการสร้างกุฏิสงฆ์ และควรสร้างสิ่งปลูกสร้างที่ทุบทำลายนั้น คืนให้กับวัดตามรูปแบบเดิมจึงถือเป็นแนวทางแก้ปัญหาโดยถือเป็นกรณีตัวอย่างที่ไม่ควรกระทำ เพราะถ้าวัดนี้ดำเนินการได้ก็จะมี การดำเนินการในวัดอื่น ๆ ได้เช่นกันเพราะฉะนั้นจะกลายเป็นปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไป

จากกรณีวัดกัลยาณมิตรแสดงให้เห็นว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องของพุทธพาณิชย์โดยตรง เพราะในปัจจุบันนี้พื้นที่ในวัด โดยเฉพาะพื้นที่วัดในเมือง กลายเป็นพื้นที่ที่มีราคาสูง สามารถหาผลประโยชน์ได้ ดังนั้นพื้นที่วัดจะมี ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ พื้นที่ที่หาสามารถผลประโยชน์ได้จะอยู่ในส่วนของธรณีสงฆ์ อาจจะถูกครอบ ๆ บริเวณขอบเขตวัด ก็จะมีการสร้างเป็นตึก เป็นอาคารพาณิชย์ เป็นคอนโดมิเนียมบ้าง วัดต่าง ๆ ได้มีการดำเนินการลักษณะนี้ ซึ่งตามความจริงแล้ว ถ้ามีการออกแบบหรือมีการศึกษาอาคารเหล่านี้สามารถสร้างได้ถ้าอยู่ในที่ทางที่เหมาะสม เพราะวัดก็ต้องมีรายจ่าย ส่วนนี้อาจช่วยจุนเจือทางวัดได้ โดยความเป็นจริง แล้วต้องมีการศึกษาก่อนว่ามีผลกระทบในเรื่องของมุมมอง หรือภูมิทัศน์หรือไม่ เพราะบางครั้งจะพบว่าอยู่ใกล้กับส่วนที่เป็นเขต (zone) ที่เป็นโบราณสถาน ก็ต้องมีการศึกษาออกแบบการวางผังให้สอดคล้องกัน ในเรื่องของความสูง รูปแบบอาคาร ความหนาแน่นของอาคารที่อยู่ตรงนั้น เพราะไม่เช่นนั้นอาคารเหล่านี้จะไปเบียดบังโบราณสถาน ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่งาม

๔.๕ การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่บนโบราณสถาน

การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่บนโบราณสถานนับเป็นปัญหาหลักอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ วัดที่สร้างหรือไปใช้พื้นที่ของวัดร้างเดิม ทำให้กลับมาเป็นวัดใหม่อีกครั้ง ส่วนใหญ่พบในเขตเมืองโบราณที่มีวัดร้างอยู่เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างที่พบมากที่สุดและเป็นกรณีศึกษา ได้แก่ บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ พิษณุโลก พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

โดยทั่วไปวัดใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ของวัดโบราณที่เป็นโบราณสถานนั้น มักมีการแบ่งพื้นที่ดูแลกันระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ กรณีที่วัดนั้นเคยเป็นวัดร้างมาก่อน และได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานทั้งวัดโดยกรมศิลปากรแล้ว ส่วนบางวัดกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเฉพาะสิ่งปลูกสร้างที่เป็นโบราณสถานเท่านั้น ส่วนอื่นเป็นหน้าที่ของสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ

รูปที่ ๔๐ การสร้างวิหารใหม่ บนฐานวิหารเดิมที่เป็นโบราณสถาน
วัดมหาไพศาราม (วัดเจ็ดยอด) จ. เชียงใหม่

การสร้างอาคารใหม่บนโบราณสถาน (รูปที่ ๔๐) โดยเฉพาะอุโบสถหลังใหม่ จะมีการสร้างใหม่เป็นจำนวนมาก เพราะวัดโบราณยังมีเจดีย์เดิมอยู่แต่อุโบสถจะพังทลาย จึงมีการขอสร้างอุโบสถใหม่บนฐานเดิม โดยอ้างว่าเป็นขอบเขตพุทธสีมาเดิมที่มีการผูกพัทธสีมาไว้แล้ว เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ ในเมื่อเป็นวัดก็ควรจะให้ดูครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งในกรณีนี้ผิด พระราชบัญญัติ

ปัญหาที่พบและเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการที่ไม่มีข้อยุติ คือ การสร้าง

อาคารบนโบราณสถานนั้นทำได้หรือไม่ มีการนำเข้าพิจารณาในคณะกรรมการวิชาการ เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรเพื่อพิจารณาเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่คณะกรรมการพิจารณาแล้วตามหลักการอนุรักษ์มักไม่ยินยอมให้สร้าง เพราะเห็นว่าเป็นโบราณสถาน ถ้ามีการสร้างอาคารใหม่บนโบราณสถานเท่ากับเป็นการทำลายของเดิม อาคารหลังใหม่นั้นขัดกับความเป็นโบราณสถานเดิมและขัดกับประวัติความเป็นมาของวัดนั้นๆ เช่น อาจเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น มีเจดีย์สมัยอยุธยาตอนต้นเป็นประธาน แต่ถ้ามีอุโบสถหรือวิหารรูปแบบใหม่ขึ้นมาในภายหลัง คนทั่วไปอาจเข้าใจว่าเป็นอาคารสมัยอยุธยาตอนต้นไปด้วย จึงเห็นว่าไม่ควรมีการสร้างอาคารใหม่บนโบราณสถานและควรมีการแบ่งพื้นที่ระหว่างโบราณสถานกับวัดใหม่ให้ชัดเจน อย่างไรก็ตามได้มีการพิจารณาพิเศษเป็นกรณีๆ ไป เช่น บางวัดอาจมีการสร้างไปแล้วตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน กรมศิลปากรมักแจ้งให้รื้อ หรือทางวัดขอสร้างให้ถูกต้องตามรูปแบบที่ควรจะเป็นและเสนอเรื่องให้กรมศิลปากรพิจารณา ทั้งนี้ก็อาจจำเป็นต้องพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป

ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ **วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา** ที่มีการสร้างพระอุโบสถใหม่บนฐานพระอุโบสถเดิมอยู่ก่อนแล้ว โดยมีการออกแบบและขออนุญาตมายังกรมศิลปากร มีข้อโต้แย้งจากนักวิชาการกันอย่างกว้างขวาง ทั้งเรื่องของ พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ การอนุญาตหรือไม่ และถ้าอนุญาตไปแล้วรูปแบบศิลปกรรมควรเป็นแบบใดจึงจะมีความเหมาะสม และถ้าหากได้รับการอนุมัติ หน่วยงานใดควรจะเป็นผู้ออกแบบและผู้ก่อสร้าง อย่างไรก็ตามเรื่องทั้งหมดเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรเป็นผู้ตัดสิน แต่ก็มีพลังต่อต้านอย่างมากจากทางคณะกรรมการวัดที่ต้องการสร้าง **กรณีศึกษาเรื่องแนวทางการอนุรักษ์และการจัดการ**

วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา (รูปที่ ๔๑)

รูปที่ ๔๑ วัดใหญ่ชัยมงคล จ. พระนครศรีอยุธยา

วัดนี้เป็นวัดโบราณที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น กำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ วัดนี้คงเป็นวัดร้างตั้งแต่เมื่อครั้งเสียกรุงในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ และฟื้นฟูกลับมาเป็นวัดอีกครั้ง ในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงเกิดปัญหาตามมา ได้แก่

ประการแรก มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างขึ้นใหม่ในเขตโบราณสถาน ได้แก่ กุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ และอาคารอำนวยการต่างๆ เนื่องจากเป็นวัดที่มีผู้ศรัทธาเข้าวัดจำนวนมาก ทั้งเพื่อการท่องเที่ยวและกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ประการที่ ๒ มีการทำกิจกรรมทางศาสนา โดยใช้โบราณสถาน คือพระอุโบสถและเจดีย์

ประการที่ ๓ ที่มีปัญหาที่ยังเป็นข้อถกเถียงและยังไม่

สามารถหาข้อยุติได้ คือ การสร้างอาคารใหม่ (พระอุโบสถ) บนฐานอาคารเดิมที่เป็นโบราณสถาน (รูปที่ ๔๒)

รูปที่ ๔๒ พระอุโบสถที่สร้างใหม่ บนฐานอาคารเดิม
วัดใหญ่ชัยมงคล จ. พระนครศรีอยุธยา

ประการที่ ๔ เรื่องการจัดการการท่องเที่ยว เนื่องจากวัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญในด้านความเชื่อความศรัทธา อาจเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อที่ว่าเป็นวัดที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเป็นผู้บูรณปฏิสังขรณ์ จึงทำให้มีผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมากและมีเงินบริจาคเข้าวัดจำนวนมากตามมาด้วย

ประเด็นปัญหาสำคัญ คือ ทางวัดประกอบด้วยพระภิกษุ แม่ชี และคณะกรรมการวัด มีความประสงค์จะสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

โดยสร้างบนฐานของพระอุโบสถหลังเดิมที่เป็นโบราณสถาน ตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ซึ่งได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ โดยกรมศิลปากรแล้ว และมีปัญหาที่ตามมาหลายระดับ กล่าวคือ

พระอุโบสถหลังนี้ได้มีการขออนุญาตกรมศิลปากรสร้างอาคารในลักษณะชั่วคราวบนฐานพระอุโบสถมาแล้วครั้งหนึ่ง ในคราวที่มีการใช้เขตโบราณสถานตั้งวัดขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นอาคารที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (ซึ่ง

กรมศิลปากรอนุญาตและเป็นผู้ออกแบบให้) ต่อมาทางวัดได้ขออนุญาตสร้างอาคารหลังใหม่แทน ซึ่งได้มีการประชุมสัมมนาและเสนอความคิดเห็นในเรื่องการสร้างพระอุโบสถหลังนี้หลายครั้ง ในที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาทางวิชาการทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร ผลปรากฏว่ามีแนวความคิดแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ นักวิชาการกลุ่มหนึ่งไม่เห็นด้วยที่จะมีการสร้างบนฐานเดิม เพราะเห็นว่าผิดระเบียบของพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ถ้าทางวัดเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ก็ควรสร้างในพื้นที่ใหม่ เพราะยังมีพื้นที่ในเขตวัดเหลืออยู่อีกมาก

ส่วนนักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าน่าจะมีการสร้างได้ ถ้าได้มีการศึกษาทางด้านโบราณคดี เช่นการขุดค้น ขุดแต่ง และศึกษารูปแบบศิลปกรรมอย่างละเอียด รวมทั้งการสร้างอาคารก็อาจแสดงหลักฐานเดิมให้เห็นได้ เช่น สร้างกรอบกระจก เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งที่เป็นส่วนสำคัญ คือ อาคารที่สร้างใหม่ต้องออกแบบให้เหมาะสมกับแผนผังเดิม และไม่ขัดกับโบราณสถาน (เจดีย์ที่อยู่ด้านหลัง) เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นการทำลายทางด้านภูมิทัศน์ด้วย

แนวทางการแก้ไขเรื่องนี้ได้เคยมีการจัดการสัมมนาทางวิชาการขึ้นที่พระนครศรีอยุธยา เรื่อง “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น” จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา^{๑๑} โดยมีวัตถุประสงค์ให้ทุกฝ่ายได้มีการเจรจาและเสนอความคิดเห็นเพื่อหาทางออกที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ทั้งความเห็นของนักวิชาการที่แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังที่ฝ่ายหนึ่งไม่ยอมให้สร้าง แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับให้สร้างได้ โดยต้องมีการศึกษาทางวิชาการอย่างละเอียดและมีรูปแบบที่เหมาะสมดังกล่าวมาแล้ว

แนวทางการแก้ไขและข้อเสนอแนะ

ประเด็นแรก การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่เห็นควรปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ คือ ไม่ควรมีการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่บนฐานเดิมของโบราณสถาน เพราะอยู่บนโบราณสถาน อันมีรูปแบบและแผนผังที่มีเจดีย์เป็นโบราณสถานอยู่ด้านหลัง ในอนาคตอาจจะทำให้คนทั่วไปเข้าใจผิดได้ว่าเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้น ถ้าจำเป็นต้องสร้างพระอุโบสถใหม่ น่าจะสร้างในพื้นที่ใหม่ และรักษาของเดิมไว้ซึ่งจะยิ่งทำให้เห็นความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของวัดและพระนครศรีอยุธยาอีกด้วย สำหรับเหตุผลที่ทางวัดอ้างคือต้องการใช้พื้นที่ที่เป็นเขตวิสุงคามสีมาเดิมนั้น ไม่น่าจะเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักพอ

^{๑๑} คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา, “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น,” การสัมมนาทางวิชาการ ณ ห้องกรุงศรีอยุธยา ๑ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วันที่ ๒๗-๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๙.

เนื่องจากวัดนี้เคยเป็นวัดร้างมาก่อน และการสร้างใหม่ก็สามารถประกาศเขตวิสุงคามสีมาใหม่ได้ ซึ่งไม่น่าจะเป็นปัญหาอะไร

ประเด็นที่ ๒ ถ้าจะมีการสร้างสิ่งปลูกสร้างขึ้นจริง นักวิชาการหลายท่านรวมถึงแนวความคิดโดยรวมของคณะกรรมการของกรมศิลปากร ส่วนหนึ่งเห็นว่าน่าจะสร้างได้แต่ต้องมีการศึกษารูปแบบการออกแบบและมีการเก็บข้อมูลทางโบราณคดี เพื่อตอบประเด็นปัญหาให้ได้ก่อน คือ ต้องมีการขุดค้น ขุดแต่ง และมีการเขียนรายงานทางโบราณคดี แสดงรายละเอียดทุกส่วนของอาคารโบราณนี้

ทั้งนี้ เห็นด้วยกับนักวิชาการที่เสนอว่าให้สร้างได้ โดยสร้างกรอบของเดิมและแสดงรายละเอียดของหลักฐานเดิมไว้ในห้องกระจก เพื่อให้ผู้สนใจสามารถศึกษาของเดิมได้ ถือเป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และพัฒนาคุณค่าโบราณสถานและปูชนียสถานซึ่งยังไม่เคยมีการสร้างมาก่อน อีกประการหนึ่งรูปแบบของอาคารที่ออกแบบใหม่จำเป็นต้องมีการศึกษา มีรูปแบบที่เหมาะสม และมีการทำประชาพิจารณ์ทั้งจากนักวิชาการและประชาชนโดยทั่วไปถึงความเหมาะสมต่อไป

ในส่วนนี้ได้มีการออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว อีกทั้งตามความเห็นของนักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่ามี ความเหมาะสมที่สามารถสร้างได้ ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่วัดในส่วนของ การจัดการและดำเนินการจัดการงบประมาณ ถ้าหากทางวัดเกรงว่าจะมีปัญหา ก็ควรแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมกันระหว่างวัดกับกรมศิลปากร เพื่อควบคุมการก่อสร้าง สำหรับรูปแบบควรมีคณะกรรมการที่กรมศิลปากรเป็นผู้ประสานงานหลักเพื่อร่วมกันพิจารณาความเหมาะสม อย่างไรก็ตาม การดำเนินการก่อสร้างก็ต้องอยู่ในการควบคุมรูปแบบของกรมศิลปากร ตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ มาตรา ๗ มาตรา ๑๐ และมาตรา ๑๐ ทวิ เพราะวัดแห่งนี้ถือเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ

๔.๖ การสร้างวัดใหม่หรือการฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดใหม่

กรณีศึกษาการสร้างวัดใหม่บนพื้นที่วัดเก่าในเมืองเชียงใหม่ในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการรื้อฟื้น การปฏิสังขรณ์วัดโบราณที่เป็นโบราณสถานให้เป็นวัดกลับขึ้นมาใหม่ โครงการนี้เป็นนโยบายที่เกิดจากมูลนิธิ พระธาตุคอกยสุเทพเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด พบตัวอย่างในเมืองเชียงใหม่ที่ชัดเจน เช่น วัดโลกโมฬีอาราม (รูปที่ ๔๓, ๔๔) วัดอินทขิลสะตือเมือง วัดเชียงใหม่ ในการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้จึงมีประเด็นที่ต้องกล่าวถึง ทั้งด้านที่ดี และด้านที่น่าจะเป็นปัญหาที่ตามมา

รูปที่ ๔๓ วิหารที่สร้างขึ้นใหม่
วัดโลกโมฬี อ. เมือง จ. เชียงใหม่

รูปที่ ๔๔ อาคารที่สร้างขึ้นใหม่
วัดโลกโมฬี อ. เมือง จ. เชียงใหม่

ผลดี

การฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดกลับมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมูลนิธิวัดพระธาตุดอยสุเทพเป็นผู้อุปถัมภ์ ค่าใช้จ่ายในการบูรณะทั้งหมด ส่วนหนึ่งเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานให้ดีขึ้น โดยที่ไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณของรัฐ รวมไปถึงการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้สวยงาม แทนที่จะปล่อยให้โบราณสถานกลายเป็นสภาพรกร้าง โดยที่กรมศิลปากรดูแลไม่ทั่วถึง มีการบุกรุกเข้าใช้พื้นที่วัดร้างตลอดเวลา ถ้าได้พัฒนาเป็นวัดแล้ว จะไม่มีการบุกรุกอีกต่อไป และทำให้สภาพที่เคยเป็นวัดอันรกร้าง กลับคืนสู่ความเป็นศาสนสถานขึ้นมาใหม่

ผลกระทบ

กรณีการฟื้นฟูวัดร้างให้กลับมาเป็นวัดใหม่นี้ อีกแง่หนึ่งได้เกิดผลกระทบที่สำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ

การปรับเปลี่ยนพื้นที่โบราณสถานให้เป็นเขตวิสุงคามสีมา ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ตามมา เพราะแต่เดิมวัดร้างเป็นโบราณสถานที่มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ดูแลโดยกรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานของรัฐตาม พระราชบัญญัติ โบราณสถานฯ เมื่อมีการเข้าไปปฏิสังขรณ์ทำให้เป็นวัด มีพระสงฆ์จำพรรษา ต้องมีการประกาศเป็นเขตวิสุงคามสีมา เท่ากับเป็นวัดที่อยู่ในการดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ปัญหาที่ตามมา คือ เรื่องของการดูแลโบราณสถานร้างที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ การสร้างอาคารใหม่ ทับไปบนอาคารเก่า การสร้างอาคารใหม่ การบูรณะโดยขาดความเข้าใจในรูปแบบศิลปกรรม ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นเรื่องของความขัดแย้งกับความเป็นโบราณสถานทั้งสิ้น

ดังนั้น ถ้ามองในด้านลบจะพบว่า โครงการของมูลนิธิวัดพระธาตุอภัยสุเทพมีนโยบายที่แฝงมากับการฟื้นฟูวัดต่างๆ ในเชียงใหม่ดังนี้คือ

ประการแรก ต้องการยึดครองพื้นที่ที่แต่เดิมเป็นวัดร้างอันเป็นพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลของราชพัสดุ มาเป็นพื้นที่วัด ภายใต้การดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ประการที่ ๒ การสร้างวัดใหม่เท่ากับเป็นการแสดงอำนาจหรือบทบาทของมูลนิธิ ในลักษณะของเครือข่ายหรือสาธุศิษย์ทางศาสนาที่กำลังเกิดเป็นความนิยมขึ้นในรูปแบบของมูลนิธิวิทยุธรรมทางศาสนา เพราะลักษณะของการตั้งมูลนิธิลักษณะนี้เกิดขึ้นหลายแห่ง และมักมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก

ประการที่ ๓ น่าจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ซึ่งแฝงมาในรูปแบบของพุทธพาณิชย์ ได้แก่ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่างๆ นั้นมักจะมีการนำมาโฆษณาประชาสัมพันธ์ เชิญชวนให้บริจาคในรูปแบบต่างๆ การจัดกิจกรรมเชิญชวนบริจาค จากยอดเงินบริจาคเข้ามูลนิธิและรายได้ของวัดพระธาตุอภัยสุเทพ มีจำนวนมหาศาลเช่นเดียวกับวัดสำคัญอื่นๆ ที่เป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้ศรัทธามานมัสการเป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุที่มีเงินบริจาคจำนวนมากนี้เองที่ทำให้เกิดกระบวนการที่นำเงินส่วนนี้มาใช้ประโยชน์ ซึ่งเท่าที่มีข้อมูลจากหลายๆ แหล่งจากระบบการใช้จ่ายเงินบริจาคที่ได้จากวัดหรือมูลนิธิต่างๆ สามารถประมวลได้ว่า มีความต้องการที่จะใช้ประโยชน์จากเงินส่วนนี้โดยกลุ่มผู้ได้ผลประโยชน์ส่วนหนึ่ง หากส่วนของเงินบริจาคอยู่ในรูปแบบของเงินฝากธนาคารอาจมีดอกผลน้อย การที่มีโครงการต่างๆ เกิดขึ้นจะทำให้มีระบบการหมุนเวียนของเงินคล่องตัวมากขึ้น เช่น ผู้รับเหมาก่อสร้างที่น่าจะเป็นเครือข่ายของกรรมการผู้ดูแลมูลนิธิ ทำให้เกิดการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์จากบริษัทของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ประการสำคัญ สังเกตได้ว่าน่าจะมีขบวนการเชิงพุทธพาณิชย์เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งได้รับเงินอุดหนุนจากสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนหนึ่งดำเนินการในรูปแบบของมูลนิธิ เมื่อใดก็ตามที่มีมูลนิธิ จะมีการบริจาคเงินดอกผลที่ได้มีที่ไปที่ไปซึ่งไม่ชัดเจน จำนวนเงินบริจาคมก็ไม่แน่นอน ตรวจสอบได้ยาก ซึ่งเงินส่วนนี้ไม่ต้องเสียภาษี ในส่วนของการนำไปหมุนเวียนก็เช่นกัน เช่น การบูรณะวัดใดวัดหนึ่ง การประมุขรับเหมาล้วนแต่ไม่ได้ใช้ระเบียบของทางราชการ เพราะฉะนั้นมูลนิธิย่อมมีบริษัทรับเหมาก่อสร้างที่ทางมูลนิธิจัดหาได้อย่างอิสระ ดังนั้นการตั้งงบประมาณ การตั้งราคากลาง การประมาณราคา หรือแม้แต่การออกแบบ การตรวจรับงาน ย่อมเป็นไปได้ภายใต้การกำกับของคณะกรรมการกลุ่มเดียวกันทั้งหมด อีกทั้งในขณะที่ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ก็สามารถรับบริจาคได้อีก ที่สำคัญการสร้างวัดจะดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพราะยังมีช่วงเวลาดำเนินการก่อสร้างยาวนานเท่าใดก็ยิ่งทำให้มีช่วงเวลาในการรับบริจาคยาวนานขึ้นเท่านั้น และประการสำคัญคือ การ

ตรวจสอบเรื่องระบบการเงินไม่สามารถทำได้โดยง่าย เนื่องจากเป็นรายได้จากการรับบริจาคของทางวัด จึงกลายเป็นปัญหาในสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า เงินทอนวัด

ข้อคิดเห็น : ในความเป็นจริงแล้ว วัดในเชียงใหม่มีเป็นจำนวนมากและตั้งอยู่ไม่ไกลกันนัก บางวัดมีกำแพงวัดติดกันก็มี เพราะฉะนั้นวัดมีเพียงพอต่อศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา และบางวัดแทบจะไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ต้องขอร้องพระให้อยู่จำพรรษาก็มี ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่าไม่มีความจำเป็นต้องสร้างวัดใหม่ ในเขตโบราณสถาน พื้นที่ที่เป็นโบราณสถานเดิมก็ควรจะอนุรักษ์ไว้ให้เป็นโบราณสถานเดิม แล้วดำเนินการสงวนรักษาและพัฒนาให้มีสภาพดีขึ้น

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า วัดโบราณที่เป็นโบราณสถานไม่ควรอย่างยิ่งที่จะทำการปรับปรุงให้เป็นวัดใช้งานที่มีพระสงฆ์จำพรรษา ซึ่งต้องพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป แต่หากเป็นไปตามนโยบายของมูลนิธิวัดพระธาตุ ดอยสุเทพแล้ว มีความประสงค์จะบูรณะวัดในเมืองเชียงใหม่หลายๆ วัดเป็นวัดใหม่ทั้งหมด ซึ่งน่าจะไม่ต้อง และไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำถึงขั้นนั้น

ผลเสียในเรื่องของการอนุรักษ์มรดกของชาติ ส่วนหนึ่งของโครงการฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดใหม่ดูเหมือนจะเป็นผลดี เสมือนกับเป็นการอนุรักษ์และพัฒนา พร้อมกับมีผู้ดูแลวัดร้าง แต่ส่วนที่เป็นผลเสียตามมาคือ ผลกระทบทางด้านภูมิทัศน์และความงาม ย่อมได้รับการรบกวน ประเด็นปัญหาที่ตามมา ได้แก่ ความเป็นเจ้าของและการดูแลระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ การที่กรมศิลปากรซึ่งเคยดูแลพื้นที่ทั้งหมดก็จะดูแลได้เฉพาะส่วนที่เป็นโบราณสถาน และทางวัดก็จะอ้างความเป็นเจ้าของโบราณสถาน พร้อมทั้งมีการใช้งาน รวมไปถึงการบูรณปฏิสังขรณ์ตามมา

กรณีศึกษาที่สำคัญ คือ วัดโลกโมฬีอาราม จังหวัดเชียงใหม่

วัดโลกโมฬีอาราม ถือเป็นวัดที่มีความสำคัญวัดหนึ่งในศิลปะล้านนา เพราะมีประวัติการสร้างที่ปรากฏ

รูปที่ ๔๕ เจดีย์วัดโลกโมฬี อ. เมือง จ. เชียงใหม่

ในเอกสาร และมีรูปแบบเจดีย์ที่สมบูรณ (รูปที่ ๔๕) เป็นตัวอย่างของเจดีย์ทรงปราสาทยอดในรุ่นหลัง ตามประวัติวัดนี้สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าเมืองเกษเกล้าในปี พ.ศ. ๒๐๗๔^{๒๐} รูปแบบของเจดีย์เป็นทรงปราสาทแบบล้านนา เช่นเดียวกับวัดเจดีย์หลวงและกู่พระเจ้าติโลกราช ลักษณะสำคัญที่เพิ่มขึ้นมาจากเดิม คือ สัดส่วนของความสูงที่เพรียวขึ้น และการเพิ่มขึ้นหลังคาเอนลาดจำนวน ๓ ชั้นแทนชุดฐานบัว^{๒๑} เจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนาเป็นเจดีย์ที่ได้รับความนิยมอีกรูปแบบหนึ่ง ช่วงเวลานี้พบแพร่หลายในเขตเมืองเชียงใหม่

วัดนี้ได้กลายเป็นวัดร้างซึ่งน่าจะเกิดตั้งแต่เมื่อครั้งเมืองเชียงใหม่ร้างลงราวต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ขอบเขตและบริเวณวัดถูกบุกรุกเป็นบริเวณกว้าง เหลือเพียงพื้นที่ส่วนของเจดีย์ ส่วนที่เป็นวิหารเดิมซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของ

เจดีย์ มีถนนตัดผ่าน และส่วนหนึ่งเป็นที่ดินสาธารณะและบิมน้ำมัน ส่วนที่เป็นแนวกำแพงเดิมและขอบเขตของวัดนั้นถูกบุกรุกเสื่อมสภาพไปแล้วทั้งหมด

จนกระทั่งได้มีการสร้างวัดขึ้นใหม่อีกครั้ง โดยมูลนิธิพระธาตุคอกยสุเทพ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้อนุมัติยกให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา การสร้างวัดขึ้นใหม่ในครั้งนี้ได้มีการสร้างอาคารขึ้นใหม่หลายหลัง ที่สำคัญคือ พระวิหารหรือพระอุโบสถ กุฏิพระ กำแพงวัด ซุ้มประตูโขง (ซุ้มประตูที่มียอดปราสาททางเข้าวัด) รวมทั้งอาคารใช้งานอื่นๆ

ส่วนที่ไม่ถูกต้องในการสร้างวัดใหม่ในเขตโบราณสถาน ตาม พระราชบัญญัติ ที่กล่าวแล้วเบื้องต้นว่า ถือเป็น การบุกรุกโบราณสถาน ซึ่งในกรณีนี้กรมศิลปากรผู้รับผิดชอบดูแลโบราณสถานน่าจะไม่มีมติให้มีการสร้างได้ ส่วนปัญหาที่ตามมาคือ เรื่องของตำแหน่งอาคารและรูปแบบศิลปกรรม โดยตำแหน่งของวิหารซึ่งตามตำแหน่งเดิมนั้นด้านหน้าอยู่ทางทิศตะวันออกของเจดีย์ แต่ที่สร้างใหม่นี้หันมาทางด้านทิศใต้ของเจดีย์ คือ หัน

^{๒๐} พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๗๔.

^{๒๑} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : ทริกฤษัย - ล้านนา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๑.

มาทางคูเมืองและกำแพงเมือง รูปแบบของวิหารและซุ้มประตูโขงมีรูปแบบศิลปกรรมที่เลียนแบบอาคารพื้นเมืองล้านนา ซึ่งดูไม่ขัดกับเจดีย์ที่เป็นโบราณสถานเท่าใดนัก แต่มีส่วนที่ขัดแย้งอย่างมาก คือ การกระทำกิจกรรมต่างๆ (รูปที่ ๔๖,๔๗) เช่น การตั้งตู้บริจาค การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ ได้แก่ ศาลารับบริจาค การประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวันเกิดเพื่อการบูชา เป็นต้น ซึ่งเป็นสภาพที่รบกวนโบราณสถานโดยตรง ส่งผลให้ในอนาคตก็อาจจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ตามมา

ในกรณีนี้ทางกรมศิลปากรต้องมีการควบคุมและดูแลการสร้างสิ่งปลูกสร้าง ทั้งด้านรูปแบบ การใช้พื้นที่ รวมทั้งการจัดภูมิทัศน์ของวัดโดยรวมด้วย ไม่ควรใช้งานโบราณสถานในเชิงพุทธพาณิชย์

รูปที่ ๔๖ การบริจาคโดยการลงชื่อบนผ้า เพื่อห่มเจดีย์ วัดโลกโมฬี อ. เมือง จ. เชียงใหม่

รูปที่ 47 การบริจาคโดยการลงชื่อบนผ้า เพื่อห่มเจดีย์ วัดโลกโมฬี อ. เมือง จ. เชียงใหม่

กรณีขัดแย้งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น วัดอินทขิล หรือวัดสะตือเมือง กลางเมืองเชียงใหม่ ที่มีการสร้างวัดขึ้นใหม่โดยอ้างความเป็นวัดและขอบเขตวัดโบราณ มีการสร้างอาคารเป็นอาคารเก่า??? ที่อยู่บนถนนทางเดิน และยังมีความขัดแย้งกับเทศบาลนครเชียงใหม่ เพราะแต่เดิมพื้นที่วัดร้างส่วนหนึ่งทางเทศบาลได้สร้างพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นขึ้น เมื่อมีการยกฐานะขึ้นเป็นวัดจึงเหมือนมีการแย่งพื้นที่เกิดขึ้น และก็เป็นปัญหาตามมาในเรื่องของการสร้างอาคารบนโบราณสถาน การสร้างอาคารที่บดบังโบราณสถานเดิมคือ เจดีย์ และต่อไปในอนาคตอาจมีการบูรณะเจดีย์ การห่มทองจังโก เพราะในเมื่อเป็นวัดที่ใช้งานแล้วก็ต้องทำเจดีย์ให้เป็นเจดีย์ที่ต้องใช้งาน คือ การห่มทองจังโกและปิดทองด้วย

กรณีตัวอย่างวัดอินทขิล (วัดสะดือเมือง) บริเวณศาลากลางหลังเก่า จังหวัดเชียงใหม่

รูปที่ ๔๘ เจดีย์แปดเหลี่ยม วัดอินทขิล
(วัดสะดือเมือง) อ. เมือง จ. เชียงใหม่

รูปที่ ๔๙ เจดีย์วัดอินทขิลหรือวัดสะดือเมือง
อ. เมือง จ. เชียงใหม่

วัดนี้เป็นวัดร้างมาแต่เดิม มีเจดีย์สำคัญ ๒ องค์ คือ องค์แรกเป็นเจดีย์ทรงปราสาททยอดที่มีเรือนธาตุแปดเหลี่ยม (รูปที่ ๔๘) อยู่ในเขตกำแพงศาลากลางหลังเก่า ส่วนอีกองค์หนึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ตั้งอยู่ด้านนอกกำแพง มีถนนตัดชิดกับส่วนฐานและส่วนหนึ่งตัดผ่าไปบนวิหารเดิม ในปัจจุบันตั้งแต่วางปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๑ ได้มีการรื้อฟื้นสร้างเป็นวัดขึ้นใหม่ บริเวณที่อยู่นอกเขตศาลากลางเก่า โดยมูลนิธิพระธาตุอภัยสุเทพ ลักษณะเดียวกับวัดโลกโมฬีที่กล่าวถึงแล้ว และให้ชื่อว่า “วัดอินทขิลสะดือเมือง”

เจดีย์ทรงปราสาททยอดที่มีเรือนธาตุอยู่ในผังแปดเหลี่ยม น่าจะสืบทอดมาจากรัตนเจดีย์ วัดจามเทวี เมืองลำพูน^{๒๒} จัดเป็นเจดีย์ในระยะแรกของศิลปะล้านนา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙

เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา (รูปที่ ๔๙) จัดเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุดและสร้างแพร่หลายมากที่สุด ศิลปะล้านนา มีต้นแบบที่สำคัญคือ พระธาตุหริภุญชัย วัดพระธาตุหริภุญชัย เมืองลำพูน มีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑

^{๒๒} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย - ล้านนา, หน้า ๑๖๑.

ปัญหาสำคัญคือ การสร้างวิหารหลังใหม่บนฐานวิหารเดิม (รูปที่ ๕๐) และมีการกลับมาใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา เท่ากับความเป็นโบราณสถานนั้นลดลงเหลือเพียงเจดีย์ประธาน และน่าจะถูกบดบังด้วยอาคารหลังใหม่ และอาจมีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ใหม่ตามมา

รูปที่ ๕๐ วิหารที่สร้างใหม่ วัดอินทสิลสะคือเมือง อ. เมือง จ. เชียงใหม่

ข้อคิดเห็น : เห็นว่าไม่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมาฟื้นฟูให้เป็นวัดขึ้นมาใหม่ เหตุผลประการสำคัญคล้ายกับที่กล่าวถึงแล้วที่วัดโลกโมฬี คือ วัดนี้เป็นโบราณสถาน มีความต้องการของชุมชนต่อวัดเพียงใด ชุมชนบริเวณนี้มีความต้องการวัดเพิ่มหรือไม่ ส่วนเหตุผลรอง ได้แก่ พื้นที่ไม่เพียงพอต่อการสร้างวัดและกระทำพิธีกรรมทางศาสนา เพราะส่วนพระวิหารหรือพระอุโบสถมีถนนตัดผ่าน สร้างบนถนนส่วนหนึ่ง วัดควรจะต้องมีพื้นที่ มีบริเวณที่มีความร่มรื่นพอสมควร และประการสุดท้ายคือความขัดแย้งกับเทศบาลนครเชียงใหม่ ที่มีพิพิธภัณฑสถานที่สร้างอยู่แล้ว ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับชุมชน แต่พอเป็นวัดเท่ากับที่ดินส่วนนี้ถือเป็นธรณีสงฆ์ พิพิธภัณฑสถานต้องรื้อทิ้ง ผู้วิจัยจึงเห็นว่า พิพิธภัณฑสถานน่าจะเป็นประโยชน์ในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมากกว่าวัด เพราะวัดในเมืองเชียงใหม่มีจำนวนมากเพียงพอตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีการจัดการทางด้านวัฒนธรรมใหม่ ด้วยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และน่าจะเป็นวัดที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งเพราะตั้งอยู่กลางเมืองเช่นเดียวกับเจดีย์ที่อยู่เขตศาลากลางหลังเก่า ซึ่งเป็นเจดีย์สำคัญจัดเป็นศิลปะในยุคต้นของล้านนา รวมทั้งเจดีย์วัดสะคือเมืองก็เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบเฉพาะของศิลปะล้านนา ควรค่าแก่การรักษาไว้ให้เป็นตัวอย่างสำคัญทางศิลปวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ ดังนั้นจึงไม่ควรมี

การสร้างวัดใหม่ แม้แต่อาคารพิพิธภัณฑสถานก็ควรรื้อทิ้งด้วยเช่นกัน ควรมีการกำหนดขอบเขตของโบราณสถานใหม่ ห้ามไม่ให้รื้อผ่าน รื้อถนนทิ้งเพราะถนนทับไปบนฐานวิหารเดิม

๔.๗ การบูรณปฏิสังขรณ์และสร้างเป็นวัดใหม่ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ในปัจจุบันการบูรณปฏิสังขรณ์และสร้างวัดใหม่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และเป็นปัญหาหลักของกรมศิลปากร เพราะมีวัดร้างที่เป็นโบราณสถานอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน และบางครั้งการขึ้นทะเบียนได้ประกาศขึ้นเป็นเพียงบางส่วน เช่น ขึ้นเฉพาะเจดีย์ไม่ได้ประกาศทั้งวัด หรือประกาศขอบเขตทั้งวัดแต่ไม่ได้ประกาศเฉพาะโบราณสถานที่สำคัญ เช่น เจดีย์วิหาร พระอุโบสถ ทำให้มีปัญหาในการใช้พื้นที่ เพราะส่วนใหญ่เขตโบราณสถานร้างจะมีพื้นที่อยู่ด้วย ทำให้เกิดช่องว่างที่พระสงฆ์ชาวบ้าน หรือมูลนิธิทางพุทธศาสนา ได้เข้ามาเพื่อสร้างหรือรื้อฟื้นเป็นวัดใหม่

รูปที่ ๕๑ ปรางค์ประธาน วัดวรเชตุเทพบารุง

จ. พระนครศรีอยุธยา

โดยวิธีการเข้ามาใช้พื้นที่สร้างเป็นวัดมีหลายระดับ เช่น พระสงฆ์อาจจะจุดธูปมาและเห็นว่าเป็นวัดร้าง แรกเริ่มก็มีการปักกลด เมื่อเริ่มมีผู้ศรัทธาก็จะค่อยๆ สร้างอาคารถาวรขึ้น ต่อมาก็จะพัฒนาเป็นสำนักสงฆ์ และพัฒนาเป็นวัด คือ ขอวิสูงคามสีมาต่อไป เมื่อครบตามเกณฑ์ที่กรมการศานากำหนด เมื่อได้ประกาศเขตเป็นวัดก็เท่ากับโบราณสถานและที่ดินที่ขอประกาศนั้นเป็นเขตวัดทั้งหมด ก็จะเข้าลักษณะเดียวกับการฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดใหม่ เช่นเดียวกับกรณีเมืองเชียงใหม่ที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น

กรณีศึกษาวัดวรเชตุเทพบารุง พระนครศรีอยุธยา

วัด นี้ เป็น วัด ร้าง ตั้ง อยู่ บริเวณ แยก วร เช ตู พระนครศรีอยุธยา เป็นวัดขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญมากวัดหนึ่ง แต่ไม่มีประวัติการสร้างชัดเจนนัก นักประวัติศาสตร์ศิลปะได้ตรวจสอบรูปแบบและวิเคราะห์จากหลักฐานทางศิลปกรรมแล้ว เชื่อว่ารูปแบบเจดีย์ประธานที่เป็นทรงปรางค์นั้น (รูปที่ ๕๑) จัดอยู่ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง น่าจะตรงกับเอกสารที่กล่าวถึงว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยพระเอกาทศรถ^{๒๓} และอาจสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับพระเชษฐา คือ พระนเรศวรมหาราช ในคราวถวายพระเพลิง

^{๒๓} สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสมัยอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๒), หน้า ๖๓.

พระบรมศพของพระองค์^{๒๔} อาจเนื่องด้วยข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรนี้เองที่ทำให้มีผู้ศรัทธามากกราบไหว้และมาชมโบราณสถานแห่งนี้เป็นจำนวนมาก

ในราวปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มีการสร้างวัดใหม่อยู่ติดกับวัดวรเชตุเทพบารุงและใช้ชื่อวัดเดียวกัน (รูปที่ ๕๒) การสร้างวัดแห่งนี้เกิดจากมูลนิธิ (วัดพนัญเชิง) เป็นผู้สร้าง พร้อมทั้งเข้ามาใช้พื้นที่โบราณสถานทำพิธีกรรม และมีการเรียกศรัทธาความศักดิ์สิทธิ์จากความเป็นโบราณสถาน ทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นวัดเดียวกัน และเจตนาของวัดยังมีการโฆษณาเชิญชวนถึงความศักดิ์สิทธิ์ของวัดที่เกี่ยวข้องกับเจดีย์ เช่น การทำป้ายคำบรรยายมาติดตั้งในเขตโบราณสถานว่า เจดีย์ประธานที่เป็นปรางค์นั้นกล่าวว่าเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (รูปที่ ๕๓) ซึ่งการติดป้ายบรรยายลักษณะนั้นถือว่าไม่ถูกต้อง ๓ ประการ คือ

รูปที่ ๕๒ วัดวรเชตุ (วัดที่สร้างใหม่)

จ. พระนครศรีอยุธยา

รูปที่ ๕๓ ป้ายเชิญชวนให้สร้างวัด วัดวรเชตุ

จ. พระนครศรีอยุธยา

ประการแรก ข้อมูลทางวิชาการเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น ไม่ใช่ระบุอย่างแน่นอน การกล่าวเช่นนั้นเท่ากับสร้างข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ประการที่ ๒ ป้ายคำบรรยายเป็นเรื่องของกรมศิลปากร เพราะเป็นโบราณสถานที่ยุทธศาสตร์ดูแลรักษา เท่ากับเป็นการบุกรุกโบราณสถานด้วย และประการที่ ๓ ที่เป็นปัญหามาก คือ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทางวัดใช้โบราณสถานทำกิจกรรมต่างๆ เท่ากับเป็นการแสดงความเป็นเจ้าของโบราณสถานแห่งนี้ และเป็นการทำลายโบราณสถานทางอ้อม เช่น มีพิธีกรรมการห่มผ้าเจดีย์ ซึ่งห่มอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดทัศนะอุจาด มีสภาพกรุงรังและทำให้เกิดความชื้นจนอาจทำให้ปูนปั้นหรือชิ้นส่วนโบราณสถานหลุดร่วงเกิดความเสียหายได้

^{๒๔} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประภัสสร ชูวิเชียร, “วัดวรเชตุเทพบารุง : แบบอย่างงานช่างของอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

ในกรณีนี้ได้เกิดความขัดแย้งกับกรมศิลปากรหลายครั้ง กรมศิลปากรได้แจ้งให้ทางวัดนำป้ายออก และเตือนเรื่องการใช้โบราณสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ทางวัดก็ยังดำเนินการอยู่ เท่าที่มีการตรวจสอบในปัจจุบัน ผ้าห่มเจดีย์น้อยลงจนเกือบจะไม่มีแล้ว แสดงให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ดูแลอย่างจริงจัง

จากการตรวจสอบข้อมูลและข้อสังเกตเบื้องต้นจะพบว่า การดำเนินการสร้างวัดลักษณะนี้น่าจะมีเรื่องของผลประโยชน์ในเชิงพุทธพาณิชย์ที่แฝงมากับเรื่องของพุทธศาสนา ดังนี้

- วัดใช้พื้นที่โบราณสถานที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์สำคัญ อันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งมีผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมาก เพื่อดึงคนให้มาเข้าวัด ทำบุญ และบริจาค

- เป็นวัดที่ไม่ได้เกิดจากศรัทธาของชุมชนในย่านนั้น เพราะการสร้างวัดส่วนใหญ่จะต้องมาจากความศรัทธาของคนในชุมชนละแวกนั้น วัดจึงจะอยู่ได้ แต่ในที่นี้ไม่มีชุมชนสนับสนุน แสดงว่าน่าจะมีองค์การที่เกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง

- เคยมีการฟ้องร้องเกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดนี้ มีการปลดเจ้าอาวาสโดยเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (เจ้าอาวาสวัดพนัญเชิง) มีการฟ้องร้องเรื่องผลประโยชน์ ย่อมเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของศาสนาเชิงพุทธพาณิชย์

จากการวิเคราะห์ในส่วนนี้พบว่า มูลนิธิวัดพนัญเชิงมีรายได้เข้าวัดเป็นจำนวนมาก การที่มูลนิธินำรายได้มาสร้างวัดใหม่หรือการสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เข้าข่ายการหมุนเวียนการใช้เงินจากการบริจาคหรือการฟอกเงิน ย่อมมีผลประโยชน์จากการสร้าง การจ้างเหมาต่างๆ รวมถึงการเลือกสร้างในสถานที่ใหม่ นอกจากจะหาผู้บริจาคใหม่ การหมุนเงินของมูลนิธิแล้ว ยังมีรายได้จากผู้ศรัทธาในการสร้างวัดใหม่เข้ามูลนิธิด้วยเช่นกัน

๔.๘ การใช้โบราณสถานทำให้เกิดศรัทธาเชิงพุทธพาณิชย์

ภาพที่ ๕๔ พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

วัดสำคัญ ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูปสำคัญ ที่พุทธศาสนิกชนศรัทธาอย่างมาก และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว จะทำให้มีผู้ศรัทธามานมัสการเป็นจำนวนมาก วัดเหล่านี้จึงมีสถานที่สำหรับให้เช่าพระพุทธรูป พระพิมพ์ และวัตถุมงคลต่างๆ รวมทั้งมีแผงให้เช่าขายของที่ระลึก อีกส่วนหนึ่งคือร้านขายดอกไม้ธูปเทียน ตัวอย่างวัดหลักๆ ในกรุงเทพมหานคร เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น

ในต่างจังหวัดได้แก่ วัดพนัญเชิง วัดใหญ่ชัยมงคล วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก (รูปที่ ๕๔-๕๘) วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ในภาคเหนือ ได้แก่ วัดพระ

ธาตุ วัดประจำเมืองต่างๆ เช่นพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช และวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น วัดเหล่านี้มีปัญหาเรื่องการจัดการร้านค้ามากที่สุด เพราะมีผู้ศรัทธาและนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก

รูปที่ ๕๕ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ. พิษณุโลก

รูปที่ ๕๖ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ. พิษณุโลก

รูปที่ ๕๗ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ. พิษณุโลก

รูปที่ ๕๘ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ. พิษณุโลก

วัดในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่มักไม่มีปัญหาเรื่องร้านค้ามากนัก เพราะส่วนใหญ่เป็นวัดหลวง มีระบบการจัดการที่ดีพอสมควร แต่ก็มีส่วนที่มีผลต่อความเป็นโบราณสถานและเป็นการรบกวนความเป็นสัดส่วนของศาสนสถาน กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ส่วนที่เป็นความศรัทธาลดลง เช่น **วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม** มีการเก็บค่าเข้าชมวัด สำหรับชาวต่างชาติ มีการจัดการร้านค้าให้เป็นสัดส่วน มีส่วนที่ให้เป็นที่นวดแผนโบราณ และสถานที่สำหรับหมอดู ส่วนที่เป็นการรบกวนชุมชนสถาน คือ การที่มีนักท่องเที่ยวและผู้มีจิตศรัทธา เข้าวัดเป็นจำนวนมากเกินไป บรรยากาศจึงขาดความสงบ การมาไหว้พระจึงเหมือนต้องแย่งกันไหว้ มีการ

เข้าคิว เช่น ในวิหารพระพุทธไสยาสน์ หรือพระพุทธโลกนาถ เป็นต้น อีกทั้งบางส่วนของกิจกรรม อาทิ การนวดแผนโบราณมีการใช้พื้นที่ภายในวัดด้วยเช่นกัน ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม และสุดท้ายคือเรื่องของรายได้เข้าวัด มีการบริหารจัดการอย่างไร มีกลุ่มอิทธิพลด้านผลประโยชน์เข้ามาดำเนินการหรือไม่

วัดอรุณราชวราราม (รูปที่ ๕๙,๖๐) วัดสำคัญที่มีพระปรางค์ถือเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเทพมหานครและประเทศไทย จึงมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเที่ยวเป็นจำนวนมาก ปัญหาหลักที่พบคือเรื่องการจัดการร้านค้า ทางวัดได้จัดให้มีส่วนของร้านค้าของที่ระลึกอยู่ด้านข้างพระปรางค์ทางทิศใต้ ต่อมาทางวัดและกลุ่มผู้ค้าขายมาทำเป็นแผงด้านหน้าพระปรางค์ ทำให้เกิดความไม่สวยงามต่อการเป็นศาสนสถานที่มีชื่อเสียงของประเทศ เช่น เป็นแผงผ้าใบ มีสีฉูดฉาด ไม่น่าดู บดบังความสง่างามของพระปรางค์ และตั้งร้านค้าติดกับรั้วของพระปรางค์

รูปที่ ๕๙ ด้านหน้าวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ

รูปที่ ๖๐ ส่วนที่ให้เช่าวัดถ่มมงคล ภายในวิหารวัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ

การแก้บน สะเดาะเคราะห์ ด้วยการปล่อยนก ปล่อยปลา และสัตว์ต่างๆ เพื่อการสะเดาะเคราะห์

รูปที่ ๖๑ ด้านหน้าวัดพระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ
แต่เดิมเป็นที่ขายสัตว์ให้ปล่อย ปัจจุบันเป็นที่จอดรถ

หลายวัดที่มีนักท่องเที่ยวหรือผู้
แสวงบุญมากๆ มักมีร้านค้าขายของแก่
บน และขายสัตว์สำหรับไปปล่อยเพื่อการ
สะเดาะเคราะห์ หรือข้าวของสำหรับการ
แก้บน แล้วแต่ความเชื่อเรื่องความ
ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานแห่งนั้น เช่น
ของแก้บน พวกไข่ม่ม พวงมาลัย ส่วนสัตว์
สะเดาะเคราะห์ เช่น นก ปลา เต่า หอย
ส่วนหนึ่งมาจากวัดนั้นๆ มีพระอาจารย์ที่มี
ชื่อเสียงด้านการดูดวง ผูกดวง ทำให้มี
ผู้คนจำนวนมากหลั่งไหลกันมาดูดวง ขอ

พร และสะเดาะเคราะห์ เป็นส่วนหนึ่งของรายได้เข้าวัด เช่นเดียวกัน (รูปที่ ๖๑)

การวางขายสินค้าด้านหน้าวัด นอกจากจะไม่เป็นระเบียบ รกรุงรังแล้ว ยังขัดต่อความเป็นวัดในพุทธ
ศาสนาที่นำสัตว์มากักขังเป็นการทรมานสัตว์ เพื่อให้ให้ผู้มาทำบุญในวัด (ใจบุญ) นำไปปล่อยเพื่อเป็นการ
สะเดาะเคราะห์แล้วจะได้บุญ ซึ่งขัดกับหลักพุทธศาสนาและภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองพุทธเป็นอย่างมาก

๕. ความศรัทธาและพุทธพาณิชย์

ส่วนหนึ่งของความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คือ เรื่องของพุทธพาณิชย์ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า
คนไทยนิยมการบูชาพระพุทธรูปและการทำบุญตามแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่เดิม ยิ่งพระพุทธรูปสำคัญ
พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีผู้มากราบไหว้บูชาเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการถวายปัจจัยก็ย่อมมากตามไปด้วย
อันเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การบริจาคปัจจัยเข้าสู่วัดเป็นจำนวนมาก

ถ้ามองในเรื่องของศรัทธาทางพุทธศาสนาตามปรกติแล้ว พุทธศาสนิกชนย่อมต้องทำนุบำรุง
พระพุทธรูปอยู่แล้ว เพื่อการสืบอายุพระศาสนา เพื่อให้ศาสนาเสื่อมไป แต่สิ่งที่แฝงมากับการสร้าง
ศรัทธาหรือการแสวงหาผลประโยชน์ก็มีอยู่ เช่น การสร้างพระพุทธรูปใหญ่โต ก็เพราะต้องการกำลังศรัทธาจาก
ประชาชนเป็นจำนวนมาก เพื่อผลบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ ในขณะที่กำลังก่อสร้างหรือเมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ต้องมีการ
สร้างศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ หรืออย่างน้อยความใหญ่โตของพระพุทธรูปน่าจะเรียกศรัทธาคนให้เข้ามากราบ
ไหว้และทำบุญบริจาคปัจจัยเข้าวัดไม่ขาด

รูปที่ ๖๒ ตู้รับบริจาคปัจจัยด้านต่างๆ ประมาณ ๑๑ ตู้
ด้านหน้า พระโต วัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ

สิ่งที่ตามมาคือ การจัดการเงินบริจาคที่เข้าวัดนั้นมีการดำเนินการในรูปแบบใด ผลที่ตามมาคือ การจัดการผลประโยชน์วัดเป็นเรื่องของพุทธพาณิชย์หรือไม่ เพราะส่วนใหญ่การดำเนินการในปัจจุบันมักอยู่ในรูปของคณะกรรมการวัด อาจเป็นกลุ่มบุคคลที่เข้ามาจัดการผลประโยชน์ในวัดที่บางครั้งพระภิกษุในวัดเองและชาวบ้านหรือชาววัดเองไม่มีส่วนรับรู้เลยก็มี

ตัวอย่างที่เกิดจากศรัทธาที่เกิดจากรายได้อันเป็นที่มาของพุทธพาณิชย์ เช่น การจัดจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียน สำหรับจำหน่ายหรือแล้วแต่กำลังศรัทธา มีตู้รับบริจาคหลายตู้ ทั้งค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าบูรณปฏิสังขรณ์ (รูปที่ ๖๒) นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปจำลอง พระพิมพ์ หลายรุ่นหลายแบบให้เช่า ซึ่งส่วนใหญ่พุทธศาสนิกชนที่มายังวัดดังกล่าวอาจมาจากต่างถิ่น หรือเป็นครั้งหนึ่งในชีวิตที่ได้มานมัสการ ย่อมต้องทำบุญตั้งแต่ดอกไม้ธูปเทียน (๑๐ ถึง ๒๐ บาท) การบริจาค ค่าน้ำ ค่าไฟ (อย่างน้อย ๑๐ บาท ไปจนถึง ๑๐๐ บาท)

นอกเหนือไปจากนี้ยังมีการบริจาค พระประจำวันเกิด การถวายสังฆทาน การเช่าพระพุทธรูปและพระพิมพ์ เป็นต้น เพราะฉะนั้นการเข้าวัดครั้งหนึ่งๆ คนไทยมักทำบุญอย่างน้อยประมาณ ๕๐-๑๐๐ บาท ต่อคน ถ้าเป็นพระพุทธรูปสำคัญมาก เช่น พระพุทธโสธร พระพุทธชินราช จะมีพุทธศาสนิกชนมานมัสการทุกวัน ทุกเวลา และเพิ่มขึ้นเป็นหลายเท่าในช่วงเทศกาลต่างๆ วันละหลายหมื่นคน คำนวณแล้วน่าจะมีเงินทำบุญเข้าวัดเป็นหลักแสนบาทต่อวัน และเพิ่มขึ้นในช่วงเทศกาลหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ประมาณ ๓ เท่า (ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ ถึง ๓๐๐,๐๐๐ บาท ต่อวัน)

คำถามคือ เงินบริจาคเหล่านี้มีการดูแลอย่างไรและมีระบบการเบิกจ่ายอย่างไร ส่วนหนึ่งคงเป็นการคืนให้กับสังคม ในส่วนของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ส่วนหนึ่งได้นำกลับมาบูรณปฏิสังขรณ์ แต่ส่วนที่เหลือนั้นเป็นเรื่องของวัดและกรรมการวัดที่จะจัดการส่วนนี้ จากการตรวจสอบข้อมูลในปัจจุบันมีข้อที่น่าสังเกตว่า การจัดการเรื่องเงินบริจาคทั้งหลายของวัด มักมีคณะกรรมการในการจัดการหรือกรรมการวัดรวมกับพระภิกษุที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันดำเนินการ บางครั้งมีการดำเนินการในรูปแบบของธุรกิจ การจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน ตั้งแต่การผลิตวัตถุมงคล การประมูลหรือการยินยอมให้กลุ่มผู้ให้เช่าพระมาดำเนินการในวัดและจัดสรรผลประโยชน์ให้วัด เป็นต้น

ลักษณะนี้จึงน่าจะเป็นเรื่องของพุทธพาณิชย์มากกว่าการสร้างศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมทั้งพระภิกษุ ควรทบทวนบทบาทอย่างจริงจังตลอดจนหาแนวทางปฏิบัติอันควรต่อไป มิเช่นนั้นแล้วจะทำให้การพระศาสนาเสื่อมลง และเกิดความมั่งงายในลักษณะของวัตถุนิยมมากกว่าการสร้างศรัทธาทางด้านจิตใจตามหลักพระศาสนาที่มุ่งให้คนได้เข้าถึงหลักธรรมมากกว่าพิธีกรรมหรือวัตถุมงคล

๕.๑ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์กับการท่องเที่ยว

รูปที่ ๖๓ พระศรีศากยมุนี สมัยสุโขทัย
วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ

ในช่วงเวลาไม่กี่ปีมานี้ได้มีปรากฏการณ์การสร้างวัฒนธรรมอย่างใหม่เกิดขึ้น โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.) ได้นำการท่องเที่ยวไหว้พระสำคัญมาใช้เป็นเครื่องมือโฆษณา เป็นจุดประสงค์ในการท่องเที่ยว จากการไหว้พระพุทธรูปสำคัญๆ มาเป็นการไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในกรุงเทพฯ (รูปที่ ๖๓) จนกลายมาเป็นเส้นทางท่องเที่ยว “ไหว้พระ ๙ วัด” เริ่มจากวัดในกรุงเทพฯ ต่อมาก็เป็นโครงการไหว้พระ ๙ วัดในอยุธยา และแพร่หลายไปยังจังหวัดในภูมิภาคต่างๆ และจากโครงการไหว้พระ ๙ วัด ก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง ๙๙ วัด หรือ ๑๐๐ วัด เป็นต้น การจัดโครงการลักษณะดังกล่าว นับว่าได้ผลอย่างมาก กล่าวคือ ตั้งแต่ปีที่เริ่มจัดจนถึงปัจจุบันยังคงมีคนสนใจไปท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวอยู่เป็นจำนวนมาก

ส่วนหนึ่งนับได้ว่าเป็นแนวทางที่ดีแนวทางหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการเข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมาะสมกับวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทย เพราะมีพื้นฐานความชอบและศรัทธาในการไหว้พระอยู่แล้ว ยิ่งมีการกำหนดเส้นทางไหว้พระพุทธรูปสำคัญ มีการบริหารจัดการที่ดี เช่น การเดินทางที่สะดวก มีการบริการนำชม มีเอกสารหรือคู่มือในการไหว้พระ ทำให้ได้รับความนิยม อย่างน้อยก็ทำให้คนไทยได้หันกลับมาเข้าวัดมากขึ้น

แม้ว่าจะเป็นในลักษณะของการท่องเที่ยว หรือเป็นแบบแพชชั่นก็ตาม แต่สิ่งที่ควรคำนึงถึง คือ ส่วนที่เป็นจิตวิญญาณหรือศรัทธาที่เป็นแก่นพระพุทธศาสนานั้นมีมากน้อยเพียงใด เพราะตามหลักความจริงแล้ว พระพุทธรูป คือ ตัวแทนของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะสร้างด้วยไม้ หิน ปูนปั้น สำริด หรือทองคำ การไหว้พระพุทธรูปองค์ไหน ที่ไหน ก็ทำได้ ไม่จำเป็นต้องไหว้ให้ครบ ๙ วัด หรือ ๑๐๐ วัด แนวทางการสร้างคติหรือ

ศรัทธาของ ท.ท.ท. จึงต้องระมัดระวังด้วยเช่นกัน เพราะวัตถุประสงค์ของ ท.ท.ท. คือ การท่องเที่ยว แต่ก็ควรยึดหลักความจริงหรือหลักการทางพุทธศาสนาไว้ด้วย

ข้อคิดเห็นประการหนึ่งที่น่าจะเสริมได้ในเรื่องของการท่องเที่ยว คือ การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการ เช่น ข้อมูลทางศิลปกรรม ประวัติความเป็นมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเรื่องของการอนุรักษ์ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ในการปลูกจิตสำนึกมากกว่าการสร้างทัศนคติในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์อันนิทานต่างๆ

๕.๒ ประเพณีการบรรจุอัฐิในวัดกับพุทธพาณิชย์

การบรรจุอัฐิในเจดีย์หรือการสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิในวัด น่าจะมีสืบต่อมาช้านาน อย่างน้อยสืบขึ้นไปถึงสมัยอยุธยาที่มีหลักฐานการสร้างและการอุทิศถวายเจ้านาย เช่น วัดราชบูรณะ กล่าวถึงสมเด็จพระยาทรงสถาปนาขึ้น เพื่อการบำเพ็ญพระราชกุศลแต่เจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยาที่สิ้นพระชนม์ทั้ง ๒ พระองค์^{๒๕} ได้พบหลักฐานในกรุพระปรางค์ที่มีการบรรจุเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไว้ภายใน (รูปที่ ๖๔) อีกแห่งหนึ่งมีประวัติการสร้างที่กล่าวถึงการบรรจุอัฐิพระมหากษัตริย์ คือ วัดพระศรีสรรเพชญ์ กล่าวถึงการสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓^{๒๖}

^{๒๕} “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” ใน คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด หาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๔๖.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๒.

รูปที่ ๖๔ วัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา

การสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ จึงน่าจะเป็นคติและประเพณีที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน พบหลักฐานว่าในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีความนิยมในการสร้างอย่างมาก สืบเนื่องมาจากมีการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก เป็นส่วนหนึ่งเป็นวัดที่เจ้านายและขุนนางอุปถัมภ์หรือสร้างขึ้น เป็นวัดประจำตระกูล วัดต่างๆ เหล่านี้จะมีเจดีย์รายเป็นเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิประจำตระกูลเสมอ^{๒๗} จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างสุสานหลวงขึ้นที่วัดราชบพิธเพื่อการบรรจุพระบรมอัฐิพระบรมวงศานุวงศ์ และประเพณีการบรรจุอัฐิ น่าจะสืบเนื่องมาที่สามัญชนผู้มีส่วนอุปถัมภ์ก็มีการสร้างเจดีย์บรรจุอัฐิในวัด จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันมา ในปัจจุบันนี้มีการสร้างเจดีย์สำเร็จรูป เพื่อนำไปประดิษฐานในวัดสำหรับบรรจุ

อัฐิผู้ตาย และกลายเป็นเจดีย์ประจำตระกูลนั้นๆ สืบทอดมา

วัดต่างๆ จึงมีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่เพื่อสร้างเจดีย์ หรือพื้นที่สำหรับบรรจุอัฐิ นับเป็นส่วนหนึ่งของรายได้ที่เป็นปัจจัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและเป็นรายได้หลักจนอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของพุทธพาณิชย์ได้ ปัจจุบันพื้นที่แต่ละวัดไม่เพียงพอต่อการสร้างเจดีย์ วัดทั่วไปจะมีการสร้างเจดีย์เพิ่มเติมได้บ้างบางส่วน แต่ด้วยพื้นที่จำกัดและมีผู้ประสงค์บรรจุอัฐิเป็นจำนวนมาก จึงต้องนำไปบรรจุไว้ตามฐานพระพุทธรูปต่างๆ โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานรอบพระเบ็ญจคด และตามกำแพงวัด และด้วยเหตุที่มีผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมากนี้เอง จึงต้องมีการเช่าหรือซื้อพื้นที่เพื่อธรรมเนียมดังกล่าว

ตัวอย่างวัดหลวงที่เป็นวัดสำคัญ ที่มีพระพุทธรูปรอบพระเบ็ญจคด มีการบรรจุอัฐิไว้ที่ฐานพระพุทธรูปทุกวัด เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศนเทพวราราม จนถึงวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ส่วนใหญ่วัดหลวงเหล่านี้มีเจ้านายตระกูลสำคัญๆ ซึ่งน่าจะเป็นผู้อุปถัมภ์วัด ซึ่งเท่ากับเป็นการจงพระพุทธรูปองค์นั้นๆ เป็นพระพุทธรูปประจำตระกูลแทนเจดีย์ประจำตระกูล ซึ่งค่าเช่าที่มีราคาสูงมาก ตัวอย่างเช่น การเช่าฐานพระพุทธรูปรอบพระเบ็ญจคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีราคาตั้งแต่ ๗ หมื่น ถึง ๑ ล้านบาท แล้วแต่ตำแหน่ง หรือห้อง^{๒๘}

^{๒๗} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : มติชน , ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๑-๑๘๔.

^{๒๘} สัมภาษณ์, คุณมน สันติวิภาณนท์ (ผู้เช่าที่สำหรับบรรจุอัฐิของบรรพบุรุษ), ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒. และจากสัมภาษณ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, พฤษภาคม ๒๕๕๒.

ส่วนวัดทั่วไปที่ไม่ใช่วัดหลวง ถ้ามีพื้นที่ก็จะให้สร้างเจดีย์หรือให้นำเจดีย์สำเร็จรูปมาตั้งได้ แต่ถ้าไม่มีพื้นที่ก็จะบรรจุอัฐิไว้ที่ฐานพระพุทธรูป กำแพงวัด ทางวัดจะเป็นช่องๆ และให้เช่าพื้นที่ซึ่งถือเป็นรายได้ อย่างหนึ่ง เพื่อบำรุงพระพุทธศาสนา พบว่าเป็นที่นิยมอย่างมากในปัจจุบัน เมื่อมีผู้ประสงค์บรรจุอัฐิเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่จำกัด หลายวัดจึงต้องมีการขยายพื้นที่โดยการรื้อกำแพงและสร้างใหม่ ปรับขยายให้สูงและมีพื้นที่มากขึ้น มีการกำหนดช่องให้มากขึ้น อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการแก้ไขปรับเปลี่ยนรูปแบบโบราณสถาน

กรณีศึกษาผลกระทบต่อโบราณสถานจากธรรมเนียมการบรรจุอัฐิ สรุปได้ดังนี้คือ

การบรรจุอัฐิไว้ที่ฐานพระพุทธรูปในวัดหลวง (รูปที่ ๖๕) มีผลต่อการอนุรักษ์ คือ

วัดสำคัญในฐานะวัดหลวงส่วนใหญ่เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้สร้าง เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (รูปที่ ๖๖) มีคำถามตามมาว่าผู้ที่นำอัฐิไปบรรจุไว้ที่ฐานพระพุทธรูปที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นนั้นมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด เพราะเมื่อมีการบรรจุอัฐิประจำตระกูลไว้ที่ฐานพระพุทธรูป ก็เสมือนว่าพระพุทธรูปองค์นั้นเป็นสมบัติของตระกูลดังกล่าวไปด้วย

รูปที่ ๖๕ พระพุทธรูปประดิษฐานรอบพระระเบียงคด
แทนพระอดีตพุทธเจ้าที่ฐานจะมีการบรรจุอัฐิ
วัดสุทัศน์เทพวราราม

รูปที่ ๖๖ พระพุทธรูปรอบพระระเบียงคด
มีป้ายบรรจุอัฐิไว้ที่ผนังด้านหลังพระพุทธรูป
วัดเบญจมบพิตร

นอกจากนี้อาจมีเรื่องความไม่เหมาะสม ทำให้โบราณวัตถุสถานเสื่อมค่าและเกิดทัศนยะจุจาด ได้แก่ การแสดงความเป็นเจ้าของพระพุทธรูปประจำตระกูล และบางครั้งเกิดจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การจารึกชื่อและมีรูปผู้ตายประกอบอยู่ด้วย การนำสิ่งของมาตั้งเพื่อเป็นพุทธรูป การนำพวกมาลัยมาคล้องที่ป้ายชื่อ มีการนำที่แขวนแบบต่างๆ มาติด บางครั้งเป็นตัวการ์ตูน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่น่ามีความเหมาะสมนัก หรือมีการจัดงานอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย ณ ที่บรรจุอัฐิ จะมีการจัดงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย และมีงานเลี้ยง ตั้งโต๊ะอาหารที่ระเบียงคด ติดกับองค์พระพุทธรูป ซึ่งไม่มีความเหมาะสมอย่างมาก รวมทั้งระเบียงคดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มาชมความงามของวัดและพระพุทธรูปสมัยต่างๆ จึงไม่น่าใช้เป็นสถานที่จัดงานเลี้ยงที่มีการนำอาหารคาวหวานมาตั้งโต๊ะรับประทานร่วมกัน

๕.๓ การให้เช่าพื้นที่เป็นที่พักอาศัย ที่เช่า

ปัจจัยอย่างหนึ่งที่เข้าวัด โดยเฉพาะวัดในเขตกรุงเทพฯ คือ การใช้พื้นที่วัดเป็นที่พักอาศัยและเป็นที่จอดรถ วัดต่างๆ จะมีที่ดินของวัดที่ประกาศเป็นเขตธรณีสงฆ์ ลักษณะของที่ธรณีสงฆ์จะมีอยู่ประมาณ ๓ ประเภท คือ เขตพุทธาวาส ที่เป็นศาสนสถานสำหรับทำพิธีกรรมทางศาสนา เขตสังฆาวาส เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ หอไตร และที่ดินส่วนที่ ๓ คือ ที่ธรณีสงฆ์ทั่วไปที่เป็นที่ดินของวัดมาแต่เดิมหรือที่เกิดจากการบริจาค อาจอยู่ติดกับวัดหรืออยู่ที่หนึ่งที่ได้ก็ได้ ในที่นี้จะกล่าวถึงที่ธรณีสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานที่มีการใช้ประโยชน์ ซึ่งมีผลกระทบต่อความเป็นโบราณสถานหรือการทำให้โบราณสถานเสื่อมค่า ได้แก่ การให้เช่าพื้นที่ทำประโยชน์ด้านต่างๆ

ที่พบมากที่สุดและเป็นปัญหาระยะยาว คือ ที่ธรณีสงฆ์ที่มีการให้เช่าพื้นที่ทำอาคารที่พักอาศัยและให้คนทั่วไปเช่า ปรากฏอยู่หลายวัด เช่น วัดราชาธิวาส วัดเทพศิรินทราวาส วัดดุสิตาราม วัดกัลยาณมิตร วัดยานนาวา (รูปที่ ๖๗) เป็นต้น ส่วนหนึ่งของพื้นที่อาคารถ้ามีการแยกส่วนกันชัดเจน มีการออกแบบที่เหมาะสม ผู้ที่อยู่อาศัยไม่ได้สร้างทัศนยะจุจาดก็ไม่น่ามีปัญหาอะไร ก็จะมีบางส่วนที่อาจจะรบกวนความเป็นโบราณสถาน ทั้งเรื่องของมุมมอง และภาวะเรื่องเสียงที่รบกวนความสงบเงียบของความเป็นศาสนสถาน

รูปที่ ๒๗ วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

กรณี วัดยานนาวาที่มีกรณี ปัญหาฟ้องร้องจากผู้เช่าเดิม กล่าวคือ แต่เดิมชุมชนและตลาดหวังผลได้เช่าที่วัดยานนาวา เป็นที่พักอาศัยและทำกิจการค้าขาย โดยเช่าที่ดินของวัด เมื่อหมดสัญญาเช่าที่ ทางวัดต้องการใช้พื้นที่ของวัด จึงมีโครงการวัดเรือชุมชนทิ้งและสร้างเป็นที่พักอาศัยใหม่ เป็นคอนโดมิเนียม ๓ อาคาร แต่ละอาคารสูงประมาณ ๓๐ ชั้น ซึ่งในกรณีนี้ชุมชนที่อยู่อาศัยและกลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ มีการคัดค้านการรื้อ โดยอ้างความเป็นชุมชนดั้งเดิม แต่ทางวัดไม่

ยินยอม ในการนี้เป็นสิทธิ์ของทางวัดเพราะเป็นพื้นที่ธรณีสงฆ์

ปัจจุบันได้มีการสร้างเรียบร้อยแล้ว ในกรณีนี้การสร้างคอนโดมิเนียมบนพื้นที่ของวัดที่อยู่ส่วนริมแม่น้ำนั้นไม่มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าแต่เดิมตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างสำเภาที่วัดยานนาวานี้ขึ้น เพื่อต้องการให้คนรุ่นหลังได้เห็นเรือสำเภาแบบจีน จึงจำลองเรือเท่าของจริงและมีมุมมองที่เรืออยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ถ้ามีการสร้างคอนโดมิเนียม ๓ หลัง นอกจากจะบดบังโบราณสถานทำให้เกิดทัศนียภาพแล้ว ยังเท่ากับไปทำลายพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ อีกด้วย

๕.๔ สถานที่พักปฏิบัติธรรม สำหรับผู้แสวงบุญและนักท่องเที่ยว ในรูปธุรกิจโรงแรม

แต่เดิม ตามวัดต่างๆ มักมีศาลา ที่พักสำหรับผู้มาแสวงบุญในวันพระสำคัญ หรือในคราวมีเทศกาลงานบุญทางศาสนา ลักษณะเดียวกับในสมัยโบราณ เช่นงานเทศน์มหาชาติ เทศน์กรณกฐิน เป็นต้น ส่วนหนึ่งของวัดซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ก็จะเปิดให้เป็นที่พักสำหรับพุทธศาสนิกชน ซึ่งแต่เดิมก็จะบริจาคกันตามกำลังศรัทธา บางแห่งก็มีการระบุงราคาค่าบริการในลักษณะของการเช่าที่พัก โดยเฉพาะเมื่อท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ๆ เช่น เชียงใหม่ จึงทำให้มีการปรับปรุงรูปแบบของอาคาร ซึ่งแต่เดิมเป็นศาลาหรืออาคารห้องพักรวม เป็นรูปแบบของห้องพักรวม มีหลายวัดได้ทำในรูปแบบนี้ คล้ายกับเป็นรูปแบบของโรงแรมวัดสำหรับนักท่องเที่ยว จนมีชาวบ้านพากันฟ้องร้องวัดว่านำพื้นที่วัดมาทำเป็นโรงแรมนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งรูปแบบนี้ถือเป็นผู้พหุพาณิชยกรรมรูปแบบหนึ่งเช่นกัน

อีกส่วนหนึ่งคือเรื่องของการปฏิบัติธรรม การถือศีลและการปฏิบัติธรรม นับเป็นสิ่งที่ดีที่ส่วนหนึ่งทำให้คนมาปฏิบัติธรรม ถือศีล กินเจ โดยเฉพาะวัดที่พระอาจารย์สอนเรื่องกรรมฐาน ก็จะมีโครงการอบรม เกิดขึ้น

วัดเหล่านี้จึงได้มีการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมเกิดขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นโครงการที่ต้องการให้ผู้เจริญศรัทธาเข้าวัด โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายหรือตามกำลังศรัทธา แต่ส่วนหนึ่งก็มีค่าใช้จ่าย ดังนั้นจึงมีรูปแบบของที่พักอาศัยหรือการสร้างอาคารปฏิบัติธรรมที่ทันสมัยสำหรับผู้แสวงบุญ อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของพุทธพาณิชย์ที่แฝงอยู่ สอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจหรือองค์กรเอกชนที่สนับสนุนการไปปฏิบัติธรรมประจำปี โดยไม่คิดเป็นวันลา ถือเป็นประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ในกรณีนี้ส่วนหนึ่งและส่วนใหญ่น่าจะเป็นผลดี เพราะผู้ที่เลือกไปปฏิบัติธรรมเป็นหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ย่อมมีข้อมูลที่เหมาะสมและเลือกได้ทั้งรูปแบบและวิธีการ ส่วนเรื่องค่าใช้จ่ายก็ย่อมเป็นไปตามความเหมาะสมเพราะถือเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่วนรูปแบบของพุทธพาณิชย์ที่แบบแฝงก็มี เช่น การสร้างเป็นศูนย์ปฏิบัติทำสำหรับใช้เป็นที่พักนักท่องเที่ยว ก็มีเป็นจำนวนมาก

๕.๕ ผลประโยชน์ของวัดในรูปแบบอื่น

ในส่วนของการใช้พื้นที่วัดยังมีผลประโยชน์อีกหลายประการ โดยเฉพาะวัดในกรุงเทพฯ ที่อยู่ในย่านธุรกิจการค้า เช่น การเช่าพื้นที่จอดรถ ร้านค้า แผงพระเครื่อง

การเช่าพื้นที่จอดรถ

รูปที่ ๖๘ วัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพฯ
ใช้พื้นที่เป็นจอดรถติดกับโบสถ์สถาน

ส่วนที่เป็นปัญหาเรื่องพื้นที่วัดที่มีผลโดยตรงกับโบราณสถาน ได้แก่ การใช้พื้นที่อย่างไม่เหมาะสม เช่น ใช้เป็นลานจอดรถและเก็บค่าจอดรถ บางแห่งให้เช่าเป็นที่จอดรถถาวร หรือมีการจับจองเป็นที่จอดรถส่วนบุคคล เช่น วัดที่อยู่ในย่านการค้าสำคัญ โดยเฉพาะวัดขนาดใหญ่ในกรุงเทพฯ เช่น วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดในย่านเยาวราช หรือพานุรัตน์ เช่น วัดจักรวรรดิราชาวาส (รูปที่ ๖๘) ในปัจจุบันใช้เป็นสถานที่จอดรถ ทั้งสำหรับคนที่มาเข้าวัดและสำหรับบุคคลทั่วไปโดย สำหรับวัดที่มี

โบราณสถานและเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งดูแล้วไม่เหมาะสมนัก

พื้นที่วัดที่ควรจะเป็นพื้นที่โล่ง ร่มรื่นอันควรแก่การเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เหมาะแก่การเข้ามาแสวงหาความสงบ มาไหว้พระ หรือมาพักผ่อน เพื่อหลีกเลี่ยงจากภาวะมลพิษที่อยู่รอบนอก การจัดให้มีที่จอดรถจึงเป็น

การทำลายบรรยากาศของความเป็นวัดให้หมดไป ภาวะของฝุ่นควันรถจะทำลายสภาพแวดล้อม มีผลต่อโบราณสถาน และงานศิลปกรรมอื่นๆ เพราะงานศิลปกรรมของวัดส่วนใหญ่เป็นงานลงรักปิดทอง โดยเฉพาะงานจิตรกรรมฝาผนังจะได้รับผลกระทบอย่างมากที่สุด สิ่งที่ควรคำนึงถึงก็คือ เงินที่ได้จากค่าเช่าที่เข้าสู่ระบบการใช้จ่ายของวัดก็ส่วน และได้กลับมาบูรณปฏิสังขรณ์วัดหรือไม่ ที่สำคัญคื้มูลค่ากับส่วนที่ทำให้ความเป็นศาสนสถานเสื่อมค่าไปหรือไม่ อย่างไร

๕.๖ ธุรกิจแผงพระพิมพ์พระเครื่องและเครื่องรางของขลัง

รายได้ของวัดอีกส่วนหนึ่ง คือ การเปิดแผงพระพิมพ์ พระเครื่องและเครื่องรางของขลัง ซึ่งมีอยู่ทั่วไป มีการทำแผงให้เช่าพระหรือการให้พ่อค้าโบราณวัดตุมมาเปิดร้านในเขตวัด หรือ ส่วนใดส่วนหนึ่งของโบสถ์ วิหาร โดยเฉพาะวัดที่มีวัดตุมมุงคที่มีชื่อเสียง เช่น วัดพุทธโสธรวราราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก วัดราชนั้ดดาราม (รูปที่ ๖๙) บางวัดมีกลุ่มบุคคลที่มาแสวงหาผลประโยชน์โดยคุมกิจการเอง โดยความเห็นชอบของกรรมการวัด โดยมีการจ่ายเงินรายเดือนให้กับทางวัดในรูปของศูนย์กลางหรือศูนย์ส่งพระเครื่องก็มี

รูปที่ ๖๙ แผงพระเครื่อง วัดราชนั้ดดาราม กรุงเทพฯ

นอกจากนี้ระบบการสร้างพระบูชา พระพิมพ์ พระเครื่อง พระเกจิอาจารย์ มีระบบการสร้างในเชิงพุทธพาณิชย์สูงมาก เกิดมีขบวนการในรูปของบริษัท มีการลงทุนสร้าง บุคคลกลุ่มนี้มีการทำธุรกิจด้านพระเครื่องที่สำคัญระดับประเทศ มีการสร้างพระพิมพ์ พระเครื่องรุ่นต่างๆ พิธีการปลุกเสก มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในรูปแบบสื่อต่างๆ ครอบวงจร เช่น พระกริ่ง

วัดสุทัศน์ ได้สร้างพระพิมพ์รุ่นหนึ่งซึ่งใช้ตราพระบรมราชสัญลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดินโดยไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต จึงมีการฟ้องร้องต่อศาล ถือว่ามีความผิด หรือมีเกจิอาจารย์ชื่อดังที่สร้างขึ้นเอง หรือพวกเขียนพระนักโหราศาสตร์ชื่อดังรับจ้างสร้างข่าวและโปรโมชัน เช่นการสร้างพระนวกิฏซึ่งถ้าใครบูชาแล้วจะร่ำรวย เป็นต้น

ตลาดเช่าพระเครื่อง พระพิมพ์และพระบูชาที่สำคัญและใหญ่มากและเป็นที่ยู้จักกันทั่วประเทศ ทั้งให้เช่าตรงและจัดส่งไปทั่วภูมิภาค คือ ทำพระจันทร์ และตลาดพระเครื่องวัดราชนั้ดดาราม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ

วัด คือ วัดราชนัลดารามถือเป็นแหล่งพระเครื่องที่ใหญ่มากแหล่งหนึ่ง เป็นธุรกิจซึ่งทำรายได้อย่างมหาศาล ทั้งเป็นแหล่งผลิต ให้เช่าปลี๊ก และจัดจำหน่าย ถือเป็นพุทธพาณิชย์เต็มรูปแบบ

จากข้อมูลดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า มีขบวนการทำธุรกิจเชิงพุทธพาณิชย์อยู่ตามวัดต่างๆ ที่เป็นวัดสำคัญ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นแหล่งที่มีผู้มีจิตศรัทธาเป็นจำนวนมาก ดังที่เกิดเป็นกระบวนการของผู้เข้ามาจัดสรรผลประโยชน์ให้กับทางวัด ในลักษณะของการประมูลเพื่อจัดการธุรกิจด้านนี้ โดยมีข้อตกลงแบ่งผลประโยชน์ให้กับทางวัดเป็นสำคัญ

มีข้อสังเกตว่าปัญหาเรื่องการจัดการพื้นที่เรื่องค่าเช่าที่ของวัดนี้ น่าจะเป็นปัญหาหลักที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จะต้องเร่งเข้ามาดูแลจัดการ เพราะเป็นรายได้มหาศาลที่เข้าวัด ในรูปแบบต่างๆ เช่น มูลนิธิ เรื่องของดอกผลที่เงินบริจาคเหล่านี้ไม่ต้องเสียภาษี รวมทั้งผู้บริจาคสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้อีกด้วย จึงมีการจัดสรรผลประโยชน์กันและมีส่วนในขบวนการรับเงินบริจาค ซึ่งมีการจัดทำบัญชีอันเป็นเท็จขึ้น ซึ่งเป็นคดีความกันยังไม่จบสิ้นจนถึงทุกวันนี้ หรือแม้แต่กรณีที่ดินบางมูลนินชิของวัด ก็เคยมีปัญหาเรื่องขบวนการเช่าที่ดินด้วยเช่นกัน แม้แต่วัดหนึ่งในเมืองพิษณุโลกที่มีผลประโยชน์เข้าวัด ดังเช่นท่านเจ้าอาวาสรูปหนึ่งมีที่ดินเป็นส่วนตัวเกือบ ๑,๐๐๐ ไร่ หรือกรณีการนำที่ธรณีสงฆ์ไปขายให้กับนักการเมืองเพื่อทำสนามกอล์ฟ ซึ่งเป็นคดีความมาจนถึงทุกวันนี้

๕.๗ การสร้างรูปเคารพในศาสนาและลัทธิอื่น

นอกเหนือจากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ พระเกจิอาจารย์ ที่มีขนาดใหญ่ สร้างเป็นลักษณะของอุทยานแล้ว สิ่งก็ตามมาคือ การสร้างรูปเคารพในลัทธิอื่น หรือศาสนาอื่นๆ เช่น พระโพธิสัตว์กวนอิม (เจ้าแม่กวนอิม) พระพิฆเนศ ทั้งที่สร้างขนาดใหญ่มาก ตามวัดต่างๆ และสร้างขึ้นเป็นเขตเอกเทศต่างหาก

ส่วนหนึ่งรูปเคารพในศาสนาหรือลัทธิอื่นๆ นั้น มีการสร้างและนำมาถวาย เช่น รูปพระโพธิสัตว์กวนอิม พระพิฆเนศ พระพรหม เป็นต้น

พระพิฆเนศที่ใหญ่ที่สุดในโลก พบว่าในปัจจุบันมีอยู่ ๓ แห่ง ในจังหวัดฉะเชิงเทราทั้งหมด ได้แก่ วัดสมานรัตนาราม อำเภอบางคล้า วัดโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอุทยานพระพิฆเนศคลองเขื่อน อำเภอกองเขื่อน ซึ่งทั้งสามวัด ทำเป็นประติมากรรมพระพิฆเนศขนาดใหญ่มากกลางแจ้ง โดยทำปางที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีอีกหลายแห่งที่มีขนาดรองลงมา เช่น ที่อุทยานพระพิฆเนศ อำเภอมือง จังหวัดนครนายก เป็นต้น

รูปที่ ๗๐ พระพิฆเนศ วัดสมานรัตนาราม จ. ฉะเชิงเทรา
ที่มา: travel around Thailand

พระพิฆเนศองค์ที่มีผู้ศรัทธาและมีคนมากกราบไหว้ของพระมากที่สุด จากสถิติผู้มาสักการะน่าจะได้แก่ วัดสมานรัตนาราม (รูปที่ ๗๐) ที่มีคนศรัทธามากอาจเนื่องมาจากปางที่เลือกมาเป็นปางแห่งความสุข นอกจากนี้ยังมีพระพิฆเนศปางต่างๆ อีก ๓๒ ปาง ให้คนได้กราบไหว้บูชา ความสำคัญของพระพิฆเนศคือเป็นเทพในศาสนาฮินดู เป็นเทพแห่งศิลปวิทยาการ ไครบุชาภักจะประสบความสำเร็จในอาชีพการงานโดยเฉพาะด้านศิลปะและการแสดง จึงทำให้คนมาบูชาขอพรกันเป็นจำนวนมาก

และมีเคล็ดที่สำคัญของวัดนี้ คือ มีการกระซิบที่หูของหนู ซึ่งเป็นพาหนะของพระพิฆเนศ ให้นำข้อความที่ผู้ขอพรไปบอกพระพิฆเนศ และมีตู้บริจาค เป็นสินบนให้กับหนู ใครอยากได้พรตามที่ขอก็ต้องให้สินบนหนูให้มากตาม จุดนี้เองที่เป็นรายได้เข้าวัด รวมทั้งรายได้จากดอกไม้ ธูปเทียน พวงมาลัย ขนม ที่ต้องซื้อถวายพระพิฆเนศ และการให้เช่าบูชาพระพิฆเนศ เคยมีการเก็บตัวอย่าง รายได้ต่อวัน ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท หรือถ้าช่วงเทศกาลจะประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ บาท ด้วยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดที่เป็นทางผ่านของผู้ที่เดินทางไปไหว้หลวงพ่อโสธร และไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก จึงทำให้ช่วงเทศกาลงานบุญ มีผู้คนหลั่งไหลกันไปไหว้พระขอพรกันเป็นจำนวนมาก

ซึ่งข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับรายได้ของทางวัด รวมแล้วประมาณ เดือนละ ๑๐ ล้านบาท ทางวัดได้บริจาคเงินส่วนหนึ่งให้กับทางโรงเรียนที่ขาดแคลน เดือนละ ๑ ล้านบาท

สำหรับเจ้าแม่กวนอิมนั้น ส่วนหนึ่งสร้างขึ้นในวัดมหายาน ซึ่งก็เป็นรูปเคารพตามความเชื่อของมหายาน คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร แต่ปัจจุบันกลับมีการสร้างและนำมาถวายวัดในพุทธศาสนาแบบเถรวาท ส่วนหนึ่งสร้างเป็นรูปเคารพกลางแจ้งในสถานที่ที่ไม่ใช่วัดแต่ประการใด ในลักษณะเดียวกับพุทธอุทยาน เช่น ที่สะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี หรือที่วัดสมานรัตนารามก็มีการสร้างประติมากรรมเจ้าแม่กวนอิมอยู่กลางแจ้งด้วยเช่นกัน เป็นต้น

วิเคราะห์ความถูกต้องและความเหมาะสมของการสร้างรูปเคารพในศาสนาและลัทธิอื่นๆ ที่อยู่ในพุทธสถาน เช่น รูปเจ้าแม่กวนอิม หากกล่าวว่าเป็นรูปเคารพในพุทธศาสนาด้วยกันก็ไม่ผิดแปลกประการใด แต่วัดที่เป็นพุทธสถานในศาสนาพุทธเถรวาท ไม่มีความเชื่อหรือการสร้างรูปเคารพที่เป็นพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะเจ้า

แม่กวณนิม เพราะเป็นเรื่องของมหายานที่มาจากจีน ดังนั้นการสร้างอยู่ในวัด หรือบางแห่งนำมาตั้งในพระอุโบสถ ยิ่งไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม

สำหรับรูปเคารพพระพิฆเนศ ที่สร้างขึ้นในวัดนับว่าไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องของศาสนาฮินดู ไม่ใช่พุทธศาสนา แต่การที่มีผู้บูชาพระพิฆเนศนั้นไม่ใช่สิ่งที่ผิด เพราะเป็นเรื่องของคนที่บูชาแล้วประสบผลสำเร็จ มีความสุข แต่ก็ไม่ควรอยู่ในพุทธสถาน ถือเป็นเรื่องของพุทธพาดิษย์อย่างแท้จริง

ปัจจุบันจึงมีกระแสการนำรูปเคารพนอกศาสนามาสร้างในวัดเป็นจำนวนมาก ทั้งเรื่องพระเกจิอาจารย์ มารวมไว้ที่เดียวกันให้คนบูชา ทั้งเทพต่างๆ ในศาสนาฮินดู พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระพิฆเนศ พระอินทร์ เจ้าแม่กวณนิม เป็นต้น เช่น วัดโลกโมฬีที่เชียงใหม่ ก็มีรูปเคารพเหล่านี้อยู่ด้วย จึงเห็นว่าไม่ถูกต้อง และเหมาะสม ถือเป็น การสร้างศรัทธาที่ไม่ถูกต้อง เป็นการหารายได้เข้าวัด

นอกจากนี้ยังมีการบูชาศาสตร์ด้านมืด เช่น พระราหู ชูชก ก็มี สำหรับพระราหูที่มีผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมาก คือ วัดศิระชะทอง นครปฐม ความเชื่อเรื่องราหูเป็นความเชื่อดั้งเดิม คือเมื่อเกิดเหตุด้านเคราะห์ร้าย ภัยอันตรายต่างๆ ภัยมืด เช่น คนเจ็บไข้ได้ป่วย โรคระบาด เชื่อว่าเป็นภูตผีปีศาจ จึงต้องบูชาพระราหู เป็นต้น ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นบ้าน ไม่สมควรมาอยู่ในวัด เมื่อมีการสร้างสรรพคุณ???เกิดขึ้นส่วนหนึ่งก็มีผู้ศรัทธา ไปบูชาเป็นจำนวนมาก สิ่งนี้ขัดกับหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา มีช่วงหนึ่งที่มหาเถรสมาคมมีการประกาศไม่ให้มีรูปเคารพหรือการกระทำพิธีกรรมอื่นใดที่นอกเหนือจากศาสนา เช่น รูปเคารพนอกศาสนา หรือ การปลุกเสกเลขยันต์ ต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะเป็นเรื่องความเชื่อ ศรัทธาของคน และมหาเถรสมาคมก็ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่จะดำเนินการตรวจสอบได้ ปัจจุบันจึงยังมีการไปบูชาพระคเณศ บูชาพระราหู เหมือนเดิม

วิเคราะห์ปัญหาในด้านการอนุรักษ์และการพัฒนา

๖. บทวิเคราะห์สรุป พุทธพาดิษย์กับผลกระทบทางศาสนา วัฒนธรรม การอนุรักษ์และการท่องเที่ยว

วัด เชิงพุทธพาดิษย์ มีผลกระทบทางด้าน การอนุรักษ์และการพัฒนา มรดกวัฒนธรรมของชาติและการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

๖.๑ ปัญหาด้านการอนุรักษ์และการพัฒนา

พุทธพาดิษย์นั้นเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี กรณีที่ ๑ เป็นหลักใหญ่มาจากการใช้ความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ เช่น การสร้างพิธีกรรมทางศาสนารูปแบบต่างๆ กรณีที่ ๒

มาจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กรณีที่ ๓ คือทั้งเรื่องของความศรัทธาและการท่องเที่ยว ในที่นี้จะขอวิเคราะห์เฉพาะกรณีที่ ๒ และที่ ๓ ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน

วัดที่มีต้นทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่วัดที่มีประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานอันทรงคุณค่า สวยงาม มีพระพุทธรูปเก่าแก่ ศักดิ์สิทธิ์ วัดเหล่านี้จึงมีทั้งสาธุชนที่มาทำบุญ เข้าวัดกราบไหว้พระขอพร ตามแบบแผนประเพณีเป็นจำนวนมาก และส่วนหนึ่งจึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพราะใครมาเข้าวัด ได้ทั้งการทำบุญและการเที่ยวชมความงามของงานศิลปกรรม หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวต่างชาติด้วยเช่นกัน ส่วนนี้เองที่เป็นรายได้เข้าวัด ซึ่งมีทั้งเงินทำบุญและเงินบริจาค บางวัดก็มีการเก็บค่าเข้าชม เหล่านี้จึงกลายมาเป็นรายได้พัฒนาไปสู่พุทธพาณิชย์ในเวลาต่อมา

ในส่วนที่ดี คือ วัดมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะวัดเอง ยิ่งเป็นวัดใหญ่ ก็ต้องมีรายจ่ายในการทำนุบำรุงรักษา มาก

ส่วนผลเสียที่ตามมาหลายประการ เช่น ผลกระทบทางกายภาพ ซึ่งถือเป็นเรื่องปรกติเมื่อมีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากย่อมมีผลต่อการเสื่อมสภาพของศาสนสถาน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนมาก เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม ที่มีนักท่องเที่ยวเข้าชมต่อวันเป็นแสนคน ในขณะที่งานศิลปกรรมซึ่งเป็นแบบแผนประเพณีไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นงานประณีตศิลป์ ค่อนข้างจะบอบบางต่อสิ่งแวดล้อม เช่น กระเบื้องเคลือบ งานลงรักปิดทอง ลายรดน้ำ หรือวัดอรุณที่มีการอนุญาตให้ขึ้นไปบนเจดีย์ได้นั้นก็ถือเป็นการรบกวนต่อโบราณสถานอย่างมากเพราะไม่ได้ออกแบบมารองรับน้ำหนักคนได้จำนวนมากขนาดนั้น

ผลกระทบที่ตามมาอย่างมากต่อความเป็นศาสนสถานและโบราณสถาน คือ เรื่องการจัดการสภาพแวดล้อม การตั้งร้านค้า ห้างน้ำ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อโบราณสถานเป็นอย่างมาก และที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ กระบวนการจัดการรายได้ ซึ่งไม่มีการตรวจสอบบัญชีทรัพย์สินวัด จนอาจเป็นช่องว่างที่เกิดการจัดการที่ไม่โปร่งใสได้ รายได้เข้าวัดในแต่ละวันส่วนหนึ่งเป็นเงินที่เกิดจากการบริจาคด้วยความศรัทธา ไม่มีหลักฐานการบริจาค การบริหารจัดการอยู่ในรูปของคณะกรรมการวัด กรรมการมูลนิธิ ที่ไม่มีการตรวจสอบบัญชีหรือถ้ามีก็ไม่สามารถตรวจสอบได้ทั้งหมด เพราะไม่มีหลักฐานที่มาที่ไปของเงิน และจำนวนเงินนั้นไม่ใช่จำนวนน้อย เช่น ตัวอย่างบางวัดที่มีคนเข้าชมจำนวนมากต่อวัน เป็นหลักแสนถึงสองแสนบาท บางวัดมีเงินส่วนนี้เป็นพันล้าน นับว่าเป็นที่มาของพุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง นอกจากในเรื่องของเงินเข้าวัดแล้วยังมีกระบวนการจัดการเงินนำมาหมุนเวียนในเรื่องของสิ่งปลูกสร้าง ก็จะมีกระบวนการใช้เงินอีกส่วนหนึ่งอีกด้วย

ในส่วนที่พัฒนาเป็นพุทธพาณิชย์ คือ เรื่องของผู้ที่แสวงหาผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทั้งที่ดำเนินการโดยวัดเอง คณะกรรมการวัด หรือให้เอกชนมาประมูลรับเหมาดำเนินการ การมีร้านค้าของที่ระลึก แผงพระพิมพ์พระเครื่อง ร้านขายดอกไม้รูปเทียน รวมทั้งเรื่องของการทำเป็นที่จอดรถเก็บค่าเช่า ทั้งหมดจึง

กลายเป็นพุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง วัดที่มีรายได้สูงสุดจากการนี้ เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม ทั้งสองวัดนี้มีการเก็บค่าเข้าชมวัดด้วย วัดอื่นๆ ที่ทำรายได้จากการให้เช่าร้านค้า และเครื่องพุทธรูป เช่น วัดโสธรวราราม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหลายวัดที่มีต้นทุนทางวัฒนธรรมอยู่แล้วแต่มีผู้เข้าวัดและนักท่องเที่ยวไม่มากนัก ก็มีการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงวัดเพื่อการท่องเที่ยวก็มาก หรือขาดระบบการจัดการทางวัฒนธรรมที่ดี หรือบางวัดมีความพยายามที่จะรี้อ ทำลายหรือไม่ทำนุบำรุงรักษา ปล่อยให้ทรุดโทรมเพื่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ที่คิดว่าทันสมัยกว่า มีการสร้างของใหม่ หรืออาจสร้างทับของเดิมหรือบดบังของเดิม เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หลายวัดให้ความสำคัญกับรายได้มากกว่าการทำนุบำรุงรักษา เช่น การปล่อยให้ร้านค้าขาย และขาดการจัดการระบบที่ดี อันเป็นภาพลักษณ์ที่ไม่เหมาะสมทางวัฒนธรรม และก็จะเป็ผลเสียหายอย่างมากต่อมรดกวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัดที่ยังใช้งานอยู่ มีผลกระทบอย่างมากต่อเรื่องของการอนุรักษ์ วัดที่มีมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าจึงเป็นที่มาของการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งก็ต้องดูแลรักษาและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไป

เมื่อมีการท่องเที่ยว มีการใช้พื้นที่ ก็ต้องมีผลกระทบต่อการเสื่อมสภาพ เพราะฉะนั้น วัด ก็ต้องนำงบประมาณที่ได้จากการท่องเที่ยวนี้ไปทำนุบำรุงรักษา ถาวรวัตถุเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไป สิ่งสำคัญส่วนหนึ่ง คือต้องพยายามรักษารูปแบบของงานศิลปกรรม แนวคิด คติการสร้าง หมายถึงองค์ประกอบของความเป็นวัดให้คงอยู่ตามแนวความคิดดั้งเดิมให้มากที่สุด หรือการอนุรักษ์ก็ต้องให้มีลักษณะดั้งเดิมให้มากที่สุดด้วย จึงจะนำมาซึ่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมตลอดไป

ปัญหาสำคัญของการอนุรักษ์และพัฒนาวัดที่เป็นโบราณสถาน เป็นศาสนสถานและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ หน่วยงานหลักที่ดูแลโดยตรง ๒ หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งถือเป็นผู้ดูแลวัดโดยตรง คือ วัดที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งมักอ้างความชอบธรรมในการเป็นเจ้าของวัด แต่อย่างไรก็ตามถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ จะอยู่ในความดูแลโดยตรงของกรมศิลปากร เพราะเป็นผู้รักษากฎหมายคือการดูแล โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่เป็นสมบัติของชาติ

ในส่วนของการพัฒนาซึ่งกระทำได้และควรกระทำ คือ วัดที่มีทรัพยากร มรดกวัฒนธรรมทางการท่องเที่ยว สามารถดำเนินการปรับปรุง ศาสนสถานเพื่อให้เกิดความเหมาะสมให้เป็นสถานที่อันน่ารื่นรมย์ เหมาะกับการปฏิบัติธรรม หรือหากเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนสถานที่มีสภาพแวดล้อมร่มรื่น สงบ ร่มเย็น

ในกลุ่มวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้วที่มีผู้คนมาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม ซึ่งเป็นวัดเก่า มีการออกแบบแนวคิดคติการสร้างอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เพราะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาวัดในกลุ่มนี้ แทบไม่ต้องทำอะไรเพิ่มเติมเลย เพียงแต่คอยดูแลรักษา บูรณะซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม ทำความสะอาดบริเวณวัดให้เรียบร้อย มีการจัดการนักท่องเที่ยว ระบบร้านค้า ห้างน้ำให้สะอาด เหมาะสมกับสถานที่ ควรระวังไม่ให้มีการก่อสร้างสิ่งแปลกปลอมเพิ่มเติมขึ้น เพราะมีหลายวัดที่ต้องการอาคารเก่าทิ้งเพื่อสร้างใหม่ เหล่านี้เป็นการทำลายแนวคิดในการออกแบบดั้งเดิม

ส่วนที่จะพัฒนาสำหรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทวัดที่ยังมีปัญหามาก ในบ้านเราคือ เรื่องความมีระเบียบและความสะอาด รวมทั้งการรักษาบรรยากาศของความเป็นศาสนสถานอันสงบร่มรื่น ถ้าเปรียบเทียบกับ วัดหรือศาลเจ้าในญี่ปุ่น จะพบว่า แม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก สิ่งสำคัญของวัดในญี่ปุ่น คือ การรักษาความเป็นวัดไว้ให้มากที่สุด เช่น พวกศาลเจ้าที่ยังรักษารูปแบบดั้งเดิม กรรรมวิธีเดิม วัสดุดั้งเดิมไว้มากที่สุด สภาพบริเวณที่เป็นสวนเซน ต้นไม้ รวมทั้งบรรยากาศดั้งเดิม สิ่งนี้เองควรนำมาเป็นตัวอย่างสำหรับวัดไทย ซึ่งถูกรบกวนด้านบรรยากาศ สิ่งที่ควรจะพัฒนาได้ คือ เรื่องของการจัดระเบียบวัด การสร้างบรรยากาศให้วัดกลับมาเป็นวัดแบบดั้งเดิม ที่เหมาะแก่การเจริญศึล เจริญธรรม แม้ว่ามีนักท่องเที่ยวเข้าชมก็ต้องอยู่ในบรรยากาศนี้ด้วย ทั้งนี้จึงขึ้นอยู่กับระบบของการจัดการ ซึ่งก็ไม่มีหน่วยงานหรือองค์กรใดที่สามารถดำเนินการได้ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติซึ่งมีหน้าที่และมีระเบียบโดยตรงก็ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้

๖.๒ การนำไปสู่พุทธพาณิชย์

ในส่วนที่นำวัดเข้าสู่กระบวนการพุทธพาณิชย์ นั้นมีที่มาจากระบบความคิดที่พัฒนามาจากความเชื่อความศรัทธาดั้งเดิมทางศาสนา พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อที่ว่าต้องทำบุญ สร้างบุญกุศล สะสมบุญไว้เพื่อเกิดชาติหน้าจะได้ดีขึ้นกว่าเดิมและเมื่อทำบุญไปหลายพระชาติก็จะไปบังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ จะได้ไปอยู่ในยุคพระศรีอาริย์ และสุดท้าย คือ ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ การทำบุญยังเป็นเรื่องของการทำงานบำรุงรักษาศาสนสถานเพื่อเป็นการสืบพระศาสนาให้คงอยู่ต่อไป ความเชื่อดั้งเดิม คือ ทำบุญตามกำลังศรัทธา จากเรื่องความเชื่อลักษณะนี้เอง ต่อมาได้พัฒนามาเป็นการทำบุญกุศลมากขึ้น การแข่งขันการสร้างบุญกุศล หรือส่วนหนึ่งของวัดที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น จะมีการทำบุญมากขึ้น เพื่อสร้างสมบุญบารมีให้ผสมผสานกับเรื่องการบนบานศาลกล่าว การขอพร ทำให้มีการสร้างกุศล ด้วยการทำบุญมากขึ้นคราวละมากๆ ดังที่กล่าวว่ายิ่งมีพระพุทธรูปสำคัญ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีพระสงฆ์ หรือพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงก็จะมีการทำบุญกันคราวละมากๆ จุดนี้เองที่กลายมาเป็นพุทธพาณิชย์ คือ การใช้พลังศรัทธาเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ มีการสร้างพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การห่มผ้าพระพุทธรูป เจดีย์ มีการปิดทอง เสี่ยงเซียมซี การสะเดาะเคราะห์ ปล่อยนก ปล่อยปลา มีตู้บริจาคมากขึ้น มีแผงให้เช่าวัตถุมงคล

ต่อจากนั้นจึงเป็นที่มาของการสร้าง พระโต เจดีย์ใหญ่ พระเกจิอาจารย์ ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งภายในวัดและนอกวัด หลายวัด พยายามหาจุดที่เป็นจุดขายของวัด และพัฒนาต่อไปเป็นนอกวัด รวมทั้งนำรูปเคารพนอกเหนือศาสนาพุทธมาสร้างก็มี อันกลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและพุทธพาณิชย์อย่างแท้จริง

๖.๓ แสดงถึงการอนุรักษ์และพัฒนาที่สร้างสรรค์บทบาทวัดใหม่ๆ

ผลต่อศรัทธาความเชื่อทางศาสนา

เรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาย่อมปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ต้องปรับให้เข้ากับยุคสมัย รูปแบบของพิธีกรรมก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามสังคมที่ปรับเปลี่ยน พระและวัดก็ต้องปรับรูปแบบไปตามกระแสสังคม ในส่วนของศรัทธาความเชื่อของผู้ที่มีความศรัทธาในศาสนา ในหลักธรรมคำสั่งสอนก็ยังคงอยู่ ไม่ว่าจะรูปแบบและพิธีกรรมจะเปลี่ยนไปอย่างไร ผู้ที่มีความเชื่อในหลักธรรมย่อมยังคงอยู่

ส่วนของคนรุ่นใหม่ สังคมรุ่นใหม่ ส่วนหนึ่งไม่เข้าวัด ไม่เข้าหาพระพุทธศาสนาแล้ว เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งล้าสมัย ตนเองอาจจะสามารถตัดสินใจในความเชื่อ ความคิดของตนเองได้ดีกว่าหลักธรรมทางศาสนา คือ กลุ่มที่ไม่มีศาสนา ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ยังเข้าวัดอยู่ ก็ยังมีอยู่อาจแยกเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่ยังคงมีความเชื่อ ความศรัทธาอยู่บ้าง กับกลุ่มที่อาจไม่มีความเชื่อมากนักแต่เข้าวัดเพื่อทำตามประเพณีหรือการรักษาประเพณี เป็นต้น ส่วนหนึ่งของรูปแบบวัดกับพุทธพาณิชย์ เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้ทันสมัยขึ้น การสร้างศรัทธาที่แปลกใหม่ พิธีกรรมที่แปลกใหม่ เช่น การถวายผ้าพระพุทธรูป การสะเดาะเคราะห์ การแก้บน ดูหมอ ขอหวย สิ่งเหล่านี้ส่วนหนึ่งทำให้คนรุ่นใหม่กลับมาเข้าวัดก็มี หรือรูปแบบของการปฏิบัติธรรม ที่ทำเป็นเรื่องราวในลักษณะของการอบรม สัมมนา ก็ทำให้ข้าราชการ พนักงาน ได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งมาเข้าถึงพระพุทธศาสนา แทนการไปท่องเที่ยวพักผ่อนรูปแบบอื่น

ในส่วนของผลเสีย คือเรื่องของการแอบแฝงเพื่อหาผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลที่เห็นช่องทาง และทำเป็นรูปของธุรกิจ หรือรูปแบบของการจัดการของสำนักงานพุทธศาสนามากกว่าในเรื่องของ รายได้ เงินทำบุญที่ยังไม่มีขบวนการตรวจสอบ หรือยังไม่มีระบบการตรวจสอบบัญชีของวัด แม้ว่าจะมีระเบียบสงฆ์เรื่องรายได้ของวัดต่างๆ ต้องมีบัญชีแสดงทรัพย์สิน ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ รายได้ที่เป็นเงินทำบุญบำรุงวัด แต่ในทางปฏิบัติไม่มีการดำเนินการชัดเจน เพราะถือเป็นรายได้จากเงินบริจาค การตรวจสอบทำได้ยาก และไม่มีหน่วยงานตรวจสอบบัญชี เพราะฉะนั้น วัดรายงานมาอย่างไร ก็เป็นไปตามนั้นและส่วนใหญ่ก็ไม่ได้รายงานตามความเป็นจริง หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง คือ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ส่วนหนึ่งยังมีเรื่องของผลประโยชน์ทับซ้อนเกิดขึ้น เช่น วัดออกไปรับรองการบริจาคที่เกินความเป็นจริง จึง

กลายเป็นเรื่องของการสร้างหลักฐานเท็จในการออกไปอนุโมทนาบัตร มากกว่าการทำบุญจริง เพื่อการลดหย่อนภาษี หรือกรณีอื่นๆ รวมทั้งเรื่องการฟอกเงินหรือเงินทอนวัด อันมีที่มาจากสาเหตุที่ไม่มีการตรวจสอบบัญชีการเข้าออกของรายได้ที่ชัดเจนของวัด เป็นต้น

ผลกระทบต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

วัดเชิงพุทธพาณิชย์ มีผลต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างมาก ถือเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้น

ส่วนที่เป็นผลดี คือมีนักท่องเที่ยวเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สำหรับชาวไทย มีกลุ่มคนรุ่นใหม่เข้าวัดมากขึ้น นอกเหนือจากผู้ที่มิจิตศรัทธา ทำบุญเข้าวัดตามปรกติ อยู่แล้ว กลุ่มคนที่มาเข้าวัดกลุ่มใหม่ มีทั้งในลักษณะของการท่องเที่ยวและการแสวงบุญ หมายถึงการได้กำไรสองต่อ สาเหตุมาจากกระแสการท่องเที่ยวที่ต้องห้ามพลาด สอดคล้องกับจุดขายของวัดแต่ละวัด เช่น การไหว้พระ ๙ วัด การไหว้พระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในโลก การขอพรพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เช่น หลวงพ่อโสธร พระพุทธชินราช การไหว้พระพิฆเนศ ไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ที่มีปาฏิหาริย์ หรือมีจุดเช็คอิน (check in) เป็นต้น ส่วนที่เป็นผลดี คือ อย่างน้อยคนรุ่นใหม่หรือนักท่องเที่ยวก็ได้มีการเข้าวัดซึ่งย่อมดีกว่าการไปเที่ยว เพื่อความสนุกสนาน บันเทิงอย่างเดียว

ผลเสีย ก็คือ เป็นเรื่องของการสร้างศรัทธา หรือในรูปของพุทธพาณิชย์มากเกินไป ขาดระบบการจัดการที่ดี เพราะหลายแห่งที่เป็นวัด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่มี การควบคุม ทำให้เกิดขบวนการหาผลประโยชน์ เช่น การสร้างความเชื่อความศรัทธาที่ผิด การเก็บค่าเช่าที่ ค่าจอดรถ ค่าเช่าร้านค้า หรือทางวัดเปิดเป็นศูนย์การค้าขายของที่ระลึก เครื่องบูชา หรืออาจเป็นในรูปของผู้ประมุขรับเหมาจัดการผลประโยชน์วัด ส่วนเรื่องรายได้ไม่สามารถควบคุมได้

เหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งของความเสื่อมของพุทธศาสนาในประเทศไทย มากกว่าความเจริญทางด้านศรัทธา

ข้อเสนอแนะสร้างสรรค์

แนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสม คือ ต้องยอมรับว่า วัดที่มีความสำคัญที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้นต้องมีเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นแหล่งบันดาลใจสำคัญของการมายังวัดนั้นๆ มีงานศิลปกรรมที่สำคัญ ศาสนสถานที่มีวัดถุนี่ก็ย่อมต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เหมือนกันทั่วโลก และปฏิเสธไม่ได้ว่าต้องมีรายได้ อันเกิดจากมรดกวัฒนธรรมนี้ เป็นสิ่งที่ดี คือ มีผู้คนมาเข้าวัดมากขึ้น ทั้งที่มาด้วยความศรัทธาและมาเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือทั้งสองประการ วัดก็ต้องมีรายได้หรือผลประโยชน์จากการนี้ ส่วนหนึ่งก็เพื่อนำ

รายได้มาใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษาวัด เพียงแต่ว่าเรื่องของการจัดการนั้นควรเป็นไปอย่างเหมาะสมและพอดี เช่น เรื่องของจำนวนคนเข้าชมวัด เรื่องของพิธีกรรมต่างๆ ก็ควรให้เป็นไปตามแบบแผนประเพณี ให้เหมาะสมกับความเป็นศาสนสถาน ไม่ควรสร้างความเชื่อหรือรูปแบบพิธีกรรมที่ผิดเพี้ยนไป เช่น การถวายผ้าจีวรห่อพระ ห่มเจดีย์ การถวายสังฆทานทั้งวัน การประพรมน้ำมนต์ การผูกด้วยสายสิญจน์ นักท่องเที่ยว ที่ทำกันทุกวันทุกเวลา ลักษณะนี้เป็นเป็นเจตนาชัดเจนเรื่องพุทธพาณิชย์ และประการสำคัญที่ต้องจัดการ คือ การแสดงรายละเอียดของรายได้ของวัดต้องชัดเจน มีการรายงานและการตรวจสอบบัญชี ตามระเบียบ เพราะวัดเป็นแหล่งสั่งสอนผู้คนให้ทำความดี หากเรื่องนี้ไม่ชัดเจนก็จะยิ่งเป็นที่สงสัยต่อสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้พระศาสนาเสื่อม

บทสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อกรมศิลปากร สำนักงานพุทธศาสนา (มหาเถรสมาคม)

แนวคิดบทบาทและหน้าที่ในการดูแลรักษาศาสนสถานและโบราณสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ในกรณีที่มีปัญหาระหว่างกรมศิลปากรกับวัดที่มีปัญหาการอนุรักษ์และการจัดการท่องเที่ยวหรือผลประโยชน์เชิงพุทธพาณิชย์ (เฉพาะด้านการท่องเที่ยว) ทั้ง ๒ หน่วยงานดูเหมือนจะมีความขัดแย้งกัน แต่ในความเป็นจริงทั้ง ๒ หน่วยงานนี้เป็นส่วนที่ช่วยเสริมกันได้ สาเหตุมาจากความเข้าใจไม่ตรงกัน หรือมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน เช่น หน้าที่ของกรมศิลปากร คือ ผู้รักษากฎระเบียบด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติ ส่วนวัดอ้างสิทธิความเป็นนิติบุคคล รวมทั้งหน่วยงานที่มีส่วนในการจัดการ คือ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติก็มีระเบียบของตัวเอง ซึ่งหลายอย่างก็ขัดกันกับพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ และยังมีหน่วยงานของสงฆ์โดยเฉพาะได้แก่ มหาเถรสมาคม ที่มีกฎระเบียบซึ่งใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะสำหรับพระสงฆ์ กฎหมายใดก็ตามจะขัดต่อคณะกรรมการมหาเถรสมาคมไม่ได้ แต่ในทางปฏิบัติก็ขาดระบบการจัดการ หรือถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่มีผู้ติดตามดำเนินการ จึงเหมือนกับกรรมการมหาเถรสมาคมเป็นผู้ออกกฎระเบียบแต่หลายอย่างก็ไม่สามารถปฏิบัติได้จริง โดยเฉพาะกฎที่เกี่ยวข้องกับทางโลก เช่น เรื่องของการท่องเที่ยว พุทธพาณิชย์ หรือการจัดการทรัพย์สินของวัด ระเบียบไม่ทันต่อยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงทำให้กลุ่มบุคคลที่เห็นช่องทางหาผลประโยชน์จากช่องโหว่นี้

การสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมแก่พระภิกษุและผู้ดูแลวัด

พระภิกษุส่วนใหญ่มีความรู้และความเข้าใจในคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรม จากตัวอย่างของวัดสำคัญที่เป็นโบราณสถาน โดยเฉพาะวัดหลวง วัดขนาดใหญ่ที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ เช่น วัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนา วัดที่เจ้านายหรือขุนนางสร้าง ส่วนใหญ่ท่านเจ้าอาวาสจะมีสมณศักดิ์ในระดับสูง วัดเหล่านี้จึงไม่มีปัญหาในการบูรณปฏิสังขรณ์ หรือการจัดการมากนัก เนื่องจากเวลาที่มีการบูรณะก็จะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันดูแลอย่างใกล้ชิด เช่น กรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ บางแห่งจะมีทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ร่วมด้วย และมีหน่วยงานเอกชนสนับสนุนก็มี ตัวอย่างเช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ถือเป็นตัวอย่างของวัดที่มีการวางระบบระเบียบได้ดี เพราะเป็นวัดหลวงขนาดใหญ่ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ทางวัดจึงมีระบบการจัดการ ทั้งการจัดระเบียบ การดำเนินการ การบูรณปฏิสังขรณ์ มีการจัดการเป็นขั้นตอน การแสดงบัญชีทรัพย์สิน เป็นต้น

ส่วนตัวอย่างวัดที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ผิดรูปแบบ การรื้อทำลายโบราณสถาน การไม่ดูแลโบราณสถาน หรือการสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ทับหรือใกล้เคียงโบราณสถาน มีทั้งส่วนที่ทำโดยเจตนาและกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือโดยผลกำบังจำนวนมาก ประเด็นปัญหาหลักของการอนุรักษ์โบราณสถานมาจากการขาดความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องในความเป็นโบราณสถาน ขาดความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความเป็นมา รวมไปถึงการไม่รู้คุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ที่มาของปัญหามาจากทางวัดโดยท่านเจ้าอาวาสและอาจมาจากคณะกรรมการวัดที่ต้องการสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ เพราะฉะนั้นวิธีการแก้ปัญหา คือ การถวายเป็นความรู้ความเข้าใจแก่พระภิกษุ สามเณร และให้ความรู้แก่บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนสถาน ทั้งในเรื่องของกฎหมายความรู้ความเข้าใจในความเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ทั้งยังต้องมีระบบการจัดการรายได้ มีการตรวจบัญชีทรัพย์สิน และส่งรายงานต่อสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นประจำตามระเบียบ

กรมศิลปากรและสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงด้านนี้ได้มีการดำเนินงานด้านนี้มาโดยตลอด เช่น โครงการถวายเป็นความรู้แก่พระสงฆ์ภิกษุทั่วประเทศ ซึ่งได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ราวปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ผลการศึกษาและประเมินส่วนหนึ่งได้รับความรู้ความเข้าใจดีขึ้น ปัญหาการทำลายโบราณสถานน้อยลงและให้ความร่วมมือดีขึ้นแต่ก็ยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ ส่วนหนึ่งอาจมาจากแหล่งโบราณสถานมีเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรดูแลไม่ทั่วถึง การถวายเป็นความรู้ยังไม่ทั่วถึงรวมทั้งความเข้าใจในเรื่องกฎหมายหรือคุณค่าในมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะรูปแบบศิลปกรรมนั้นต้องใช้เวลาและต้องอยู่บนพื้นฐานที่มากพอสมควร ซึ่งมักจะตรงข้ามกับความรู้ความเข้าใจของเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดหรือชาวบ้านที่ต้องการสิ่งใหม่ๆ

พระอุโบสถใหม่ ศาลาการเปรียญใหม่ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งการสร้างสิ่งใหม่ถือเป็นผลงานในด้านการพัฒนาวัดมากกว่าการอนุรักษ์ของเดิม

การให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปกรรมและแนวคิดในการสร้าง กับพระภิกษุและเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร

สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งของการบูรณปฏิสังขรณ์ที่ผิดแบบ การสร้างใหม่ การรื้อทำลายของเดิมเท่าที่ประมวลได้นั้นมีสาเหตุมาจากพระภิกษุและกรรมการวัดรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ความเข้าใจในรูปแบบศิลปกรรมและแนวความคิดหรือคติการสร้างดั้งเดิม เพราะการสร้างวัดย่อมมีคติการสร้าง เช่น เรื่องไตรภูมิโลกสัตถุสถาน มีรูปแบบเจดีย์ วิหารตามยุคสมัย ที่มีรูปแบบ สัดส่วน สัมพันธ์กันถ้ามีการสร้างสิ่งปลูกสร้างเพิ่มเติม การรื้อเจดีย์องค์ใดองค์หนึ่งทิ้ง หรือการขยายองค์ใดองค์หนึ่งให้ใหญ่กว้างองค์อื่นๆ ทำให้ไม่เกิดความสมมาตร ทำให้รูปแบบและแนวความคิดเดิมสูญหายไป

สิ่งเหล่านี้ผู้เกี่ยวข้องทั้งพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ของวัด และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร จะต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจ ถ้าไม่รู้เรื่องก่อนที่จะมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ก็ต้องทำความเข้าใจ การพิจารณาแบบ การออกแบบต้องปรึกษาหรือขออนุญาตจากกรมศิลปากร กรมศิลปากรจะมีคณะกรรมการและที่ปรึกษาทางวิชาการในการอนุรักษ์ร่วมกันพิจารณา

การปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานของกรมศิลปากรและสำนักงานพุทธศาสนา

จากกรณีที่เกิดปัญหาระหว่างวัดกับกรมศิลปากรและเจ้าหน้าที่สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ มักพบว่า มีผลสะท้อนส่วนหนึ่งที่ผ่านมาจากวัดที่มีกรณีที่มีความขัดแย้งกันเรื่องการบูรณะที่ผิดแบบ การสร้างใหม่ หรือการรื้อของเดิมทิ้ง การแสวงหาผลประโยชน์เชิงพุทธพาณิชย์ การตั้งร้านค้าขายวัตถุมงคล ไม่มีการควบคุมพื้นที่ ทำให้เกิดทัศนระอุจาด เป็นต้น พบว่าการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมักใช้กฎหมาย คือกฎระเบียบข้อบังคับตาม พระราชบัญญัติ เป็นหลัก ทำให้ภาพลักษณ์ของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเหมือนตำรวจหรือเจ้าหน้าที่เทศกิจที่คอยจับผิดวัด การปฏิบัติงานในลักษณะของเจ้าหน้าที่ของรัฐมากเกินไป ทั้งๆ ที่เรื่องของวัดเป็นส่วนรวมทั้งต้องร่วมมือรวมใจกัน

ส่วนหนึ่ง คือ เจ้าหน้าที่ควรลดภาพลักษณ์เชิงลบในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐให้น้อยลง แต่ยังรักษากฎระเบียบไว้ตามเดิม วิธีการเข้าวัดหรือการประชาสัมพันธ์กับผู้มีส่วนร่วมในวัดและในชุมชนให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบันบทบาทของวัดและของชุมชนมีมากขึ้น เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรต้องปรับทัศนคติในการทำงานใหม่

การปรับแนวคิดและวิธีการดำเนินงานใหม่ในการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด

จากการประมวลแนวคิดและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ การทำงานในภาคสนามและการแก้ไขปัญหาต่างๆ แนวความคิดที่เป็นกลาง สามารถปฏิบัติได้จริงและเกิดปัญหาน้อยที่สุด เช่น การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานปูชนียสถานที่อยู่ในศาสนสถานที่ยังใช้งานอยู่ ถ้าวัดมีความจำเป็นต้องใช้งานก็ต้องบูรณะปรับเปลี่ยนได้ตามความจำเป็นและเหมาะสม แต่การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งต้องมีการขออนุญาต มีการศึกษาเก็บข้อมูลเดิม และบันทึกเป็นหลักฐาน เปลี่ยนจากวัสดุที่เป็นไม้มาเป็นโลหะ ซึ่งไม่เสียรูปแบบและเกิดความคงทน ในกรณีการบูรณะปฏิสังขรณ์ซากโบราณสถานที่อยู่ในศาสนสถาน และจำเป็นต้องสร้างใหม่ ควรมีการศึกษาความเหมาะสมเป็นกรณีๆ ไป ความเห็นโดยรวมคือ สามารถบูรณะ ปฏิสังขรณ์ หรือสร้างใหม่ในพื้นที่เดิมได้ แต่ต้องมีการศึกษารูปแบบของเดิมและบันทึกหลักฐานทางวิชาการ หรือถ้าจำเป็นสามารถจัดแสดงให้เห็นส่วนที่เป็นซากโบราณสถานเดิมได้ก็ควรทำ ส่วนอาคารที่สร้างใหม่ก็ควรมีการออกแบบที่เหมาะสมไม่ทำลายโบราณสถานเดิม รวมทั้งรูปแบบต้องไม่ขัดกับสภาพแวดล้อมทางศิลปกรรมอื่นๆ ด้วย

การปรับทัศนคติใหม่ในการดูแลโบราณสถานในศาสนสถาน คือ ต้องเข้าใจเบื้องต้นว่าโบราณสถานเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่กรมศิลปากร ไม่ใช่วัด เจ้าอาวาสหรือคณะกรรมการวัดเป็นเจ้าของ เพราะโบราณสถานเหล่านั้นมีมาก่อน พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ทรงสถาปนา และขุนนางหรือชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น ผู้ที่เข้ามาอยู่ มาดูแลวัดเปรียบเสมือน ผู้อาศัย จนกลายเป็นมรดกวัฒนธรรมต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่สำคัญสำหรับทุกคน

ดังนั้น แนวทางในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ต้องมีการศึกษาเป็นกรณีๆ ไป โดยการร่วมมือกันทุกฝ่าย ทั้งกรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ท่านเจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด ในกรณีที่มีปัญหาในการอนุรักษ์ เช่น การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญ การสร้างใหม่ การเปลี่ยนรูปแบบ ควรดำเนินการในรูปของคณะกรรมการต่างๆ ซึ่งความจริงก็มีกระบวนการนี้อยู่แล้ว และควรปฏิบัติตามแนวทางที่มีมติ ก็จะไม่มีปัญหาตามมา และจะเป็นประโยชน์แก่ทุกฝ่าย

หน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาและกรมศิลปากรที่ต้องดำเนินการร่วมกัน

การฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็นศาสนสถาน สถานที่อันควรแก่การเจริญศรัทธา แหล่งแสวงหาความสงบร่มเย็น ในส่วนของการท่องเที่ยวเป็นผลพลอยได้ แต่จุดขาย คือ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องเน้นเรื่องความศรัทธาและงานศิลปกรรมเป็นหลัก

จากกรณีศึกษาเรื่องปัญหาการบูรณปฏิสังขรณ์วัด ในส่วนที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันดำเนินการ คือ การฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็นศาสนสถาน สถานที่อันควรแก่การเจริญศรัทธา แหล่งแสวงหาความสงบ ร่มเย็น และไม่

เน้นเรื่องพุทธพาณิชย์เป็นหลัก เพราะเหตุว่าสภาพวัดหรือศาสนสถานในปัจจุบันนี้ กล่าวได้ว่าไม่ใช่สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์เท่าที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะวัดในกรุงเทพมหานคร วัดขนาดใหญ่ที่เป็นวัดสำคัญ หรือเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในต่างจังหวัด แนวความคิดบางประการที่ขอเสนอเป็นหลักในการบริหารจัดการโดยความร่วมมือของวัด สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ และกรมศิลปากร ที่สามารถดำเนินการร่วมกันได้ ดังนี้คือ

๑. ควรอนุรักษ์และฟื้นฟูแนวคิดและรูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิม ตามคติและแนวความคิดในการออกแบบ เพราะในการออกแบบของผู้สร้างของช่างสมัยโบราณย่อมมีแนวคิดและงานช่างปรากฏอยู่เสมอ วัดส่วน

หนึ่งยังรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองอยู่ เช่น คติเรื่องศูนย์กลางจักรวาล แต่มีหลายวัดที่มีการสร้างใหม่เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา นั้น ทำให้แนวคิดดั้งเดิมของผู้ออกแบบนั้นสูญหายไปหรือทำให้ด้อยค่าลง ในกรณีนี้ควรมีการฟื้นฟูและมีการรักษาสภาพเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๒. ควรมีการรักษาความสะอาดถือเป็นสิ่งสำคัญแต่ดูเหมือนว่าวัดหลายวัดกลายเป็นเสมือนแหล่งเสื่อมโทรม เพราะวัดเป็นที่สาธารณะ กลายเป็นที่พักอาศัยของผู้ไม่มีที่พัก เป็นที่ค้าขาย เป็นที่เก็บของ ที่จอดรถ ดังนั้นการดูแลรักษาจะเป็นหน้าที่ของพระภิกษุแบบเดิมที่กล่าวว่าพระภิกษุต้องดูแลปิดกวดลานวัดนั้นคงไม่ได้แล้ว ดังนั้นควรมีการจัดระบบการรักษาความสะอาด สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติควรมีระเบียบเรื่องการดูแลรักษาและปฏิบัติให้จริงจัง เช่น ต้องมีกฎเกณฑ์และเข้มงวดในเรื่องของผู้เข้าพักอาศัยในวัด

๓. การจัดการสถานที่ค้าขายให้เป็นระเบียบ เช่น ที่ขายดอกไม้ธูปเทียน ร้านขายของที่ระลึก ร้านเช่าวัตถุมงคล ควรมีการจัดการให้เป็นสัดส่วนที่ไม่รบกวนต่อความเป็นโบราณสถานและศาสนสถาน ไม่ควรให้มีการให้เช่าพระพิมพ์หรือเป็นสถานที่เก็บวัตถุมงคล หรือมีเฉพาะส่วนที่เป็นของวัดและเป็นพุทธศาสนวัตถุเท่านั้น ไม่มีสิ่งของที่เป็นเครื่องรางของขลังต่างๆ และรูปเคารพที่นอกเหนือจากศาสนาพุทธ เช่น พระคเณศ เจ้าแม่กวนอิม เหล่านี้ไม่ควรมีอยู่ในวัด เพราะไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท หรือ การถวายสิ่งของบูชาต้องมีความเหมาะสมกับเครื่องพุทธบูชา เหมาะสมกับอาคารสถานที่ ถ้าเครื่องบูชามีการออกแบบไว้ดีแล้วก็ไม่ควรมีเพิ่มเติม เพราะทำให้ขาดความสวยงาม

๔. การปรับปรุงภูมิทัศน์ ตามความเหมาะสมกับความความเป็นโบราณสถาน ทั้งภายในวัดและสภาพแวดล้อมวัด เช่น การปลูกต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะแก่การที่จะเข้ามาหาความสงบร่มเย็น ในกรณีภายนอกวัดต้องขอความร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรุงเทพมหานคร เทศบาล ที่เป็นที่ตั้งของวัดก็ต้องมีมาตรการในเรื่องความสะอาดของวัดด้วย เช่น การจัดการเรื่องหาบเร่แผงลอย การจัดการขยะ รวมทั้ง สัตว์เลี้ยง สุนัข แมว ที่มีผู้ชอบนำมาปล่อยเป็นภาระแก่วัด เป็นต้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่และเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก คือ อาคารก่อสร้างซึ่งมีความสูงมาก จำพวก คอนโดมิเนียม หรือเสาอากาศ เสาสัญญาณโทรศัพท์ ที่อยู่ใกล้วัด ทำให้เกิดการบดบังทัศนียภาพและเกิดเป็น ทัศนะอุจาดต่อวัดและต่อโบราณสถาน สิ่งเหล่านี้อยู่นอกเหนือไปจากระเบียบพระราชบัญญัติ ของกรม ศิลปากรและสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ เพราะฉะนั้นย่อมเป็นหน้าที่ของหน่วยงานอื่น อย่าง กรุงเทพมหานคร คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เทศบาล ที่ต้องมีมาตรการในเรื่องนี้ชัดเจน เช่น การออกกฎเกณฑ์ ในการสร้าง ห้ามไม่ให้สร้างใกล้โบราณสถานเกินกว่าระยะที่กำหนด การจำกัดความสูงของสิ่งปลูกสร้าง ต้อง กำหนดพื้นที่สีเขียว เป็นต้น และต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

๕. ควรมีกฎเกณฑ์ในการถวายเป็น การครอบผ้าหรือห่มผ้า ซึ่งกำลังกลายเป็นวัฒนธรรมที่แพร่ระบาด อย่างมาก เป็นส่วนหนึ่งของการทำบุญเชิงพุทธพาณิชย์ คือ มีการซื้อผ้าถวาย และบางแห่งนำมาเวียนให้ซื้อ ใหม่ หรือทำบุญ ไปโดยเฉพาะทางภาคเหนือจะมีผ้าเตรียมไว้แล้วให้คนบริจาคและเขียนชื่อไว้บนผ้า เมื่อเขียนจน เต็มแล้วจึงนำขึ้นห่มเจดีย์ ดังนั้นการถวายเป็นผ้าจะต้องมีความเหมาะสมไม่ใช่กระทำกันตลอดเวลาอย่างเช่น ที่ หลวงพ่อโต วัดพนัญเชิง พระนครศรีอยุธยา ถ้าจำเป็นต้องมีควรมีเฉพาะในโอกาสงานประเพณี เช่น งาน ประจำปี งานฉลองต่างๆ เมื่อเสร็จงานแล้วก็ต้องนำผ้าที่ห่มนั้นออก เช่น งานประจำปีภูเขาทอง วัดสระเกศ เป็น ต้น เพราะเจดีย์หรือพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่อยู่กลางแจ้ง ถ้ามีการห่มผ้าตลอดเวลา ตลอดปี จะเป็นแหล่ง สะสมความชื้นจนมีผลต่อการทำลายโบราณสถานนั้นๆ ได้

ข้อเสนอแนะ

๑. หน้าที่การดูแลโบราณสถานและศาสนสถาน ระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานพุทธ ศาสนาแห่งชาติ ควรเป็นหน่วยงานในกระทรวงเดียวกัน

หน่วยงานที่ดูแลเรื่องโบราณสถานคือกรมศิลปากร ขึ้นอยู่กับกระทรวงวัฒนธรรม กับหน่วยงานที่ ดูแลศาสนสถานและพระภิกษุคือสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นอยู่กับสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งแต่เดิมการ ซึ่งแต่เดิมทั้ง ๒ หน่วยงานอยู่ในสังกัดเดียวกัน พบว่ามีปัญหาเรื่องการดูแลโบราณสถานไม่มากเท่าปัจจุบันนี้ บุคลากรที่มาจากสายงานเดียวกันมีการเจรจาตกลงเรื่องต่างๆ กันได้ ในปัจจุบันดูเหมือนว่าจะมีความขัดแย้ง กันมากขึ้น อาจเนื่องด้วยผู้บริหารมาจากคนละสายงานกัน จึงมีแนวคิดและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะทางสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติที่ตั้งขึ้นมาใหม่ดูเหมือนจะมีระเบียบและแนวทางในการปฏิบัติ ของตัวเองมากขึ้น ส่วนหนึ่งจึงเกิดความขัดแย้งกับกฎระเบียบของทางกรมศิลปากรซึ่งโดยหลักแล้วเป็น พระราชบัญญัติที่ต้องปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติคือ ทั้งสองหน่วยงานควรอยู่ในสังกัดเดียวกัน ดังที่กล่าวถึงแล้วคือ ระบบงานที่ต้องให้ความร่วมมือกันในการทำงาน ผู้ปฏิบัติมาจากสายงานเดียวกัน จะเกิดความรู้ความเข้าใจไป

ในทางเดียวกันมีความร่วมมือร่วมใจในการทำงานที่ดีขึ้น ถ้ามีปัญหาความขัดแย้งก็สามารถตกลงทำความเข้าใจกันได้ แต่ในปัจจุบันมีการฟ้องร้องกันถึงในชั้นศาล เพราะต่างฝ่ายไม่ยอมความกัน

๒. เรื่องศรัทธาความเชื่อ การท่องเที่ยวและพุทธพาณิชย์

วัตถุประสงค์ของการสร้างวัดเกิดขึ้นจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การที่คนเข้าวัดในสมัยก่อนมีวัตถุประสงค์คือการทำบุญ ฟังเทศน์ ฟังธรรม เพื่อให้จิตใจเกิดความสงบ แต่ในปัจจุบัน มีการเข้าวัดเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สำคัญ ซึ่งเป็นเรื่องที่แตกต่างกันความศรัทธากับการท่องเที่ยว แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้น แต่ส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน เพราะผู้เข้าวัดเพื่อศรัทธาก็ต้องการความสงบ เพื่อการทำสมาธิ แต่นักท่องเที่ยวต้องการความสุขที่ได้จากการชื่นชมความงามของวัด โดยเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญ ทั้งสอง ประเภท คือ เทศกาลงานบุญที่สำคัญ กับเทศกาลท่องเที่ยว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ วัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงมีผลกระทบกันระหว่างผู้ที่มาทำบุญกับนักท่องเที่ยว แต่ส่วนหนึ่งสำหรับคนไทยและชาวพุทธคือการเข้าวัดในยุคปัจจุบันได้ประโยชน์ทั้ง ๒ ประการคือ เพื่อทำบุญและการท่องเที่ยว ผลดีส่วนหนึ่งคืออย่างน้อยก็ทำให้คนรุ่นใหม่ กลุ่มวัยรุ่นรู้จักเข้าวัด

ข้อเสนอนี้คือ ทั้งเรื่องการทำบุญและการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถห้ามได้ เพราะวัดเป็นสถานที่สาธารณะที่มีวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนเข้าวัดอยู่แล้ว ดังนั้นสิ่งที่สามารถดำเนินการได้คือ การสร้างระเบียบวินัยในการเข้าวัดให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ทั้งทางวัดและนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลวัดก็ต้องสร้างกฎระเบียบในอยู่ในเกณฑ์และมีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่ควรใช้ความเป็นวัดเพื่อแสวงหาปัจจัยเชิงพุทธพาณิชย์ด้านต่างๆ ในส่วนของนักท่องเที่ยวเองก็ต้องมีวินัยในการท่องเที่ยวและต้องมีกฎเกณฑ์เป็นกรณีพิเศษเพราะเป็นศาสนสถาน ในส่วนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่มีนโยบายส่วนเสริมการท่องเที่ยว เช่น การไหว้พระ ๙ วัด ส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่ดี ทำให้มีคนเข้าวัดมากขึ้น แต่ก็ต้องดำเนินการให้เหมาะสม ควรจะเพิ่มเติมในเรื่องของกฎระเบียบเงื่อนไขที่เหมาะสมในการท่องเที่ยววัด ควรเพิ่มเติมมูลค่าทางวิชาการของแหล่งท่องเที่ยวให้มากขึ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เกิดความศรัทธาเพียงอย่างเดียว ในส่วนของการจัดงานต่างๆ การตกแต่งสถานที่ควรมีความเหมาะสมกับการเป็นศาสนสถานด้วยเช่นกัน

๓. เรื่องการประชาสัมพันธ์ การจัดทำคู่มือการดูแลโบราณสถาน

กรมศิลปากรต้องทำการประชาสัมพันธ์เรื่องการดูแลโบราณสถาน พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องไปยังวัดต่างๆ ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ แม้ว่าในปัจจุบันจะได้มีการรณรงค์ การถวายเป็นบุญกับพระภิกษุ หรือการจัดทำเอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ แต่จากข้อมูลที่สำรวจพบว่ายังมีอยู่น้อยมาก และปัญหาที่เกิดขึ้นในส่วนของวัดยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาโบราณสถาน

ข้อเสนอแนะคือ กรมศิลปากรควรจัดทำคู่มือทั้งที่เป็น พระราชบัญญัติฉบับเต็มและคู่มือการดูแลรักษาเบื้องต้น ไปยังวัดและชุมชน รวมทั้งแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนาแหล่งโบราณสถานและการเพิ่มเติมความรู้ทางด้านวิชาการ เช่น รูปแบบศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานแห่งนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าของแหล่ง อันเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมรดกของชาติ ให้ทุกคนร่วมกันดูแลรักษา เพราะเป็นสมบัติของส่วนรวม ไม่ใช่สมบัติของกรมศิลปากรแต่ฝ่ายเดียว

บรรณานุกรม

คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา. “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น,” การสัมมนาทางวิชาการ ณ ห้องกรุงศรีอยุธยา ๑ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วันที่ ๒๗-๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๙.

ชูศักดิ์ แซ่เอี้ยะ และคณะ, เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานโบราณคดี, (เอกสารจัดสำเนา), ๒๕๓๒.

ดวงใจ พิษิตณรงค์ชัย. “ปรากฏการณ์การสร้างอาคารทรงปราสาทในสังคมปัจจุบัน : กรณีศึกษาวัดโสธรวรารามวรวิหาร” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

ธัชชัย ยอดพิชัย. เจดีอีในประเทศไทยหลัง พ.ศ. ๒๕๓๕, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

ประภัสสร ชูวิเชียร. “วัดวรเขตเทพบำรุง : แบบอย่างงานช่างของอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ ๒๒,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

พระยาประชาภิจักรจักร. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ (เอกสารคู่มือว่าด้วยประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, ม.ป.ป.).

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, ใน คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. ตำนานวัดอุสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา, พระนคร : โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, ๒๕๑๒.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะอยุธยา กรณีศึกษาพระพุทธรูปที่พบในองค์พระมงคลบพิตร,” เมืองโบราณ, ปีที่ ๓๔, ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๑).

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “เศียรพระแสนแฉ่ : พระพุทธรูปที่ถูกตริ่งพระโอบุสในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่,” ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๒๓, ฉบับที่ ๙ (กรกฎาคม ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๒-๑๔๔.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **โครงการวิจัยเรื่อง การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน : อำนาจและวิธีการ.** โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **เจดีย์ พระพุทธรูป ฐานบัว สิม ศิลปะลาวอีสาน.** กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **เจดีย์ในประเทศไทย รูปแบบพัฒนาการและพลังศรัทธา.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๖๐.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและงานศิลปกรรม,** นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.

สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะสมัยอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน.** กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๒.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์.**

สัมภาษณ์, คุณมน สันติวิภาณนท์ (ผู้เข้าที่สำหรับบรรพชิตของบรรพบุรุษ), ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๒. และจากสัมภาษณ์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, พฤษภาคม ๒๕๕๒.